

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1959:10

Justitiedepartementet

SOU
1959:10 A

FÖRFATTNINGsutredningen: IV

OPINIONSbildningen vid

FOLKOMRÖSTNINGEN 1957

AV BO SÄRLVIK

APPENDIX:

STATISTISKA CENTRALBYRÅNS REDOGÖRELSE FÖR
DELTAGANDET I FOLKOMRÖSTNINGEN M.M.

Stockholm 1959

Statens offentliga utredningar 1959

Kronologisk förteckning

---

1. Statligt stöd till jordbrukets inre rationalisering. Idun. 164 s. **Jo.**
2. Filmstöd och biografnöjesskatt. Idun. 153 s. **Fi.**
3. Preliminär rationalbudget för år 1959. Marcus. V + 131 s. **F.**
4. Kompetensfördelningen av administrativa besvärs-
mål mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och regerings-
rätten. Idun. 485 s. **Ju.**
5. Läkemedelsförsörjningens organisation. Idun. 304 s.
I.
6. Fångvårdsanstalters optimala storlek. Idun. 63 s. +
6 s. ill. **Ju.**
7. Statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m.m.
Kihlström. 31 s. **H.**
8. Utbildning av lärare i yrkesämnen för industri och
hantverk samt handel. Idun. 210 s. **E.**
9. Lokala skyddstjänstemän samt arbetarskyddsstyrel-
sens organisation. Idun. 78 s. **S.**
10. Författningutredningen: IV. Opinionsbildningen vid
folkomröstningen 1957. Idun. 145 s. **Ju.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1959:10

Justitiedepartementet

Författningsutredningen : IV

OPINIONSBILDNINGEN VID
FOLKOMRÖSTNINGEN 1957

Av Bo Särllvik

APPENDIX: STATISTISKA CENTRALBYRÅNS REDOGÖRELSE FÖR
DELTAGANDET I FOLKOMRÖSTNINGEN M.M.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

I tilläggsdirektiv den 29 mars 1957 uppdrogs åt författningsutredningen att, i samband med utredningens tidigare erhållna uppdrag, jämväl överväga frågan om användningen av folkomröstningsinstitutet och pröva på vad sätt detta kunde ingå i författningen som ett komplement till det parlamentariska statsskicket. På utredningen skulle härvid bl. a. ankomma att beakta den ytterligare erfarenhet av folkomröstningsinstitutet, som kunde vinnas i samband med 1957 års folkomröstning i pensionsfrågan. Av den summa på 1 000 000 kronor, som riksdagen anvisade till statlig upplysningsverksamhet m. m. vid 1957 års folkomröstning, skulle vidare, i överensstämmelse med vad Kungl. Maj:t föreslagit, högst 100 000 kronor få användas för vissa statistiska undersökningar och intervjuundersökningar i samband med folkomröstningen.

I anslutning härtill förordnades, på författningsutredningens begäran, biträdande läraren i statskunskap vid Göteborgs universitet, fil. lic. Bo Särllvik, att såsom expert biträda utredningen vid en intervjuundersökning i samband med 1957 års folkomröstning; själva intervjuarbetet liksom urvalet av intervjupersoner skulle utföras av Statistiska centralbyrån.

I föreliggande skrift redovisas resultatet av den sålunda av lic. Särllvik verkställda intervjuundersökningen, vartill fogats Statistiska centralbyråns redogörelse för deltagandet i folkomröstningen m. m. Vad ställningstagandet till folkomröstningsinstitutet beträffar, skall författningsutredningen återkomma därtill i sitt slutbetänkande.

Stockholm den 20 mars 1959.

På författningsutredningens vägnar

Rickard Sandler

/ Jörgen Westerståhl

Innehåll

KAPITEL I. INTERVJUUNDERSÖKNINGENS PLANLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE	7
KAPITEL II. FRÅGESTÄLLNINGAR	12
KAPITEL III. ÅSIKTSFÖRDELNING OCH DELTAGANDE I FOLK- OMRÖSTNINGEN INOM SKILDA VÄLJARKATEGORIER	23
Röstningen inom intervjuurvalet i dess helhet	23
Röstningen inom åldersgrupper	24
Jämförelse med avseende på kön och civilstånd	24
Röstningen inom inkomst- och yrkeskategorier	25
Jämförelse med avseende på ortstyp	28
Pensionsförhållanden	28
KAPITEL IV. ÅSIKTSUTVECKLINGEN UNDER FOLKOMRÖST- NINGSKAMPANJEN	33
Frågetekniken	33
Åsiktsfördelningen vid de tre intervjuerna	36
Åsiktsförändringar under kampanjens gång	37
Tid för beslut	41
KAPITEL V. FOLKOMRÖSTNING OCH POLITISKT VAL	44
Partilinjer och folkomröstningslinjer	44
Utvecklingen under kampanjens gång	46
Förhållandet mellan ställningstagande i folkomröstningsfrå- gan och förändringar av allmänna partisympatier	49
Opinionsbildningen inom intresseorganisationer och socialeko- nomiska grupper	51
Väljarinformationen rörande partiernas och intresseorganisa- tionernas ståndpunkter	56
Det personliga intresset och engagemanget	57
Den opartiska broschyrens och dagspressens roll	62

KAPITEL VI. PROPAGANDAKAMPANJENS RÄCKVIDD OCH	
EFFEKT	64
Jämförelser mellan propagandamedlen	65
Mediaexposition inom olika delar av valmanskåren	69
»Selektion» i väljarnas mediaexposition	71
Informationsnivåns utveckling	73
Massmedias roll	83
Vilka ändrade mening?	87
 BILAGA I. TABELLER (med tabellförteckning)	 96
BILAGA II. ANMÄRKNINGAR RÖRANDE URVAL, BORTFALL OCH METODPROBLEM	121
BILAGA III. RÖSTSEDLARNA	127
APPENDIX. Statistiska centralbyråns redogörelse för folkomröstningen i pensionsfrågan den 13 oktober 1957	129

FÖRKORTNINGAR M. M.

IP = intervjuperson, d. v. s. individ i urvalet
 P = panelen
 K = kontrollgruppen

Nedanstående tecken användes i tabellerna på här angivet sätt:

— = intet finnes att redovisa
 0 = mindre än 0,5 %
 · = kategorien ej tillämplig

KAPITEL I

Intervjuundersökningens planläggning och genomförande

Framställningen i denna skrift baserar sig på resultaten av en intervjuundersökning, vilken på uppdrag av Författningsutredningen utfördes av Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution i samband med folkomröstningen i pensionsfrågan 1957. Statsvetenskapliga institutionen har härvid haft ansvaret för undersökningens allmänna planläggning, utarbetandet av intervjuformulären samt materialbearbetningen. Statistiska centralbyråns utredningsinstitut har omhänderhaft fältarbetet jämte urvalet av intervjupersoner. Kostnaderna för undersökningen har i huvudsak bestridits med medel ur anslag, vilka av Kungl. Maj:t ställdes till 1957 års folkomröstningsnämnds förfogande.

Undersökningens syfte var att studera opinionsutvecklingen under folkomröstningskampanjen, propagandans räckvidd och förändringar i fråga om graden av saklig information inom valmanskåren under kampanjens gång. Därjämte var avsikten, att materialet skulle kunna utnyttjas för jämförelser med en valrörelse av vanligt slag. Folkomröstningsundersökningen ingår också såsom ett led i statsvetenskapliga institutionens forskningsprogram, vilket bl. a. innefattar intervjuundersökningar vid 1954 och 1956 års val.

Vid undersökningens planläggning befanns det, att det allmänna syftet att studera *förändringar* i fråga om åsikter och information bäst kunde tillgodoses genom användandet av den s. k. *paneltekniken*. Denna innebär, att ett och samma urval av personer intervjuas vid flera tidpunkter under den period, som undersökningen avser. Metoden har såväl fördelar som nackdelar jämfört med den annars tänkbara utvägen att vid varje intervjutillfälle använda ett helt nytt personurval. Fördelarna består främst i att man vid paneltekniken får uppgifter om varje individs åsikter och informationsgrad vid flera observationstillfällen. Härigenom ökas möjligheterna för en detalj-analys av de faktorer, som framkallade förändringar i det allmänna opinionsläget. Metodens mest väsentliga nackdel är, att de upprepade intervjuerna själva kan åstadkomma en effekt av något slag på de intervjuade. Det är t. ex. tänkbart, att en intervju kan stimulera intresset för det ämne frågorna avser. Vidare kan det tänkas, att intervjusituationen framkallar ett ställningstagande, som inte förut har förelegat, eller i varje fall åstadkommer, att den intervjuade tänker igenom och preciserar sin uppfattning särskilt omsorgsfullt. En sådan intervjueffekt leder uppenbarligen till att urvalet blir mindre

representativt för valmanskåren i dess helhet. Flera åtgärder vidtogs, såsom framgår av den följande redogörelsen, för att kontrollera i vilken mån en intervju effekt framkom och för att såvitt möjligt motverka densamma.

Vid bestämmandet av *antalet intervjuer* måste hänsyn tagas till såväl tids- som kostnadssynpunkter. Enligt de planer, som uppdrogs för undersökningen, borde en intervju göras, innan propagandakampanjen ännu fått full omfattning, men ändå vid en så pass sen tidpunkt att åtminstone en någorlunda stor del av de intervjuade skulle ha hunnit bilda sig någon uppfattning om vad saken gällde. För att tillgodose båda önskemålen bestämdes det, att denna etapp i undersökningen skulle börja den 26 augusti. (En av anledningarna till valet av tidpunkt var också, att skolloven borde vara slut, så att fältarbetet inte försvårades av att en del av de intervjuade befann sig på sommarvistelse.) Huvuddelen av intervjuerna utfördes under veckan närmast efter detta datum, men etappen avslutades definitivt den 8 september.

Från den första etappens slut till folkomröstningsdagen stod sålunda ungefär en månad till förfogande för fältarbete under själva kampanjen. Under denna tid skulle en intervju utföras. Ett önskemål var härvid att tiden mellan de båda första intervjuerna inte blev alltför kort. Undersökningens andra etapp startades därför den 26 september. Även under denna etapp gjordes större delen av fältarbetet under den första veckan. Resterande intervjuer fick dock utföras ända fram till den 12 oktober. Till sist avslutades undersökningen med ett kort *brevformulär*, som utsändes på själva folkomröstningsdagen. Sammanlagt innefattade undersökningen alltså *tre intervjuomgångar*. Det kan i detta sammanhang nämnas, att intervjuerna enligt sina instruktioner skulle undvika att upplysa personerna i urvalet om att intervjuerna skulle upprepas.

Riskerna för uppkomsten av en intervju effekt av nämnt slag bedömdes som särskilt stora vid den första intervjun, då opinionsläget kunde antagas vara särskilt instabilt. Av denna anledning klövs urvalet i tvenne ungefär likstora delar. Den ena delen, som benämnes *panelen*, medtogs vid samtliga tre intervjuomgångar. Urvalets andra del — *kontrollgruppen* — intervjuades däremot endast vid de båda senare tillfällena.

Avsikten med detta arrangemang var, att man genom jämförelser mellan panel och kontrollgrupp skulle kunna undersöka, om den första intervjun åstadkommit någon egen intervju effekt. För att ytterligare minska risken för en sådan, gavs intervjuformuläret vid den första intervjun en speciell utformning. Redan på ett tidigt stadium av intervjun ställdes en »spärrfråga» i syfte att utröna om de intervjuade över huvud taget hade någon kunskap om den förestående folkomröstningen. Om en intervju person då visade sig vara helt oinformerad, ställdes icke några ytterligare frågor rörande folkomröstningen, utan intervjun avslutades med ett antal frågor rörande ett annat ämne. »Spärrfrågans» utformning och konsekvenser behandlas mera utförligt i kap. IV (sid. 33).

Jämförelser mellan panel och kontrollgrupp i syfte att studera huruvida en intervju effekt förrelåg har gjorts delvis med avseende på i vilken utsträckning intervjupersonerna i de båda grupperna lyssnade på radions debatter och intervjuer samt läste de under kampanjen utsända broschyrerna, dels med avseende på informationsgrad. Den sistnämnda jämförelsen grundar sig på en intervjufråga, vilken gällde de politiska partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter i pensionsfrågan. Frågan ställdes till både panelen och kontrollgruppen under den andra intervjuomgången. Resultaten av sådana jämförelser ger vid handen, att den första intervjun *icke* i sig själv åstadkommit någon ökning av intresset eller informationsgraden inom panelen. En redogörelse för siffermaterialet jämte uppgifter om panelens och kontrollgruppens sammansättning med hänsyn till kön, ålder, socialgrupp m. m. återfinnes i Bilaga II: »Anmärkningar rörande urval, bortfall och metodproblem» (sid. 121).

Uppdelningen av urvalet i två delar medförde även en vinst av rent frågeteknisk natur. Vissa intervjufrågor, vilka gällde opinions- och informationsutvecklingen, kunde icke lämpligen ställas till samma personer vid två olika tillfällen. I stället har sådana intervjufrågor kunnat ställas till panelen vid den första intervjuomgången och till kontrollgruppen vid den andra.

Urvalet av intervjupersoner gjordes inom ramen för Statistiska centralbyråns utredningsinstituts basurval av intervjuområden. Personurvalet drogs ur 1957 års mantalslängder, varvid först ett systematiskt urval av uppslag gjordes och därefter en individ uttogs från varje uppslag genom en sampling från uppslagets 36 rutor. Namn och övriga data beträffande de uttagna individerna uppfördes på särskilda blanketter. Ett exemplar av varje blankett sändes till postanstalterna för adresskontroll. En annan uppsättning blanketter sändes till skattemyndigheterna med begäran om uppgift beträffande yrkesverksamma intervjupersoners arbetsplatser. Slutligen sändes en uppsättning till kommunalnämnder, kommunalborgmästare och magistrater för att påföras uppgift om huruvida de uttagna individerna ägde rösträtt.

Sedan de begärda kompletterande uppgifterna erhållits, bortsorterades personer utan rösträtt ur urvalet. Vidare bortsorterades samtliga röstberättigade, som var födda 1878 eller tidigare. Till sist vidtogs den korrigeringen, att endast varannan person i åldersgruppen 70—79 år medtogs i det slutliga urvalet. När proceduren avslutats, hade man erhållit ett urval omfattande 1 072 personer, vilket var avsett att vara representativt för den röstberättigade befolkningen upp till 80 års ålder, men med den begränsningen att den äldsta 10-årsklassen medtagits endast med halv sannolikhet. Anledningen till att ett högsta åldersstreck sattes, och att den äldsta gruppen underrepresenterades, var att det beräknades bli särskilt svårt att genomföra hela intervjuprogrammet i dessa kategorier, samtidigt som deras valdeltagande erfarenhetsmässigt är lågt. Underrepresentationen av personer i åldern 70—79

år har vid bearbetningen uppvägs, genom att de i urvalet ingående personerna från denna åldersgrupp representerats av två hålkort vardera. Uppgifterna i tabellerna angående antalet intervjupersoner har icke korrigerats för detta förhållande; siffrorna anger m. a. o. egentligen antalet hålkort. Den berörda gruppen omfattar dock endast 35 intervjuade individer. Före fältarbetets början klövs urvalet i panel och kontrollgrupp genom en sub-sampling. Panelen gjordes därvid något större än kontrollgruppen och kom att omfatta 551 personer, medan antalet individer i kontrollgruppen var 521.

Sedan folkomröstningen ägt rum, *kontrollerades i röstlängderna* om de i urvalet ingående personerna röstat. Denna procedur har visat sig vara värdefull, på grund av att tidigare erfarenhet ådagalagt, att en del av de intervjuade ogärna medger, att de inte röstat. I samband med denna kontroll insamlades också *inkomstuppgifter* från 1957 års inkomsttaxeringslängder. För gifta personer medtogs därvid också uppgift om makens/makans inkomst.

Sammanfattningsvis kan planen för fältarbetet åskådliggöras med nedanstående figur; siffrorna i denna anger antalet faktiskt utförda intervjuer (urvalet minus »bortfall») under de tre intervjuomgångarna.

Intervjuomgång och tid för fältarbetets början	Intervjuer genomförda med		Summa genomförda intervjuer
I — personlig intervju 26 augusti.....	Panel 521		521
II — personlig intervju 26 september.....	Panel 506	Kontrollgrupp 481	987
III — brevformulär 13 oktober.....	Panel 473	Kontrollgrupp 447	920

Intervjuprogrammet medförde att undersökningens tyngdpunkt kom att förläggas till den andra intervjuomgången, som ju ägde rum vid tiden för kampanjens kulmen. Detta betraktades också såsom önskvärt. Intervjuformuläret var vid denna omgång mera omfattande än vid den första personliga intervjun. Brevintervjun efter folkomröstningen avsåg främst att ge upplysning om de intervjuades slutliga röstning och i formuläret ingick därutöver endast ett fåtal frågor. Att den tredje intervjun utfördes med hjälp av brevformulär betingades främst av kostnadsskäl.

Till sist må några påpekanden av teknisk natur göras. Såsom tidigare nämnts har i tabellerna icke någon korrigerings gjorts för det förhållandet, att den äldsta tioårsklassen vid bearbetningen representerats med dubbla hålkort. Som följd härav anger tabellerna genomgående ett totalantal intervjupersoner (förkortat IP), som något överstiger uppgifterna i ovanstående sammanställning. Hela antalet intervjupersoner (d. v. s. egentligen hålkort) anges därför i tabellerna till 1 037 och antalet personer vid intervjuomgång II till 1 022 (987 + 35).

Under undersökningens gång uppkom ett visst »bortfall», till följd av att ett antal individer antingen inte alls lät sig intervjuas eller vägrade att medverka vid någon av de följande intervjuerna. Det förstnämnda slaget av bortfall har helt naturligt inte alls kunnat medtagas vid bearbetningen. Den andra gruppen av bortfall — väsentligen personer, som inte besvarade brevformuläret — har däremot medtagits i ett flertal tabeller. I regel har materialet i dessa tabeller uppdelats med hänsyn till de intervjuades röstning enligt uppgift i brevformuläret. De intervjupersoner, som inte besvarat det samma, har då fördelats med hänsyn till deras åsikter vid det senaste intervjutillfället. För inemot hälften av denna kategori förelåg dock intet behov härav, eftersom de enligt röstlängden inte deltog i omröstningen och alltså i tabellerna kunnat föras till kolumnen »Icke-röstande». Återstoden utgöres av 37 individer, som sannolikt har röstat på någon av de tre linjerna, och 11 individer, som hänförts till gruppen »Uppgift saknas».

I ett flertal tabeller har gruppen »Uppgift saknas» (d. v. s. personer som röstat men inte givit någon upplysning om hur de röstade) sammanslagits med gruppen »Blankröstande». Anledningen är att det på grund av dessa gruppers litenhet (22 resp. 28 personer) ansetts omotiverat att särskilt ange den procentuella svarsfördelningen för dem. Eftersom de båda grupperna naturligt nog inte behöver ha någon annan egenskap gemensamt än just litenheten, bör kolumnen betraktas som en restpost i tabellerna.

Endast i undantagsfall har uppgifter beträffande konfidensintervall införts i texten eller tabellerna. Då så har skett åtföljes procentsiffrorna av tecknet $\pm$ och en annan siffra, vilken anger det dubbla värdet av medelfelet, avkortat till heltal. Uppgiften skall tolkas så, att det sanna värdet för valmanskåren i dess helhet med 95-procentig säkerhet ligger inom de angivna gränserna. Vid signifikansanalys av observerade skillnader mellan olika kategorier i urvalet har samma konfidensgrad accepterats.

För att ge en allmän uppfattning om konfidensintervallen för i tabellerna förekommande procentsiffror har en särskild tabell utarbetats. I denna har konfidensintervaller beräknats för procentsiffror, som baserar sig på dels hela antalet intervjuade, dels antalet röstande på var och en av de tre linjerna samt icke-röstande. Siffrorna torde kunna användas även för en ungefärlig bedömning av konfidensintervallen för procentsiffror, som grundar sig på absoluta tal av ungefär samma storlek som de där angivna. Tabellen har införts i Bilaga II: »Anmärkningar rörande urval, bortfall och metodproblem» (sid. 126). I denna bilaga återfinnes också en detaljerad redogörelse för urvalets sammansättning med avseende på sociala bakgrundsdata samt för bortfallets omfattning.

KAPITEL II

Frågeställningar

Flera olika synpunkter på de slag av information, som kan erhållas genom intervjuundersökningen vid 1957 års folkomröstning, har varit vägledande för materialets bearbetning och disposition. Det närmast till hands liggande önskemålet är kanske, att man helt enkelt vill veta något om storleken av förändringarna i opinionsläget under kampanjen och om karaktären av dessa förändringar. På samma, rent deskriptiva plan ligger en redogörelse för åsiktsfördelningen i pensionsfrågan inom skilda väljarkategorier, t. ex. inom socialekonomiska grupper.

Därutöver har det emellertid ansetts vara angeläget att knyta an till den mera principiella diskussionen rörande folkomröstningsinstitutet såsom sådant för att med undersökningsresultatens hjälp granska vissa centrala föreställningar rörande folkomröstningsinstitutets funktionssätt. I denna del av undersökningen behandlas alltså speciellt statsvetenskapliga frågeställningar med sociologisk metod. Till sist erbjuder folkomröstningskampanjen också ett tillfälle att belysa mera allmänna problem inom valsociologins område. Det blir här fråga om att undersöka såväl propagandans räckvidd som väljarnas reaktioner inför åsiktpåverkan genom media och genom personliga kontakter.

Undersökningsresultaten rörande åsiktsfördelningen inom olika väljarkategorier har sammanförts till kapitel III. En redogörelse för opinionsläget vid de tre intervjutillfällena jämte en analys av de omgrupperingar inom valmanskåren, som framkallade förändringar under kampanjens lopp, återfinnes i kapitel IV.

I kapitel V behandlas några frågeställningar av principiellt intresse för bedömningen av folkomröstningsinstitutets roll i det politiska livet. Syftet har därvid — såsom ovan nämnts — varit att söka konfrontera några särskilt väsentliga synpunkter på frågan om folkomröstningsinstitutets verkningssätt med undersökningsresultaten.

Av naturliga skäl måste en sådan prövning bli begränsad till sin räckvidd. Materialet ger endast möjlighet att studera folkomröstningsinstitutet på opinionsplanet. Vidare har diskussionen kring folkomröstningsinstitutet delvis gällt dess verkningar på längre sikt, d. v. s. sedan det blivit ett mera normalt inslag i demokratiens arbetsformer.

Härtill kommer, att också andra skäl inskränker möjligheterna att av undersökningsresultaten draga säkra slutsatser beträffande folkomröstningar i allmänhet. Främst bör här nämnas, att det allmänna politiska läget — t. ex. graden av engagemang från de politiska partiernas och intresseorganisationernas sida — självfallet påverkar betingelserna för opinionsbildningen. Folkomröstningen i högertrafikfrågan ger ett exempel på ett referendum, där de allmänna politiska förutsättningarna var radikalt olikartade dem som förelåg 1957. I viss mån kan materialet från de båda undersökningarna användas för komparation. Dessa båda folkomröstningar uttömmar emellertid på intet sätt variationsmöjligheterna i här nämnda avseende. Med hänsyn till de nämnda omständigheterna har i kapitel V intresset koncentrerats till sådana frågeställningar, som aktualiseras i samband med användandet av referenduminstitutet i *partiskiljande frågor*.

Innan vi övergår till att redogöra för de enskilda frågeställningarna av detta slag, bör också något nämnas om förfaringssättet vid analysen. Detta har tämligen genomgående varit följande. Först anges frågeställningarnas allmänna innebörd och deras relevans för bedömningen av referenduminstitutet. Därefter har frågeställningarna i flera fall preciserats och begränsats till sin innebörd. Anledningarna härtill är två. Den ena är att problemen i detta sammanhang endast kan diskuteras i den mån de kan appliceras på erfarenheterna från ett enda referendumentillfälle. Den andra anledningen är, att materialets beskaffenhet — även inom den angivna ramen — ofta lägger hinder i vägen för uttömmande analys av de sidor hos opinionsbildningen, som vi velat studera. Särskilt i det senare fallet har följden ofta blivit, att problemläget måst medvetet förenklas. Båda dessa reservationer bör beaktas vid tolkningen av undersökningsresultaten.

Undersökningsresultaten tillsammans med uppgifter om det rent tekniska förfaringssättet har sammanförts till kapitel V, varemot den allmänna redogörelsen för undersökningens inriktning återfinnes i detta kapitel. Resultaten har kommenterats i kapitel V endast med avseende på förhållandena vid 1957 års omröstning. Däremot har författaren icke diskuterat i vilken mån resultaten kan anses vara allmängiltiga i den meningen, att de kan läggas till grund för en generell bedömning av referenduminstitutet. Författaren till denna skrift har alltså haft det begränsade syftet att framlägga ett material, som kan användas såsom underlag för diskussionen kring de behandlade frågeställningarna, snarare än att söka besvara dessa frågeställningar.

Följande frågeställningar har upptagits i kapitel V:

(1) »*Representativitetsproblemet*»: Det har såsom motivering för en vidgad tillämpning av referenduminstitutet framhållits, att val till representativa församlingar inte ger medborgaren möjlighet att ge uttryck åt sin uppfattning mera än på det allmänna sättet, att han markerar, att han sympatiserar

med ett parti i högre grad än med övriga partier. Därav följer emellertid inte, att han i alla frågor delar »sitt» partis mening. Valet mellan politiska partier försätter m. a. o. medborgaren i den situationen, att han måste välja en »korg» vars innehåll han i stort sett accepterar, utan att han därför nödvändigtvis önskar allt det som »korgen» innehåller. Det är därför inte heller säkert, att den valda församlingen blir »representativ» vid behandlingen av enskilda frågor, särskilt om de har sekundär politisk vikt eller icke betraktas såsom partiskiljande.

Folkomröstningsinstitutet ger däremot väljarna möjlighet att ta ställning till en bestämd fråga oberoende av deras uppfattningar om partiernas hållning i andra sakfrågor och oberoende av deras syn på partiernas mera allmänna strävanden. Ett ställningstagande till folkomröstningsinstitutets värde förutsätter ett omdöme om betydelsen av denna möjlighet. När frågeställningen appliceras på en bestämd folkomröstning, kan den formuleras så: I vilken utsträckning avviker den bild av folkopinionen i den bestämda sakfrågan, som folkomröstningen ger, från den bild som partival till en representativ församling skulle ha givit?

Ett sådant sätt att formulera frågeställningen är emellertid — vilket bör understrykas — inte entydigt. Anledningen är att det senare ledet i jämförelsen — alltså resultatet av ett partival — inte är preciserat till sin innebörd. Avgörande för den tänkta jämförelsen är bl. a. vilken roll, som den fråga folkomröstningen gäller skulle ha spelat i valdebatten vid ett partival. Om den skulle bli en fråga av första rangen i valdebatten är läget t. ex. helt annorlunda än om dess vikt icke understrykes av partierna. I det förstnämnda fallet förefaller det rimligt att skillnaderna mellan partival och folkomröstning skulle bli små, i det senare fallet kan de kanske tänkas bli stora. (Man kan t. ex. jämföra pensionsfrågans roll i 1956 års andrakammarval med dess roll i 1958 års upplösningssval.) Ett enkelt sätt att kringgå denna svårighet är att jämföra folkomröstningens utslag med det beslut, som skulle ha fattats av den vid närmast föregående allmänna val utsedda representativa församlingen. (Vi får då förutsätta, att ledamöterna i denna inte utformar sin ståndpunkt under hänsynstagande till folkomröstningsutfallet.) Det enklaste fallet är givetvis det, att partierna intagit fasta ståndpunkter. Man kan då jämföra folkomröstningens resultat med mandatfördelningen. Jämförelsen ger då helt enkelt besked om, huruvida folkomröstningen visat, att partiställningen är representativ för opinionsläget i den aktuella frågan.

Överföres detta betraktelsesätt till väljarplanet, leder det till att man gör en jämförelse mellan å ena sidan väljarnas ställningstagande vid folkomröstningen och å andra sidan deras röstning vid närmast föregående val. Bedömningen av det politiska valets representativitet blir då beroende av i vilken utsträckning, som partisympatier vid föregående val sammanfaller med röstningen vid referendum (vi utgår fortfarande från, att det gäller en fråga, där partierna intagit bestämda ståndpunkter). Är överensstämmelsen

mellan de båda formerna av opinionsyttring hög, så framstår resultatet av det föregående partivalet såsom »representativt» även för folkmeningen i den speciella fråga, som folkomröstningen gällt. Blir överensställelsen låg, så är givetvis motsatsen fallet. Förklaringen till bristande »representativitet» kan givetvis vara av skiftande slag, såsom att den speciella frågan över huvud taget inte varit aktuell eller att den för väljarna framstått som sekundär i partivalet.

Man kan sålunda konstatera, att motiveringen ur »representativitetssynpunkt» för att referendum tillämpas såsom ett komplement till den representativa demokratien, synes innefatta, att det finns ett behov av en möjlighet till opinionsyttringar vid sidan av de politiska valen, och att detta behov bör komma till uttryck i att väljarna i viss utsträckning röstar oberoende av sina allmänna partisympatier i sådana fall, då partierna tagit ställning.

På basis av intervjuundersökningens resultat kan man få ett mått på i vilken utsträckning väljarna vid 1957 års folkomröstning på detta sätt utnyttjade möjligheten att genom sin röstning markera en annan ståndpunkt än den de intog vid närmast föregående val. Resultatet av en sådan analys återfinnes i avsnittet »Partilinjer och folkomröstningslinjer», kapitel V sid. 44. Det ligger emellertid i sakens natur, att resultaten endast kan ge upplysning om hur det faktiskt förhåller sig, inte om huruvida förhållandena bör betraktas såsom tillfredsställande eller ej. Man kan m. a. o. konstatera, att ungefär en femtedel av väljarna röstade på en annan linje än den, som rekommenderats av det parti de röstade med vid närmast föregående val. Men det måste falla utanför ramen för presentationen av undersökningsresultaten att diskutera, om denna siffra är »lagom», »för hög» eller »för låg».

(2) *Partiernas opinionsledarskap under kampanjen:* Med hänsyn till partiernas starka engagemang i sakfrågan, vilket vid kampanjens slut var väl känt av en mycket stor majoritet av de intervjuade, är det av intresse att undersöka, i vilken mån tendensen att ta ställning i pensionsfrågan i överensstämmelse med tidigare partisympatier förstärktes eller försvagades under den tid de tre linjekommittéerna bedrev sin verksamhet. Detta problem belyses i avsnittet »Utvecklingen under kampanjens gång», sid. 46.

(3) *Förhållandet mellan ställningstagande i en folkomröstningsfråga och allmänna partisympatier:* Det karakteristiska för folkomröstningar till skillnad från allmänna val är ju, att de förra avser en bestämd fråga, medan de senare gäller hela politiska handlingsprogram. Väljarna ges en möjlighet att markera en särmening i förhållande till de partier, som de eljest normalt röstar på, utan att därför behöva stödja partier, vilkas allmänna strävanden

de ogillar. (Då referendum gäller en fråga, till vilken partierna icke på förhand tagit ställning, blir ju denna synpunkt inaktuell.)

Av vikt för bedömningen av folkomröstningsinstitutets roll i det politiska livet är det då att studera, i vilken utsträckning som detsamma i partiskiljande frågor faktiskt fungerar på det angivna sättet, d. v. s. så att väljarna skiljer mellan sitt ställningstagande i sakfrågan och sina allmänna partisympatier. Detta borde då taga sig uttryck i att väljarna *inte ändrar sina allmänna partisympatier*, till följd av att de i den konkreta folkomröstningsfrågan avviker från »partilinjen». I den mån så inte är fallet, minskas nämligen skillnaden mellan referendum och allmänt val ur opinionsbildnings-synpunkt. Referendum blir liksom ett allmänt val ett tillfälle för partipolitiska omgrupperingar inom valmanskåren, fastän detta icke kommer till omedelbart uttryck i folkrepresentationen. Om omgrupperingen av partisympatier blir bestående — d. v. s. kommer att återverka på följande allmänna val — kan det icke heller sägas, att folkomröstningsfrågan blivit föremål för ett från allmänna partisympatier isolerat ställningstagande.

Ett försök att besvara denna frågeställning på grundval av undersökningsmaterialet måste omges med bestämda reservationer. Man kan nämligen få uppgift om i vilken utsträckning de intervjuade faktiskt ändrat partisympati, men däremot är det svårare att fastställa både vilket samband ändringar i partisympatier hade med folkomröstningsfrågan och hur bestående dessa ändringar kan ha blivit.

En utförligare redogörelse för det metodiska förfaringssättet vid studiet av denna frågeställning samt en redogörelse för resultaten återfinnes i kapitel V, sid. 49.

(4) *Kollektiv opinionsbildning eller självständigt ställningstagande*: Såsom ett av motiven till förmån för folkomröstningsinstitutet har anförts, att det moderna partiväsendets utveckling medfört, att partierna på en mångfald sätt blivit opinionens språkrör, varmed då anses ha följt en tendens till »likriktning». Detta synsätt har vidare formulerats så, att opinionsbildningen »kollektiverats» i hög grad på det individuella ställningstagandets bekostnad. Folkomröstningsinstitutet har då ansetts fungera så, att de nämnda tendenserna försvagas.

Spörsmålet om i vilken utsträckning opinionsbildningen är mindre »kollektiverad» inför folkomröstningar än inför politiska val kan inte besvaras utan en närmare precisering av dess innebörd. Det torde vara karakteristiskt för all opinionsbildning i omstridda samhällsfrågor (d. v. s. sådana frågor, där man över huvud har anledning att tala om »allmän opinion»), att individernas åsikter utformas under inflytande av andra individers uppfattningar. Detta inflytande kommer till stånd genom organiserad propaganda via massmedia, genom verksamhet i organisationer och genom informella kontakter i den sociala miljön. I denna mening är all opinionsbildning kol-

lektiv. Mera meningsfyllt blir det att undersöka, i vilken mån väljarnas ställningstagande är oberoende — d. v. s. självständigt — i förhållande till *bestämda kollektiv* eller typer av kollektiv, t. ex. partiorganisationer.

I en demokrati med ett väl utvecklat partisystem tenderar detta att spela en avgörande roll i opinionsbildningen genom att partiorganisationerna: (a) har en *initiativtagande* funktion — partiorganisationerna och deras ledningar har ett stort inflytande vid utväljandet av de politiska stridsfrågor, som kommer att bli de dominerande i debatten; (b) omsätter väljarnas önskemål och föreställningar i *politiska handlingsprogram* — partierna fungerar här både såsom en clearingcentral för kompromisser mellan olika önskemål och som tekniska expertorgan; resultatet av denna verksamhet blir att medborgarnas valfrihet inskränkes till att gälla ett begränsat antal utarbetade lösningar av varje enskild fråga; (c) förfogar över särskilt stora möjligheter att argumentera för sina ståndpunkter via *massmedia*; (d) kan räkna på ett visst mått av traditionell *lojalitet*, förtroende och ideologisk anslutning från betydande medborgargrupperns sida — en allmänt positiv inställning till ett visst parti gör i stor utsträckning medborgaren benägen att acceptera även partiets ståndpunkter i enskilda frågor.

Vid sidan av partierna verkar emellertid andra kollektiv, som konkurrerar med partierna vid utövandet av de nämnda funktionerna. Såsom exempel kan nämnas intresseorganisationer, religiösa samfund och andra ideella sammanslutningar.

Den tankegång vi utgick från — nämligen att opinionsbildningen »kollektiviseras» vid politiska val (val mellan partier) — kan då omformuleras till påståendet, att politiska val tenderar att starkt gynna partiorganisationerna på andra kollektivs bekostnad i opinionsbildningsprocessen. Detta får i sin tur en effekt både på urvalet av frågor, som blir föremål för ingående politisk debatt, och på det sakliga ställningstagandet i bestämda frågor. Folkomröstningsinstitutet skulle då kunna tänkas medföra, att andra kollektiv finge större möjligheter att konkurrera med partierna — eller rättare sagt med partisystemet i dess helhet — i fråga om inflytande på opinionsbildningen. Partiorganisationernas krav på lojalitet, förtroende och särskilt intresse för vissa slag av problemställningar kommer att i ökad utsträckning få konkurrera med andra kollektivs motsvarande anspråk.

Även om man som nämnts måste utgå från att all opinionsbildning i en mening har en kollektiv prägel, kan »självständighetssynpunkten» mot bakgrunden av det ovan förda resonemanget också föras in i bilden. I anslutning till vad som förut sagts kan nämligen »ökad självständighet» definieras som en minskad benägenhet hos den enskilde väljaren att låta sitt ställningstagande påverkas enbart av argumentation från något bestämt kollektivs sida. När det gäller att särskilt jämföra folkomröstningsinstitutets verkningssätt med de vanliga partivalens, blir det av mindre intresse att studera den »självständighet», som kommer till uttryck i att en viss grupp av med-

borgare av olika skäl flyttar över sina allmänna sympatier från ett parti till ett annat parti. Inslaget av sådana åsiktsändringar innebär — såsom framhållits ovan — snarare att likheterna mellan ett referendum och ett partival understrykes.

Vill man få fram det för folkomröstningssituationen specifika, bör intresset i stället inriktas på att undersöka, i vilken mån intresseorganisationer och grupper av annat slag har modifierat partiernas roll vid åsiktsbildningen i pensionsfrågan. En lämplig metod torde härvid vara, att studera effekten av en konkurrens mellan å ena sidan partiloyalitet eller tidigare partisympatier och å andra sidan opinionsinflytande från gruppbildningar vid sidan av partiväsendet.

Det mått man på detta sätt kan få på i vilken mån folkomröstningen medförde, att opinionsbildningen blev mera oberoende — eller om man så vill självständig — i förhållande till partiernas opinionsledarskap, är med nödvändighet ofullständigt. Bland annat kan den invändningen med fog göras, att man inte kan avgränsa effekten av linjekommittéernas propaganda från åsiktpåverkan inom organisationer eller andra, mindre formella grupper. Om en individ under kampanjen utsattes för påverkan från sin intresseorganisations sida, som gjorde honom mindre benägen att acceptera »sitt» partis uppfattning, så var han ju också samtidigt föremål för andra former av propaganda, vilka verkade i samma riktning.

Även om en sådan avgränsning inte kan göras, har man emellertid möjlighet att undersöka, om linjekommittéernas ansträngningar att vinna anslutning utöver partigränserna kröntes med särskild framgång inom väljarkategorier, där resp. linjekommitté kunde påräkna stöd från t. ex. en intresseorganisations sida. Omvänt kan man undersöka om den samlade effekten av partisympati och organisationsinflytande medförde en särskilt stark uppslutning kring det egna partiets ståndpunkt. Det är i realiteten också detta, som resultatet ger besked om.

I avsnittet »Opinionsbildningen inom intresseorganisationer och social-ekonomiska grupper», kapitel V, sid. 51, har redovisats resultatet av en bearbetning av materialet från denna utgångspunkt. Till grund för bearbetningen har därvid legat dels organisationsmedlemskap, dels socialgrupps-tillhörighet, varvid det sistnämnda betraktats såsom en indikator på arten av den organiserade eller oorganiserade åsiktpåverkan, som väljarna utsatts för i sin miljö. Genomgående har vi därvid sökt undersöka, i vilken mån den allmänna tendensen att rösta på »partilinjén» har förstärkts resp. försvagats av opinionsbildningen inom sådana grupper.

I ett avseende måste analysen dock kompletteras, för att man ens i denna mycket begränsade mening skall kunna få någon uppfattning om såväl partiernas som intresseorganisationernas inflytande. Hittills har vi nämligen baserat analysen på medborgarnas »tillhörighet» till partier och andra organisationer. Ett minimikrav för att ett direkt inflytande från dessas sida

över huvud taget kan ha förelegat är emellertid, att väljarna varit medvetna om, vilka ståndpunkter de har företrätt. I avsnittet »Väljarinformationen rörande partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter», kapitel V, sid. 56, redogöres för dels den allmänna informationsnivån i detta avseende, dels effekten av bristande information om det egna partiets hållning.

(5) *Personligt intresse och engagemang*: Det har i diskussionen kring folkomröstningsinstitutet framhållits, att användningen därav också skulle tjäna syftet att fostra medborgarna till större politisk kunnsighet och insiktsfullhet. Samtidigt har det framhållits, att folkomröstningsinstitutets sakliga värde är beroende av att vissa förutsättningar uppfylles. Bland sådana förutsättningar har nämnts, att medborgarna i tillräcklig grad skall vara informerade om frågans innebörd, och att det skall föreligga ett *allmänt intresse* för frågan.

Frågan om i vilken mån väljarna var informerade om folkomröstningsförslagets innebörd behandlas i kapitel VI tillsammans med en redogörelse för informationsnivåns förändringar under kampanjens lopp. Däremot diskuteras undersökningsresultaten rörande graden av intresse och engagemang i sakfrågan i kapitel V (sid. 57) varvid också frågeställningens innebörd och det metodiska förfaringsättet kommenteras utförligare.

(6) *Den statliga upplysningsverksamheten*: Den opartiska upplysningsverksamhetens betydelse behandlas väsentligen i kapitel VI i samband med redogörelsen för massmedias räckvidd och effekt. I kapitel V har den opartiska broschyren endast medtagits såsom ett led i analysen av de faktorer, som under folkomröstningskampanjen kunde antagas stimulera väljarna till en »självständig» åsiktsbildning. Vi har därför undersökt, om broschyren lästes särskilt mycket eller blev särskilt uppskattad bland de väljare, som föredrog att rösta på en annan folkomröstningslinje än den deras tidigare parti företrädde.

Såsom ett jämförelsematerial har en motsvarande bearbetning gjorts med syfte att belysa *dagspressens* roll. Resultaten redovisas under rubriken »Den opartiska broschyrens och dagspressens roll», kapitel V, sid. 62. En jämförelse kan också lämpligen göras med undersökningsresultaten beträffande organisationstidskrifternas inflytande (se avsnittet »Opinionsbildningen inom intresseorganisationer och socialekonomiska grupper», kapitel V sid. 53).

Undersökningen har — såsom inledningsvis nämndes — också innefattat ett studium av vissa problem, som icke enbart har relevans för frågan om folkomröstningsinstitutets verkningar utan mera allmänt gäller opinionsbildningens betingelser och former under en propagandakampanj av större

omfattning. Denna del av undersökningen behandlas i kapitel VI: »Propagandakampanjens räckvidd och effekt» (sid. 64).

Kapitlet inledes med en översikt av räckvidden hos propagandan och upplysningsverksamheten genom radio och genom broschyrer. Därjämte diskuteras sambandet mellan tidningsläsningsvanor och åsiktsbildning i pensionsfrågan. En deskription av detta slag ger inte i och för sig något mått på massmedias faktiska roll. Däremot kan man med dess hjälp få en uppfattning om den ram, inom vilken propagandan via massmedia över huvud taget hade möjlighet att utöva ett direkt inflytande på opinionsbildningen. Gränserna för denna ram bestämdes naturligt nog av i vilken utsträckning propagandisterna lyckades tillvinna sig uppmärksamhet och intresse inom valmanskåren.

Mot bakgrunden av denna redogörelse för kampanjens förutsättningar i ett betydelsefullt avseende upptages därefter ett antal mera preciserade frågeställningar till behandling. Följande problem har därvid särskilt beaktats:

(1) »*Mediaexposition*» inom olika delar av valmanskåren: Man kan utgå från, att inte alla individer nåddes av propagandan i samma utsträckning. Därmed aktualiseras följande frågeställning: Hade propagandans »auditorium» en sammansättning, som någorlunda väl motsvarade ett tvärsnitt av valmanskåren med avseende på sådana sociala bakgrundsdata som yrkestillhörighet, ålder, bosättningsort och kön? Eller var det så, att vissa delar av valmanskåren inte alls eller endast sporadiskt berördes av argumentation i radioprogram och broschyrer?

Frågeställningen har studerats genom att materialet uppdelats med hänsyn till de nämnda kriterierna, och de sålunda erhållna kategorierna har därefter jämförts med avseende på »*mediaexposition*», en term som vi här använder såsom en sammanfattande beteckning på broschyrläsning och radiolyssnande i samband med folkomröstningen.

Vi har därvid också undersökt, om folkomröstningen i pensionsfrågan skapade förutsättningar för en upplysningsverksamhet på lika bred bas som en valrörelse av vanligt slag. För att möjliggöra en sådan jämförelse har materialet kompletterats med motsvarande data från en intervjuundersökning vid 1956 års andrakammarval. Resultaten av en materialbearbetning efter dessa linjer har sammanfattats i ett avsnitt med ovanstående rubrik i kapitel VI (sid. 69).

(2) »*Selektion*» i väljarnas *mediaexposition*: Erfarenheter från tidigare undersökningar har givit vid handen, att det i väljarnas reaktioner inför de inbördes motstridande propagandaströmmarna föreligger en tendens till urval eller selektion. Innebörden härav är, att väljarna i viss mån »avskärmar» sig från sådan propaganda, som ifrågasätter eller bestrider riktigheten av deras egna uppfattningar. Effekten skulle alltså bli, att varje givet slag av

propaganda främst når ut till dem, som redan på förhand accepterat dess innehåll.

Möjligheterna att pröva denna hypotes är begränsade. I flertalet radio-program framträdde de tre linjernas förespråkare samtidigt, och någon påvisbar selektion kunde därför inte så lätt komma till synes. Ifråga om tidningsläsningsvanor föreligger i någon mån en tendens till selektion i den meningen, att varje partis press har en särskilt stark ställning bland sina politiska sympatisörer. Detta är emellertid en långsiktigt verkande faktor, som inte kan antagas ha undergått några väsentliga förändringar under folkomröstningskampanjen. I huvudsak kan hypotesen därför endast prövas på resultaten beträffande broschyrläsning. (Jfr kap. VI, sid. 71.)

(3) *Informationsnivåns utveckling*: Det är i grund och botten två skilda, men med varandra nära förbundna problem, som uppkommer vid en undersökning av väljarnas kunskaper om pensionsfrågan.

Det ena sammanhänger med, att det ur allmänt demokratiska synpunkter framstår såsom önskvärt, att väljarna tar ställning på grundval av en tillräckligt saklig information. Undersökningsresultaten belyser de faktiska förhållandena i detta avseende. Om dessa sedan bör betraktas som »tillfredsställande» eller »otillfredsställande» är däremot en fråga, som författaren inte har ansett sig ha anledning att diskutera.

Den andra och mera preciserade frågeställningen kan formuleras på följande sätt: Vilka förändringar i informationsnivån inträdde under kampanjens gång, och vilket samband hade dessa förändringar med propaganda- och upplysningsverksamheten? Till grund för analysen ligger främst ett antal intervjufrågor, vilka gällde såväl pensionsfrågans sakliga innebörd som de formella arrangemangen vid folkomröstningen. Flera av dessa frågor ställdes till panelen vid den första intervjuomgången och till kontrollgruppen vid den andra omgången. Genom jämförelser mellan panelen och kontrollgruppen kan man därför mäta förändringar i informationsnivån från tiden för den egentliga propagandakampanjens start till dess kulmen. Därutöver har också sambandet mellan mediaexposition och informationsgrad undersökts. (Se kap. VI sid. 73.)

(4) *»Åsiktsrörligheten» under kampanjen*: För dem som organiserade och bedrev propagandaverksamheten måste den primära uppgiften väl ha varit att söka påverka opinionsläget. När man söker bedöma effekten av propagandakampanjen, kommer därför de väljare, som på ett eller annat sätt ändrade sin hållning, i blickpunkten. Dessa väljare bildar emellertid inte någon enhetlig kategori. Strömningarna inom valmanskåren bestod dels i rena övergångar mellan linjerna, dels i att tveksamma, obeslutsamma eller oinformerade väljare så småningom anslöt sig till något av alternativen. Hur skiljer sig då dessa grupper från varandra och från valmanskåren i övrigt i sitt sätt att reagera inför propagandan?

Analysen kan här knyta an till en teoribildning, som utformats på grundval av tidigare undersökningar av liknande slag.

I en banbrytande undersökning på valsociologiens område har den amerikanske sociologen Lazarsfeld och hans medarbetare funnit, att väljare, som fattade sitt definitiva beslut vid en jämförelsevis sen tidpunkt inför ett politiskt val, skilde sig från valmanskåren i övrigt i bland annat följande avseenden: (a) de var genomsnittligt mindre politiskt intresserade; (b) de utsatte sig i mindre utsträckning för propaganda via massmedia; (c) deras slutliga ställningstagande bestämdes ofta av rent personlig åsiktpåverkan inom deras allra närmaste sociala miljö.

Enligt Lazarsfeld föreligger det vidare ett samband mellan å ena sidan åsiktsändringar och obeslutsamhet och å andra sidan förekomsten av en situation, som han betecknar med termen »cross pressure». Med cross pressure — eller korstryck — syftar Lazarsfeld på den konfliktsituation, som uppkommer genom, att en individ inom sin sociala miljö utsättes för rivaliserande slag av åsiktpåverkan, vilka är förbundna med konkurrerande lojalitetskrav. (Jfr Lazarsfeld et al., *The People's Choice*, 2nd ed., 1952.)

Senare undersökningar i USA och andra länder har på väsentliga punkter bekräftat Lazarsfelds resultat, samtidigt som teoribildningen på detta område vidareutvecklats. Av principiellt intresse är särskilt en intervjuundersökning, som vid 1952 års amerikanska presidentval utfördes av Survey Research Center, University of Michigan. I motsats till *The People's Choice* lägger denna undersökning huvudvikten vid väljarnas subjektiva motiveringar, d. v. s. deras uppfattningar om presidentkandidaterna och om politiska sakfrågor samt deras känsla av förtroende för eller samhörighet med något av partierna. Man prövade därvid bl. a. hypotesen att konflikt mellan olika slag av motivation resulterar i fördröjt ställningstagande, minskat aktivt intresse för valet och även en ökad sannolikhet för icke-röstning. SRC:s undersökning bygger visserligen på en annan typ av data än Lazarsfelds korstryckshypotes, men i båda fallen förutsättes såväl politisk instabilitet som passivitet vara förbundna med någon form av konflikt mellan krafter, som utövar inflytande på individerna i motsatta riktningar. (Jfr Campbell et al., *The Voter Decides*, 1954.)

Vid den föreliggande undersökningen har tillfället att pröva dessa hypoteser på svenska förhållanden utnyttjats. I samband därmed har också effekten av olika slag av åsiktpåverkan i individernas allra närmaste omgivning — familjen, bekantskapskretsen och arbetsplatsgruppen — studerats. (Se kap. VI, sid. 91 och jfr även kap. V, sid. 55.)

KAPITEL III

Åsiktsfördelning och deltagande i folkomröstningen inom skilda väljarkategorier

Röstningen inom intervjuurvalet i dess helhet

Den i detta avsnitt redovisade delen av undersökningsmaterialet har sammanställts främst för att belysa skillnader mellan olika väljarkategorier med avseende på såväl åsiktsfördelning som deltagande i omröstningen. För bedömningen av resultaten av sådana jämförelser är givetvis graden av överensstämmelse mellan intervjuurvalet och valmanskåren i sin helhet av betydelse. I annat sammanhang behandlas representativitetsfrågan mera allmänt; här torde det vara tillräckligt att konfrontera siffrorna för röstfördelning och deltagande inom hela valmanskåren med motsvarande uppgifter från intervjuundersökningens material.

Då en sådan jämförelse göres med avseende på *valdeltagande*, måste hänsyn tagas till det förhållandet att intervjuundersökningens bortfall i särskilt hög grad utgjordes av icke-röstande personer. Icke mindre än 53 % av de individer, som ingick i urvalet men ej blev intervjuade, deltog sålunda icke i omröstningen. (Såsom förut nämnts insamlades uppgifter om deltagande i omröstningen direkt från röstlängderna för samtliga individer i urvalet.) I nedanstående tabell redovisas därför omröstningsdeltagandet dels för urvalet i dess helhet, dels för dem som faktiskt blivit intervjuade.

Tabell III:1. Procentuell andel röstande inom hela riket samt inom intervjuurvalet

	Hela riket	Intervjuurvalet inkl. bortfall	Intervjuurvalet exkl. bortfall
Män	75	80	83
Kvinnor	70	75	77
Samtliga	72	77	80

Som synes är valdeltagandet inom urvalet högre än inom valmanskåren. Andelen röstande är sålunda 8 % för hög inom intervjuurvalet exkl. bortfall. Medräknas bortfallet sjunker skillnaden till 5 %. Det bör kanske här erinras om, att individer över 80 år överhuvudtaget icke ingår i intervjuundersökningens urval, vilket i och för sig bör något höja andelen röstande inom urvalet; effekten härav är emellertid ringa. En jämförelse mellan

intervjuundersökningens urval och folkomröstningens faktiska utfall med avseende på *röstfördelning* ger följande resultat:

Tabell III:2. *Röstfördelningen inom hela valmanskåren samt inom intervjuurvalet*

	Valmanskåren	Intervjuundersökningen
Förslag 1.....	46	43
Förslag 2.....	15	17
Förslag 3.....	35	34
Blankt.....	4	3
Uppgift saknas.....	.	3
Summa %	100	100 (Antal IP 825)

Undersökningsresultatens överensstämmelse med rikssiffrorna torde kunna betraktas som tillfredsställande.

Röstningen inom åldersgrupper

En jämförelse mellan åldersgrupper inom intervjumaterialet ger, såsom framgår av nedanstående tabell, vid handen, att vissa skillnader föreligger såväl i fråga om åsiktsfördelning som i fråga om röstningsdeltagande. (Jfr även Tabellbilaga, tab. I.) I likhet med vad som brukar vara fallet vid de politiska valen är deltagandet särskilt lågt bland de yngsta och bland de äldsta väljarna. (Såsom ovan anmärkts är emellertid andelen icke-röstande i materialet genomgående något för låg. Jfr Statistiska centralbyråns siffermaterial rörande valdeltagandet, sid. 129.) I de yngre åldersgrupperna har linje 1 en övervikt över linje 3, som utjämnas i de högre åldersgrupperna.

Tabell III:3. *Åsiktsfördelning och röstningsdeltagande inom åldersgrupper*

Åldersgrupp	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
21—29.....	31	13	23	6	27	100	163
30—39.....	39	14	27	5	15	100	260
40—49.....	34	16	27	4	19	100	218
50—59.....	34	14	30	4	18	100	201
60—79.....	29	9	30	5	27	100	195
Samtliga.....	34	13	28	5	20	100	1 037

Jämförelse med avseende på kön och civilstånd

Såsom framgår av den följande tabellen (jfr även Tabellbilaga, tab. II) skiljer sig ogifta oavsett kön från de gifta genom att de förra dels deltagit i omröstningen i klart mindre utsträckning, dels — i den mån de röstat —

har givit linje 1 ett svagare stöd. Det sistnämnda är särskilt markant för de ogifta kvinnornas del. Totalt sett har linje 1 större övervikt över linje 3 bland männen än bland kvinnorna.

Tabell III:4. Röstning — kön och civilstånd

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
Gifta män.....	41	13	28	5	13	100	377
Ogifta män — inkl. frän- skilda och änklingar...	25	17	23	3	32	100	114
Samtliga män.....	37	14	27	5	17	100	491
Gifta kvinnor.....	36	14	26	6	18	100	389
Ogifta kvinnor — inkl. fränskilda och änkor...	19	9	34	2	36	100	157
Samtliga kvinnor.....	31	13	28	5	23	100	546

Röstningen inom inkomst- och yrkeskategorier

I syfte att belysa åsiktsfördelningen inom skilda socialekonomiska grupper har materialet studerats dels med utgångspunkt från de intervjuades inkomstförhållanden, dels med hänsyn till deras yrkestillhörighet och yrkeställning. Inkomstuppgifterna, vilka avser sammanräknade nettoinkomster, har hämtats från 1957 års inkomsttaxeringslängd. För gifta intervjupersoner har jämväl uppgifter rörande makens resp. makans inkomster medtagits.

Ifråga om klassificeringen med hänsyn till yrke och yrkeställning föreligger en skillnad i förhållande till Statistiska centralbyråns stickprovsundersökning rörande valdeltagande m. m. I den sistnämnda har nämligen till grund för klassificeringen lagts befolkningsregistrets indelning i näringsgrenar, varvid individerna inom dessa uppdelats i företagare, tjänstemän och arbetare. Då denna metod tillämpad på intervjumaterialet skulle leda till en alltför långtgående uppsplittring på numeriskt mycket små grupper, har det bedömts lämpligare att här använda en klassificering, som ansluter sig till den i valstatistiken tidigare förekommande indelningen i socialgrupper. Den har dock modifierats så till vida att vissa grupper, som i förevarande sammanhang syntts vara av särskilt intresse, har särredovisats i några tabeller. För fördelningen på socialgrupper har använts Statistiska centralbyråns »PM angående den vid 1952 års valstatistik förekommande sociala yrkesgrupperingen m. m.» jämte tillhörande »Yrkesförteckning».

Sambandet mellan röstning och *inkomstförhållanden* belyses dels av den följande tabellen, dels av tab. III—IV i Tabellbilaga.

Tabell III:5. Röstning och inkomstförhållanden

Gifta intervjupersoner har klassificerats med hänsyn till summan av makarnas sammanräknade nettointkomster; ogifta har fördelats med hänsyn till egen sammanräknad nettointkomst

Inkomstklass	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
0— 2 999	21	7	20	7	45	100	121
3 000— 9 999	26	20	27	4	23	100	360
10 000—19 999	47	10	24	5	14	100	467
20 000—	17	11	61	4	7	100	89

Linje 1 har tydligen vunnit en särskilt stark anslutning inom inkomstskiktet mellan 10 000 och 20 000 kronor, medan dess ställning är avsevärt svagare i såväl de högre som de lägre inkomstklasserna. Det bör kanske här särskilt understrykas, att inkomstklassificeringen för gifta personers del avser deras sammanlagda inkomster. Som man kan utläsa ur tabell IV (Tabellbilaga), i vilken de gifta männen fördelats enbart med hänsyn till sin egen inkomst, framstår denna inkomstklass som linje 1:s starkaste fäste, även om man bortser från hustrurnas inkomster. Påfallande är vidare linje 2:s relativa styrka i det näst lägsta inkomstskiktet; häri återspeglas givetvis dess särskilda förankring inom jordbruksbefolkningen. Linje 3 har slutligen en tämligen jämn styrka inom inkomstklasserna, med undantag för de högsta inkomsttagarna, vilka med klar majoritet slutit upp kring denna linje. De icke-röstande befinner sig till övervägande del i de allra lägsta inkomstskikten.

En jämförelse mellan linjernas väljarunderlag inbördes kompletterar bilden (jfr tab. III—IV, Tabellbilaga). Linje 2:s särställning markeras vid en sådan jämförelse genom att ej mindre än 58 % av dess väljare hade inkomster, som understeg 10 000 kronor. Linje 1 hämtade ungefär en tredjedel av sina väljare från detta inkomstskikt, medan nära två tredjedelar kom från skiktet 10 000—20 000 kronor. Linje 3 fick ungefär 40 % av sina väljare från vart och ett av de nämnda skikten och skiljer sig slutligen från de två andra linjerna genom att en jämförelsevis stor del av dess väljare — ca 20 % — hade inkomster överstigande 20 000 kronor. Tillsammans vittnar det anförda tabellmaterialet om, att linje 1 och 3 var ungefär jämstarka i skiktet med högst 10 000 kronors inkomst, att linje 1 vann sin övervikt genom en större anslutning i det närmast högre inkomstskiktet, samt att den starka anslutningen till linje 3 bland de högsta inkomsttagarna inte kunde uppväga linje 1:s vinster i mellanskiktet.

Det ligger i sakens natur att de ovan behandlade inkomstklasserna ifråga om yrkessammansättning är starkt heterogena. Sambandet mellan yrkestillhörighet och röstning belyses därför klarare av den uppdelning av materialet i *socialgrupper*, som också gjorts, även om också de sistnämnda innefattar mycket breda befolkningsskikt. Kriterierna för socialgruppsindel-

ningen kan i korthet beskrivas på följande sätt. Till socialgrupp I föres större företagare och högre tjänstemän och vissa fria yrkesutövare. Socialgrupp II innefattar mindre företagare (t. ex. köpmän och hantverkare), jordbrukare samt lägre tjänstemän och annan lägre förvaltningspersonal, medan socialgrupp III utgöres av arbetare inom såväl industri som andra näringsgrenar. Giftna kvinnor har vid klassificeringen förts på makens socialgrupp. I tabellerna redovisas resultaten för dessa tre socialgrupper samt för vissa undergrupper. Den fullständigaste redovisningen av undergrupper återfinnes i tabell V (Tabellbilaga), i vilken de olika linjernas väljarunderlag jämföres med avseende på socialekonomisk sammansättning.

Tabell III:6. Röstning inom socialgrupper samt inom vissa yrkeskategorier

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
<i>Socialgrupp I</i>	14	9	69	3	5	100	77
<i>Socialgrupp II</i>	19	20	38	5	18	100	453
Företagare utom jord- brukare	10	19	46	6	19	100	85
Jordbrukare	6	49	27	6	12	100	123
Tjänstemän o. övr.	28	7	40	4	21	100	245
<i>Socialgrupp III</i>	51	8	12	5	24	100	496
Industri-, byggnads- o. grovarbetare	61	4	8	6	21	100	271
Andra arbetare m. fl.	40	12	16	4	28	100	225

Betydande skillnader ifråga om såväl åsiktsfördelning som deltagande i omröstningen framträder vid en jämförelse mellan de socialekonomiska grupperna. Deltagandet har — liksom vid politiska val — varit livligare inom socialgrupp I än inom de båda övriga; socialgrupp III uppvisar det lägsta valdeltagandet medan socialgrupp II intar en mellanställning.

En jämförelse med avseende på röstfördelningen åskådliggör linje 1:s starka ställning inom socialgrupp III. Vissa skillnader föreligger dock mellan olika kategorier av arbetarpersonal. Den största uppslutningen kring linje 1 föreligger inom gruppen »industri-, byggnads- och grovarbetare», vilken därjämte uppvisar ett något högre valdeltagande än övriga arbetare. Inom den särskilt heterogena socialgrupp II varierar åsiktsfördelningen helt naturligt mycket starkt. Linje 2 har sitt starkaste stöd inom jordbrukarebefolkningen och har i övrigt en jämförelsevis stark ställning bland de mindre företagarna. Såväl tjänstemän som småföretagare ger dock en klar övervikt för linje 3. Den högsta socialgruppen domineras slutligen påtagligt av linje 3. Såsom framgår av tabell V hämtade linje 1 ungefär tre fjärdedelar av sina röstande från socialgrupp III, medan linje 2 och 3 hämtade resp. en fjärdedel och en femtedel från samma grupp.

Jämförelse med avseende på ortstyp

Urvalsmetodens beskaffenhet och begränsningen i urvalets storlek lägger hinder i vägen för en mera ingående analys av regionala skillnader. Vi har därför i den följande tabellen nöjt oss med att uppdelat de intervjuade i tre grupper med hänsyn till bosättningsort. Till gruppen storstäder har då förts Stockholm, Göteborg och Malmö. Gruppen landsbygd innefattar även personer, som är bosatta i andra tätorter än städer. Såsom man har att vänta framträder här klart den starkare anslutning, som linje 2 vunnit på landsbygden, medan linje 1 har haft särskild framgång i storstäderna.

Tabell III:7. Röstning inom olika ortstyper

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
Storstäder	41	5	34	3	2	15	100	199
Övriga städer . . .	35	6	30	3	1	25	100	348
Landsbygd	30	21	23	3	3	20	100	490

Pensionsförhållanden

Vid den andra av undersökningens intervjuer ställdes en serie frågor rörande de intervjuades pensionsförhållanden och deras egen bedömning av hur deras försörjningsmöjligheter på ålderdomen skulle komma att te sig. Med hjälp av dessa frågor har materialet bearbetats med syfte att belysa sambandet mellan den egna pensionssituationen och ställningstagandet vid omröstningen.

Uppgiften att för denna bearbetning åstadkomma en klassificering av de intervjuades pensionsförhållanden och andra försörjningsmöjligheter på ålderdomen har naturligt nog inte varit alldeles okomplicerad. Först och främst är det inte tillräckligt att konstatera, huruvida de intervjuade har rätt till något slag av pension utöver folkpensionen. Pensionsrätten kan variera starkt ifråga om den framtida pensionens storlek och värdebeständighet och i vissa fall kan den vara knuten till anställningen vid ett visst företag. Särskilt ifråga om s. k. »trotjänarpensioner», som utgår till anställda vid enskilda företag, kan den framtida möjligheten att få pension dessutom framstå såsom oviss, om den anställde inte räknar med att kvarstå i sin anställning. Variationer av liknande eller annat slag föreligger också beträffande pensioner eller livräntor, som grundar sig på privat försäkring. Härtill kommer att avsaknad av pensionsrätt ibland kompenseras av ett ålderdomsskydd, som består i äganderätten till ett företag eller ett jordbruk.

Genom intervjufrågorna föreligger främst uppgift om huruvida den intervjuade har något slag av pension. Gifna personer tillfrågades därjämte om makens pensionsförhållanden. Till dem som hade pension ställdes vidare en

fråga om vem som stod för pensionsutfästelsen, d. v. s. om pensionsrätten grundade sig på statstjänst, kommunal tjänst, medlemskap i SPP, privat försäkring eller någonting annat. Däremot ställdes icke någon direkt fråga beträffande pensionens storlek. För att undersöka, om de intervjuade istället för pension eller såsom ett komplement till pension hade något annat slag av ålderdomsskydd ställdes dessutom följande frågor: »Man kan ju ha det ordnat för sin försörjning på ålderdomen på annat sätt än genom pensionering. Gäller det i Ert fall? (Om svaret blev ja:) På vilket sätt har Ni ordnat för Er försörjning på ålderdomen?» Det ligger i sakens natur, att svaren på dessa båda frågor måste ge mycket mera oprecisa upplysningar än de direkta frågorna om pensionsrätt. Följden härav är att särskilt ett försök att klassificera företagare och jordbrukare med hänsyn till deras reella försörjningsläge i pensionsåldern vilar på ett svagt underlag i materialet.

Vid materialbearbetningen har två klassificeringsgrunder använts parallellt. Den ena av dem delar helt enkelt materialet i personer med pensionsrätt (d. v. s. rätt till någon pension utöver folkpensionen) och pensionslösa. Giffta personer har förts till den sistnämnda kategorien endast, om båda makarna saknat pension. Härvid har icke någon skillnad gjorts mellan olika slag av pensionsförmåner. Användningen av denna klassificering har betingats av att bearbetningen på ett par punkter måst anpassas efter frågetekniken i intervjuformuläret, vilket försvårat en förfinad analys.

Vid användandet av den andra klassificeringsgrunden uppdelas materialet i följande fyra delar: (A) Intervjupersoner med pension från statstjänst eller kommunal tjänst samt personer med pension från SPP eller jämförbar pensionskassa. (B) Privatanställda med pensionsutfästelse från arbetsgivaren, t. ex. genom pensionsfond i företaget; i huvudsak består gruppen av arbetarpersonal. (C) Personer som har privat pensionsförsäkring eller livränta. Därjämte har personer, som saknar pension men säger sig ha sin ålderdomsförsörjning ordnad på annat sätt förts till denna kategori. (D) Pensionslösa som inte har något annat ålderdomsskydd.

Giffta kvinnor har vid tillämpningen av den sistnämnda metoden konsekvent klassificerats med hänsyn till makens pensionsförhållanden. Förfarandet har givetvis nackdelar ifråga om yrkesarbetande kvinnor. Det torde emellertid i de flesta fall ändå vara mera realistiskt även beträffande denna grupp än en klassificering på grundval av hustruns egen pensionssituation. En sammanvägning med hänsyn till makarnas gemensamma pensionsförmåner skulle givetvis ha varit tänkbar men samtidigt ur bearbetningssynpunkt ytterst svår genomförbar.

Beträffande kategori C gäller att det övervägande flertalet inom denna har förts dit på grund av det andra av de båda angivna kriterierna. Den består alltså i huvudsak av pensionslösa, som anser sig ha sört för sin ålderdom på annat sätt än genom pension. Med hänsyn till den redan påpekade bristen på exakthet i svaren på just dessa intervjufrågor, måste det förutsättas att

gruppen i realiteten är sammansatt av individer med högst skiftande ekonomisk situation.

Tabell III:8. Röstande på de tre linjerna fördelade med hänsyn till pensionsförhållanden

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla (inkl. icke röstande m. fl.)
Stats-, kommunal-, SPP-pension el. motsv. (A)...	24	10	41	25
Pension från enskilt företag (B).....	14	2	6	9
Privat pensionsförsäkring el. ålderdomsförsörjning ordnad på annat sätt än pension (C).....	11	34	20	18
Har ej rätt till pension utöver folkpension (D)...	51	54	33	48
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	353	283	137	1 022

En jämförelse mellan de tre linjernas väljarunderlag visar — såsom framgår av tab. III: 8 — att betydande skillnader föreligger mellan dem. De som röstade på linje 3 har i väsentligt större utsträckning än de övriga en formell pensionsrätt säkrad genom statlig eller kommunal tjänst eller försäkring i någon pensionskassa för anställda. Bland linje 1:s väljare var sådan pensionsrätt mycket mindre vanlig. Däremot hade en jämförelsevis stor del av de sistnämnda att påräkna någon form av pension direkt från sitt företag; i huvudsak synes det här ha varit fråga om informella pensionsåtaganden från företagets sida. Linje 2 slutligen fick nästan enbart stöd av väljare utan någon som helst form av tjänstepension.

Skillnaderna mellan de tre linjerna är till stor del ett uttryck för deras olikhet i yrkessammansättning. Inslaget av företagare och andra självständiga yrkesutövare är särskilt starkt bland dem som röstade på linje 2, medan det motsatta är fallet bland linje 1:s anhängare. Tabellen ger därmed också en antydning om att en uppdelning av materialet enbart i de fyra »pensionskategorierna» inte ger en klar bild av sambandet mellan pensionsituation och röstning.

Förhållandet belyses ganska väl genom en jämförelse mellan tabellerna III: 9 och III: 10. Den första av dessa baserar sig på samma material som tabell III: 8 — d. v. s. samtliga intervjuade — fastän procenträkningen här gjorts i annan led. Tabell III: 10 innefattar däremot icke företagare, företagsledare (även om de är anställda vid sitt företag, t. ex. verkställande direktörer), jordbrukare, fria yrkesutövare och andra personer inom socialgrupp I och II, som inte betraktats såsom löntagare. Liksom vid socialgruppsindelningen har gifta kvinnor klassificerats med hänsyn till mannens yrke.

Tabell III:9. Åsiktsfördelningen inom kategorier med skilda pensionsförhållanden

»Pensionskategori»	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Summa %	Antal IP
A.....	38	6	53	3	100	221
B.....	68	4	22	6	100	71
C.....	26	31	38	5	100	151
D.....	48	20	25	7	100	375

Tabell III:10. Åsiktsfördelning inom löntagarkategorier med skilda pensionsförhållanden

»Pensionskategori»	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Summa %	Antal IP
A.....	39	6	52	3	100	207
B.....	69	3	22	6	100	69
C.....	54	12	27	7	100	70
D.....	63	12	18	7	100	259

Helt naturligt kan en skillnad egentligen bara föreligga mellan de två tabellerna med avseende på fördelningen inom kategorierna C och D. Inom de båda sistnämnda framträder däremot betydande olikheter, vilka framkallas av att företagare och jordbrukare i mycket ringa utsträckning röstat på linje 1.

En jämförelse mellan de olika löntagargrupperna (tab. III: 10) ger vid handen, att klara skillnader föreligger. Linje 1 har vunnit ett särskilt svagt och linje 3 ett särskilt starkt stöd bland dem som har pensionsrätt genom statlig eller kommunal tjänst eller genom försäkring hos SPP eller motsvarande. Den lilla gruppen av löntagare med pensionsrätt enbart genom pensionsutfästelse från sitt eget företags sida har däremot en betydande majoritet för obligatorielinjen. Detsamma gäller för den stora gruppen av löntagare (D) som saknar pensionsrätt och inte anser sig ha kompenserat detta på annat sätt. I intervjumaterialet har linje 1 en svagare ställning inom kategori C, vilket ju kanske är att vänta; skillnaden mellan C och D är dock icke statistiskt säkerställd. Linje 2 har slutligen vunnit en mycket liten anslutning bland dem som har någon form av pensionsrätt, men har däremot fått ett något starkare stöd bland de övriga.

Såsom ett komplement till intervjufrågorna rörande pensionsförhållanden innehöll formuläret också en fråga, vilken gav de intervjuade tillfälle att ge ett omdöme om sina försörjningsmöjligheter på ålderdomen. Frågeformuleringen varierades med hänsyn till intervjupersonernas pensionsituation. Följande frågevariant användes för personer, som saknade rätt till

någon som helst pension utöver folkpensionen: »Anser Ni att folkpensionen blir (är) tillräcklig, inte fullt tillräcklig eller alldeles otillräcklig för Er försörjning på äldre dagar?» För personer, som hade rätt till någon form av pension utöver folkpensionen användes i stället denna formulering: »Om Ni tänker på Era och Er makas (makes) gemensamma pensionsförmåner, anser Ni då att Er pension kommer att bli (är) tillräcklig, inte fullt tillräcklig eller alldeles otillräcklig för Er försörjning på äldre dagar?» När frågan ställdes till ogifta personer, ändrades givetvis inledningssatsen. Giftna personer fick den andra frågevarianten, under förutsättning att endera av makarna hade pensionsrätt.

I tabell VI—VIII (Tabellbilaga) redovisas svarsfördelningarna på dessa frågor på ett sådant sätt, att de tre linjernas valmanskårer kan jämföras inbördes. I tabell VIII har pensionsberättigade och pensionslösa förts tillsammans och de intervjuade har fördelats på de tre svarsalternativen, oavsett vilken av frågevarianterna de har besvarat. En jämförelse mellan marginalfördelningarna i tabell VI och VII ger som väntat vid handen, att de pensionsberättigade genomsnittligt bedömer sin ålderdomsförsörjning mera optimistiskt än de pensionslösa. Oavsett pensionsinnehav anser dock linje 1:s anhängare i väsentligt mindre utsträckning än övriga att deras ålderdomsförsörjning ter sig tillfredsställande (antalet personer med pensionsrätt inom linje 2 är dock så litet att någon jämförelse icke kan göras med denna grupp).

En sammanfattande bild av relationen mellan å ena sidan väljarnas bedömning av sina försörjningsmöjligheter i pensionsåldern och å andra sidan deras röstning erhålles genom tabell III: 11, vilken bygger på svaren på båda frågevarianterna. Sambandet mellan uppfattning i pensionsfrågan och tillfredsställelse med den egna åldersförsörjningen framträder här mycket klart; linje 1 är särskilt starkt representerad bland de mest missnöjda och särskilt svagt bland dem, som anser sig ha ett tillräckligt ålderdomsskydd, medan det motsatta är fallet för linje 2 och 3.

Tabell III:11. Uppfattningar om pensionsförmånernas tillräcklighet och åsikt i pensionsfrågan

Folkpensionen resp. folkpension jämte annan pension blir	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Summa %	Antal IP
Tillräcklig.....	28	19	47	4	2	100	363
Inte fullt tillräcklig.....	54	14	27	3	2	100	290
Alldeles otillräcklig.....	67	10	19	3	1	100	102

KAPITEL IV

Åsiktsutvecklingen under folkomröstningskampanjen

Framställningen i detta avsnitt syftar endast till att ge en allmän beskrivning av de förändringar i de tre linjernas styrka inom valmanskåren, som kunnat observeras, samt att redogöra för omfattningen av dessa förändringar. I de följande kapitlen kommer sedan mera principiella frågeställningar rörande opinionsbildningens förutsättningar och former under kampanjen att behandlas. Underlaget för redogörelsen i denna del utgöres väsentligen av de direkta frågor rörande intervjupersonernas inställning till förslagen resp. deras slutliga röstning, som framställdes vid de tre intervjuerna.

Frågetekniken

Själva frågetekniken saknar i detta sammanhang icke betydelse. Vid utformningen av denna bedömdes det vara av vikt att icke onödigtvis förstärka den rena intervjueffekten, d. v. s. stimulera till ett ställningstagande eller ett intresse för sakfrågan, som eljest icke skulle ha förelegat. Särskilt viktigt ansågs detta vara vid den första intervjuomgången. I formuläret för den första intervjun med »panelen» insattes därför en »spärr», vilken inträdde efter några frågor rörande den kommande folkomröstningen och pensionsfrågan i allmänhet (närmare bestämt vid fråga 12). »Spärrfrågan» innebar helt enkelt, att de intervjuade ombads att tala om vad något av folkomröstningsförslagen »går ut på». Om denna fråga besvarades med »vet inte», ställdes inga ytterligare frågor om pensionsförslagen, utan intervjun avslutades med några frågor rörande ett annat ämnesområde. Mycket blygsamma krav ställdes på vad som skulle kunna betraktas som ett svar på frågan. Vidare tillämpades spärrregeln inte rigoröst, eftersom man måste räkna med, att ett »vet-inte-svar» kunde bero på en tillfällig svarsvillighet eller svårighet att uttrycka sig. Instruktionen angav därför, att intervjuarna i tveksamma fall skulle försöka fortsätta intervjun om pensionsfrågan. Endast om den intervjuade var »påtagligt och fullständigt okunnig» (intervjuarinstruktionen), skulle spärrregeln tillämpas. Icke desto mindre föll en anseelig del av panelen för denna spärr. En följd härav är att vissa frågor under den första intervjun kom att ställas endast till en »elit» inom panelen. En annan följd är att en grupp av individer i panelen icke fick någon fråga

om vilket förslag de sympatiserade med vid den första intervjun. I ett flertal tabeller har denna grupp förts till kategorien »obestämda», vilken även innefattar personer, som själva sagt sig tveka mellan flera förslag. I tabell IX (Tabellbilaga) särredovisas den under beteckningen »oinformerad om alla förslag».

I det andra formuläret fanns för »kontrollgruppens» men ej för panelens del en motsvarande spärr, men den medförde då endast att en speciell del av frågeformuläret överhoppades. Denna omfattade dels en direkt fråga om vilket förslag de intervjuade sympatiserade med, dels några relativt tekniskt betonade frågor om de tre förslagens utformning. Vidare användes vid den andra intervjun (som alltså för kontrollgruppens del var dess första) en kompletterande frågemetod. Alla intervjupersoner, som antingen fallit för »spärren» eller som vid direkt muntlig fråga icke kunde tala om vilket förslag de sympatiserade med, förelades då ett tryckt kort, vilket upptog folkomröstningsförslagets text. De ombads läsa igenom texten samt att därefter ange vilket förslag som »verkar bäst». Denna extra möjlighet att ta ställning till förmån för något av folkomröstningsförslagen gavs under den andra intervjun åt intervjupersonerna i såväl panelen som kontrollgruppen. (Betr. »spärrfrågan» och frågekortet, jfr Bilaga II, »Anmärkningar rörande urval, bortfall och metodproblem», sid. 123.) Några uppgifter om effekten av den använda frågetekniken torde här vara av intresse. Det kan då först nämnas, att 49 % av panelen föll för den nämnda »spärren» under den första intervjuomgången. Motsvarande siffra för kontrollgruppen under den andra intervjuomgången var 31 %. Skillnaden torde kunna betraktas som ett slags mått på den stigande allmänna informationsgraden mellan de båda intervjuomgångarna. Effekten av frågekortets användning belyses av nedanstående tabell, som avser urvalet i dess helhet:

Frågekortet ej använt — IP har angivit sin åsikt vid tidigare fråga under intervjun ..	79 %
Frågekortet använt — IP utpekade ett av förslagen såsom bäst	14 %
Frågekortet använt — IP kunde ej ange vilket förslag som var bäst	7 %
Summa	100 %
Antal IP	1 022

Beträffande procentciffrorna bör det nämnas, att i siffran 79 % ingår också personer, som på en tidigare muntlig fråga sagt sig tveka mellan två särskilt nämnda förslag, här rör det sig alltså om sakligt grundad tveksamhet, vilken icke kan påverkas av frågetekniken. Frågekortets användning medförde sålunda totalt sett att andelen »vet-inte-svar» nedbringades med 14 procentenheter. Till allra största delen åstadkoms denna effekt inom kontrollgruppen, och den innebär där främst att »spärrfrågans» verkan minskades. Som nämnts kunde 31 % av intervjupersonerna i kontrollgruppen inte vid denna fråga ange vad något av förslagen gick ut på. När denna

grupp fick läsa frågekortet, tog ungefär två tredjedelar ställning till förman för något av förslagen.

En jämförelse mellan de båda slagen av frågeteknik torde visa att båda har såväl fördelar som nackdelar. Fördelen med frågekortets användning är att ett antal personer med oklara uppfattningar om förslagens innebörd och bristande information om deras beteckningar får ett stöd för minnet, som gör det möjligt för dem att tala om hur de tänker rösta. Nackdelen är att frågekortet eventuellt ger den intervjuade en information, vilken i sig själv åstadkommer ett ställningstagande under intervjun. I det senare fallet har givetvis en icke önskvärd intervju effekt uppkommit.

Det ligger nära till hands att tänka sig, att i den mån själva frågetekniken resulterar i ett ställningstagande, så bör detta vara av mera tillfällig karaktär än eljest. I nedanstående tabell har de intervjuade inom kontrollgruppen uppdelats i två kategorier: å ena sidan de som förklarade sig sympatisera med ett bestämt förslag redan vid den muntliga frågan, och å andra sidan de som tog ställning först då frågekortet visades (de som överhuvud icke kunde bestämma sig har utelämnats). De båda kategorierna jämföres med avseende på sin slutliga röstning.

Röstningsavsikt/ Slutlig röstning	Kontrollgruppen	
	Svarade på den muntliga frågan	Svarade med hjälp av frågekortet
Fullföljde röstningsavsikten från intervjun före omröst- ningen.....	77	58
Röstade på annan linje.....	8	18
Röstade ej.....	15	24
Summa %	100	100
Antal IP %	313	104

Tabellen bestyrker det gjorda antagandet i den meningen att en förhållandevis mindre del av »frågekortsgruppen» fullföljde sin avsikt från intervjun vid själva omröstningen. Materialet antyder, att orsaken ligger såväl i en högre frekvens av åsiktsändringar som i oftare förekommande icke-röstning inom denna grupp. Det kan i detta sammanhang nämnas, att, sedan den muntliga frågan och frågekortet kommit till användning, 11 % inom panelen kvarstod som »tveksamma eller vet inte», medan motsvarande siffra för kontrollgruppen var 13 %. Mellan de båda grupperna föreligger sålunda icke någon skillnad av betydelse.

För att inte alltför mycket komplicera materialets redovisning har vid bearbetningen icke någon skillnad gjorts mellan dem som tog ställning redan vid den muntliga frågan och dem som gjorde det först med stöd av

frågekortet. Emellertid bör man vid jämförelser mellan första och andra intervjuomgången inom panelen hålla i minnet, att skillnaden till en del framkallas av själva frågetekniken; för panelens del fanns vid det senare tillfället icke någon spärrfråga och dessutom tillkom möjligheten att svara med hjälp av frågekortet (denna möjlighet användes av 5 % av individerna i panelen).

Åsiktsfördelningen vid de tre intervjuerna

Såsom framgår av redogörelsen för undersökningens planering i kapitel I omfattade densamma två personliga intervjuer och en brevintervju. Urvalet var uppdelat i två ungefär likstora delar. Av dessa intervjuades den s. k. *panelen* vid samtliga tre tillfällen. Urvalets andra halva, den s. k. *kontrollgruppen* medtogs endast i den senare av de personliga intervjuerna samt vid brevintervjun. Den första personliga intervjun utfördes kring månadsskiftet augusti—september med tyngdpunkten förlagd till den första veckan. Den andra intervjuomgången började den 26 september. Även vid detta tillfälle utfördes flertalet intervjuer under första veckan. Brevformulären utsändes på själva folkomröstningsdagen. För både panel och kontrollgrupp föreligger sålunda uppgifter om dels den slutliga röstningen, dels förslagssympatier under veckorna före omröstningsdagen. Intervjupersonerna i panelen hade dessutom tillfrågats om sin åsikt drygt en månad före folkomröstningen.

I tabell IX (Tabellbilaga) redovisas åsiktsfördelningen inom intervjuurvalet vid de tre tillfällena. En jämförelse ger vid handen att linje 3 hade starkast stöd bland dem som bestämt sig för någon linje vid det första intervjutillfället. Det var emellertid en mycket stor andel av de intervjuade, som vid denna tidpunkt saknade bestämda åsikter om förslagen. Vid den andra intervjuomgången är läget förändrat. Linje 1 har nu berövat linje 3 dess försprång. Samtidigt har de obestämdas antal minskats kraftigt (jfr vad som ovan sagts betr. frågetekniken). Fördelningen mellan de tre linjerna överensstämmer nu nära med den, som förelåg vid själva omröstningen.

Ingenting tyder sålunda på att någon mycket stor förändring i linjernas inbördes styrkeförhållanden skulle ha inträtt under de allra sista veckorna före omröstningen. Härmed är emellertid inte sagt, att alla röstade på det sätt de angav vid det senaste intervjutillfället före omröstningen. Några avstod i praktiken från att rösta, andra bytte ståndpunkt i sista stund. Men nettoeffekten härav har varit ringa. Linje 2:s under hela undersökningsperioden stabila andel av de röstberättigade, som bestämt sig, är vidare påfallande. Inte heller i detta fall får man emellertid omedelbart dra slutsatsen, att denna linje varken vunnit eller förlorat anhängare under kampanjen.

Åsiktsförändringar under kampanjens gång

Den tidigare redovisningen av materialet har så att säga givit tre ögonblicksbilder av opinionsläget under kampanjen. Så långt det är möjligt bör uppgifter av detta slag kompletteras med en analys av opinionsförskjutningarna mellan intervjutillfällena. Det är främst två frågeställningar, som är av intresse. Den ena gäller förändringarnas omfattning: man vill då få ett mått på hur stor del av valmanskåren, som över huvud taget ändrade sin hållning under kampanjtiden. Den andra gäller opinionsförändringarnas riktning: i vilken utsträckning vann de tre linjerna på varandras bekostnad, vilken linje valde de från början tveksamma och i vilken utsträckning lyckades de tre linjerna mobilisera sina anhängare till faktisk röstning?

Beträffande båda frågeställningarna gäller, att de kan besvaras endast i den begränsade utsträckning, som undersökningsmetoden medger. Vi har inte från dag till dag kunnat följa intervjupersonernas reaktioner inför propaganda och övertalningsförsök utan får nöja oss med att inregistrera åsiktsförändringar, som kommit till uttryck vid de tre intervjutillfällena. Arten och omfattningen av *opinionsförskjutningarna mellan de båda första intervjuomgångarna* belyses av nedanstående tabell:

Tabell IV:1. Åsiktsutvecklingen mellan intervjuomgång I och II

Oförändrad sympati för något förslag	37 ± 4
Övergång till annat förslag eller tveksamhet	7 ± 2
Obestämd vid första intervjun — tagit ställning vid den andra	46 ± 4
Obestämd vid båda intervjuerna	10 ± 3
Summa %	100
Antal IP	524

Den avgörande förändringen i opinionsläget består som synes i att en mycket stor del av valmanskåren, som tidigare varit obestämd, nu tagit ställning. Beteckningen »obestämd» får givetvis inte tolkas så att hela eller ens större delen av denna kategori skulle bestå av individer, vilka vid den första intervjun var reellt tveksamma i den meningen att de ännu vägrade bestämda argument till förmån för de olika linjerna emot varandra. Obestämdheten var i stället i huvudsak ett uttryck för bristande information om innebörden av samtliga förslag. (Kategorien »obestämda» innefattar både »oinformerade om alla förslag» och tveksamma. Det bör här erinras om, att frågetekniken i omgång II till en del förklarar minskningen i de »obestämdas» andel; användningen av frågekort utgör däremot icke i och för sig en förklaring till linje 1:s frammarsch.)

Omkastningen av styrkeförhållandena mellan linje 1 och linje 3 betingades endast i obetydlig utsträckning av rena övergångar mellan linjerna.

Linje 1:s ökade styrka förklaras i huvudsak av att denna fick ett större tillskott än linje 3 av tidigare obestämda. Förhållandet belyses i tabell IV: 2. På grund av att procenttalen till stor del baseras på mycket små numeriska tal (det gäller givetvis särskilt för linje 2) kan detaljerade slutsatser knappast dragas beträffande andra förändringar i opinionsläget. Materialet ger dock en antydning om, att linje 1 gjorde färre förluster än de båda andra linjerna genom övergång till annan ståndpunkt eller tveksamhet.

Tabell IV:2. Åsiktsutvecklingen från intervjuomgång I till II

Åsikt under intervjuomgång I	Åsikt under intervjuomgång II					
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Tveksam eller blank	Summa %	Antal IP
Förslag 1.....	94	2	3	1	100	81
Förslag 2.....	—	68	27	5	100	41
Förslag 3.....	9	1	84	6	100	104
Obestämda.....	41	11	26	22	100	298

Opinionsutvecklingen mellan den andra intervjun och folkomröstningsdagen kan analyseras på grundval av ett större material än vad som var fallet beträffande det första skedet, eftersom såväl panelen som kontrollgruppen intervjuades vid de båda senare tillfällena. Även här är syftet att söka belysa dels opinionsförändringarnas omfattning, dels deras effekt på linjernas styrka inom valmanskåren.

Vid studiet av åsiktsförändringarna mellan de båda första intervjuomgångarna fanns icke anledning att diskutera icke-röstningens effekt, d. v. s. linjernas förluster genom att en del av deras sympatisörer avstod från att rösta. Jämföres opinionsläget under veckorna före omröstningen och den faktiska röstningen blir denna faktor däremot av betydelse. Den har därför beaktats i nedanstående tabell, som avser att ge en bild av utvecklingen under kampanjens sista skede, d. v. s. från intervjuomgång II till III.

Tabell IV: 3. Röstningsavsikter vid intervjuomgång II och faktisk röstning

	Procent
Fullföljde röstningsavsikten från intervjun före omröstningen.....	64 ± 3
Övergick till annat förslag.....	7 ± 2
Sympatiserade med något förslag vid intervjun före omröstningen — men röstade ej.....	16 ± 2
Tveksam vid intervjun före omröstningen — men röstade för ett av förslagen.....	7 ± 2
Tveksam vid intervjun före omröstningen — röstade ej.....	5 ± 1
Uppgift saknas.....	1 ± 1
Summa %	100
Antal IP %	981

Den stabilitet i de tre linjernas inbördes styrkeförhållande, som rådde från intervjuomgången före omröstningen till själva omröstningsdagen, har således ingalunda inneburit att opinionsförskjutningar saknats. Mellan en fjärdedel och en tredjedel av de intervjuade synes på något sätt ha ändrat sin hållning under perioden (häri inräknas då väljare, som sympatiserade med något förslag före omröstningen men sedan ej röstade). Nettoeffekten härav har emellertid varit ringa. Förhållandet belyses av de två tabellerna IV: 4 och IV: 5, vilka baserar sig på samma material, procenträknat i vågrät resp. lodrät led. Den förra tabellen ger sålunda besked om hur de intervjuade, fördelade efter åsikter vid intervjuomgång II, faktiskt röstade. Den senare tabellen utgår däremot från den faktiska röstningen och sätter denna i relation till tidigare åsikt. Det bör starkt understrykas, att de låga procentalen är behäftade med stor osäkerhet (»Blank» och »Uppgift saknas» har endast medtagits för fullständighetens skull, några slutsatser kan icke baseras på dessa procenttal).

Tabell IV:4. Åsiktsutvecklingen från intervjuomgång II till III (1)

Åsikt under intervjuomgång II	Slutlig röstning							
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
Förslag 1.....	78	0	2	1	1	18	100	369
Förslag 2.....	5	65	8	—	3	19	100	154
Förslag 3.....	4	4	72	3	0	17	100	316
Blankröstning .	11	8	12	27	—	42	100	26
Tveksamma ...	20	12	20	7	2	39	100	116

Tabell IV:5. Åsiktsutvecklingen från intervjuomgång II till III (2)

Åsikt under intervjuomgång II	Slutlig röstning							
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Icke röstat	Alla	
Förslag 1.....	87	2	2	11	37	32	38	
Förslag 2.....	2	77	4	—	36	14	16	
Förslag 3.....	3	9	84	35	9	26	32	
Blankröstning .	1	2	1	25	—	6	3	
Tveksamma .	7	10	9	29	18	22	11	
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	
Antal IP	333	131	274	28	11	204	981	

De tre linjerna har gjort förluster, genom att sympatisörer avstått från att rösta, i ungefär samma utsträckning. Däremot synes egentliga åsiktsbyten i form av övergångar ha drabbat linje 1 i något mindre utsträckning än linje 2 och linje 3. Klart är att övergångarna från de båda sistnäm-

da linjerna till väsentlig del innebar ett inbördes utbyte av anhängare mellan dem.

I övrigt är materialet alltför begränsat för att kunna läggas till grund för mera detaljerade slutsatser rörande de tre linjernas vinster och förluster i förhållande till varandra. Rent numeriskt gjorde linje 1 en nettovinst under det senare skedet, om man jämför tillströmningen från andra linjer eller blankt med motsvarande avtappning av tidigare anhängare. Linje 2 och 3 gjorde däremot nettoförluster. Förändringen i resp. linjes andel av de röstande härigenom begränsar sig till ungefär 1 % för vart och ett av alternativen. Exaktheten i sådana siffermässiga uppskattningar är givetvis endast formell. Materialet torde emellertid kunna berättiga till slutsatsen, att nettoeffekten av de egentliga övergångarna under det sista skedet icke på något väsentligt sätt påverkat linjernas styrka.

Ett slags mått på stabiliteten inom de tre linjernas väljarunderlag torde följande beräkning kunna ge. För varje linje adderas dess förluster genom övergångar till annan ståndpunkt och dess faktiska röstetal inom urvalet. Summan kan sägas vara en maximinivå, som linjerna skulle ha uppnått, om de gjort enbart vinster och ej några förluster (vi bortser här från förluster genom icke-röstning liksom från vinster genom tillskott av tidigare obestämda). Inom ramen för maximinivån kan summan av vinster och förluster betraktas såsom ett inslag av politiskt rörliga väljare. Den sistnämnda summans andel av maximinivån ger därför för varje linje ett mått på i vilken mån linjen i fråga över huvud taget har berörts av övergångar mellan linjerna. Resultatet av en sådan beräkning redovisas här nedan.

*Vinster och förluster genom övergångar
i % av resp. linjes maximinivå*

Linje 1	12 %
Linje 2	30 %
Linje 3	22 %

Beräkningen har utförts på grundval av hela urvalet och baserar sig på svaren i samtliga tre omgångar. Eftersom endast panelen intervjuades vid den första av dessa, är sammanställningen mindre lämplig som ett mått på den totala frekvensen av övergångar. Syftet är emellertid här endast att jämföra de tre linjerna inbördes, och då blir denna olägenhet av mindre betydelse. Jämförelsetalen ger vid handen, att linje 1 — såsom också indirekt framgått av de tidigare tabellerna — haft en mindre »omsättning» inom sina led än de båda andra linjerna. Materialet ger också en antydning om att »omsättningen» varit särskilt stor inom linje 2.

En sammanfattande redogörelse för *opinionsutvecklingen under hela undersökningsperioden* kan tyvärr endast baseras på data beträffande pane-

len. Inom denna halva av urvalet får man följande bild av rörlighet respektive stabilitet inom valmanskåren.

Tabell IV:6. Rörlighet och stabilitet inom valmanskåren

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Samtliga röstande (inkl. blank- röstande)
Samma åsikt vid samtliga tre intervjutillfällena	36	37	51	41 ± 5
Samma åsikt vid de två senare intervjuerna — obestämd vid den första	47	33	28	37 ± 5
Obestämd vid den andra intervjun före om- röstningen — röstade	5	12	10	8 ± 3
Övergick från en ståndpunkt till en annan un- der kampanjen	12	18	11	14 ± 4
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	176	51	148	392

Såsom framgår av kolumnen längst till höger hade bland dem som deltog i omröstningen omkring 40 % haft sin ståndpunkt klar redan från den första intervjun. Ungefär en tredjedel var oinformerade eller tveksamma i kampanjens inledningsskede men intog sedan en ståndpunkt, som de vidhöll vid omröstningen. Ungefär 15 % av urvalet övergick under undersökningsperioden från en ståndpunkt till en annan. En jämförelse mellan linje 1 och linje 3 vittnar om att den sistnämnda hade en större andel väljare, som bestämde sig på ett tidigt stadium. Ett uttryck för detta förhållande är linje 3:s övervikt över linje 1 vid den första intervjun. Vid tiden för den andra intervjun hade denna övervikt eliminerats, genom att linje 1 vunnit ett större tillskott från tidigare obestämda, vilket också framgår av tabellen.

Tid för beslut

Den analys av opinionsutvecklingen under kampanjen, som här företagits på grundval av de intervjuades uppgifter om sina åsikter vid de tre intervjutillfällena, kan givetvis inte bli uttömmande. I enlighet med undersökningens planering utfördes ju endast en av intervjuerna under den tid, då propagandakampanjen hade full omfattning. Den första intervjun utfördes avsiktligt innan kommittéernas verksamhet startat på allvar, och brevintervjun utfördes först efter folkomröstningen. Om det varit praktiskt genomförbart att under själva kampanjtiden göra flera observationer rörande de intervjuades åsikter, är det fullt möjligt att föränderligheten i opinionen skulle ha framstått som starkare. Eftersom mellanintervjun i det övervägande flertalet fall utfördes före den sista kampanjveckan, har

t. ex. tveksamhet i sista stund väsentligen kunnat inregistreras endast i den mån den ledde till en faktisk övergång.

Andra felkällor föreligger också. Till kategorien »obestämda» har här förts alla som inte förklarat sig sympatisera med något förslag. I viss utsträckning ingår i denna kategori givetvis personer, som väl haft en bestämd åsikt men inte velat röja den för intervjuaren. Samtidigt har inte alla, som här betraktats såsom anhängare till respektive linjer, varit absolut säkra på sin sak. Det kom till synes vid en intervjufråga, där de intervjuade tillfrågades, om de var »mycket bestämt övertygade» eller om de kunde tänkas ändra åsikt före omröstningen. Vid första intervjuomgången förklarade 10 % och vid den andra 15 %, att de kunde tänkas ändra åsikt. Frågan ställdes endast till dem, som utan hjälp av det s. k. frågekortet kunde ange vilket förslag de sympatiserade med. Till sist har det också visat sig, att den observerade andelen »obestämda» vid detta slag av undersökningar delvis blir beroende av vilken frågeteknik man använder. En möjlighet att komplettera analysen föreligger genom en fråga i brevformuläret, där de intervjuade ombads ange, vid vilken tidpunkt de bestämt hur de skulle rösta. I frågan ingick tre fasta svarsalternativ, nämligen: »under sista veckan före folkomröstningen», »tidigare under hösten eller sommaren» samt »redan i våras eller tidigare».

Enligt de intervjuades svar på denna fråga ansåg sig ungefär en tredjedel ha bestämt sig först under den sista veckan, ungefär hälften hade bestämt sig tidigare under hösten eller sommaren, och omkring en sjättedel uppgav sig ha haft sin åsikt färdig redan på våren (uppgifterna avser givetvis endast röstande). En jämförelse mellan de tre svarskategorierna med avseende på deras slutliga röstning ger följande resultat:

Tabell IV:7. Tid för beslut — röstning

Bestämde sig	Slutlig röstning						
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Summa %	Antal IP
»Under sista veckan före folkomröstningen»	42	19	28	9	2	100	247
»Tidigare under hösten eller sommaren»	45	17	36	2	—	100	392
»Redan i våras eller tidigare»	41	11	47	1	—	100	130

Den bild, som denna tabell erbjuder av opinionsutvecklingen och som alltså vilar direkt på de intervjuades egna bedömningar, överensstämmer i grova drag med resultaten av den tidigare analysen: I ett tidigt skede — innan kampanjen ännu startat — hade linje 3 en starkare ställning än senare. Bland dem som bestämmer sig under mellanskedet är linje 3 svagare

representerad, vilket får till följd att linje 1 får en klar ledning. Den lilla blankröstande gruppen i urvalet har tydligen uppskjutit sitt definitiva ställningstagande in i det sista. Bland dem som bestämde sig under sista veckan har vidare linje 3:s ställning ytterligare försvagats. Däremot ökade icke linje 1 under detta skede på linje 3:s bekostnad.

Över huvud taget ger svaren på denna fråga ett intryck av en något större förändring i opinionsläget under kampanjens slutskede och en något mera ogynnsam utveckling för linje 3 till förmån för linje 2 och blankröstning, än vad de tidigare redovisade resultaten anger. Om man räknar med att tidangivelsen »sista veckan» ungefärligen motsvarar vad som skedde mellan den andra intervjun och folkomröstningsdagen, finner man nämligen att inte fullt en femtedel av de röstande enligt den föregående analysen skulle ha bestämt sig eller ändrat åsikt under denna tid. Jämförelser av detta slag kan emellertid inte pressas alltför hårt; kriterierna för tidsbestämning av besluten kan helt naturligt inte bli fullt jämförbara.

KAPITEL V

Folkomröstning och politiskt val

I den allmänna redogörelsen för undersökningens inriktning i kapitel II har det framhållits, att syftet vid bearbetningen främst har varit att framlägga ett material, som kan utgöra underlag för diskussionen kring några centrala frågeställningar rörande folkomröstningsinstitutets faktiska funktionssätt. De därvid behandlade frågeställningarna kan i huvudsak sägas vara av två slag: Den ena gruppen av frågeställningar gäller de speciella betingelserna för opinionsbildningen i en referendumsituation och leder fram till jämförelser mellan ställningstaganden vid ett referendum och vid ett partival. Den andra gruppen avser mera allmänna problem i samband med opinionsutvecklingen under en propagandakampanj. I detta sammanhang påpekas det också, att undersökningsresultaten inte utan vidare kan tillmätas allmängiltig innebörd, eftersom de grundar sig endast på ett enda referendumtillfälle.

Reservationen är särskilt väsentlig ifråga om de resultat, som i detta kapitel redovisas i anslutning till det förstnämnda slaget av frågeställningar. Författaren till föreliggande skrift har emellertid inte sett det såsom sin uppgift att diskutera i vilken mån erfarenheterna från 1957 års folkomröstning kan antagas ha en vidare tillämplighet.

Partilinjer och folkomröstningslinjer

I kap. II diskuterades under beteckningen »representativitetsproblemet» en av folkomröstningsinstitutets principiella motiveringar. I korthet innebär den åsyftade tankegången, att det föreligger ett behov av ett komplement till den representativa demokratien i folkomröstningsinstitutets form, på grund av att partivalen inte alltid ger en representativ bild av folkmeningen i bestämda sakfrågor. I vissa fall bör väljarna därför beredas möjlighet att taga ställning till politiska sakfrågor helt oberoende av de allmänna partisympatier, som måste komma att fälla utslaget vid ett partival.

Med hänsyn härtill synes det vara av intresse att klarlägga i vilken utsträckning väljarna vid 1957 års omröstning begagnade tillfället att i pensionsfrågan ge uttryck åt en annan mening än den deras partier företrädde. Av skäl som närmare redovisas i kap. II är det därvid lämpligast att sätta röstningen vid referendum i relation till de intervjuades partisympatier

vid närmast föregående val (d. v. s. i de flesta fall 1956 års andrakammarval). Under den andra intervjun tillfrågades de intervjuade dels om hur de skulle rösta »om det vore val i år», dels om vilket parti de röstade på »senaste gången». Det är alltså svaren på den senare av dessa båda frågor, som utnyttjas i detta sammanhang.

På frågan om röstningen vid föregående val gav 88 % upplysning om sin partisympati vid detta tillfälle. Den omständigheten, att svaren för en del intervjupersoner, som inte röstade 1956, refererar till ett tidigare val, torde inte här behöva tillmätas någon betydelse. Av de återstående 12 procenten hade 2 % inte tidigare haft rösträtt medan de övriga svarade, att de aldrig begagnat sin rösträtt eller vägrade att besvara frågan. De båda sistnämnda kategorierna kommer att lämnas utanför diskussionen i detta kapitel. Resultaten avser sålunda endast dem, vilkas tidigare partisympatier är kända. Ett undantag har gjorts i tabellerna X och XI i Tabellbilaga, i vilka även intervjupersoner utan känd partisympati vid tidigare val medtagits. Såsom framgår av tabell XI deltog endast omkring hälften av denna grupp i omröstningen. Om hänsyn togs till att den till en del består av personer, som icke förut haft rösträtt, kvarstår en restpost på drygt 6 % av de röstande, beträffande vilka uppgift om tidigare partisympati saknas.

I tabellerna X och XI (Tabellbilaga) redovisas sambandet mellan tidigare partival och ställningstagande vid folkomröstningen.¹ Såsom framgår av tabell XI har inom samtliga partier en stark majoritet av de röstande slutit upp kring partiets linje. Sammanhållningen kring partilinjen var särskilt stark inom Högerpartiet och Centerpartiet (Landsbygdspartiet Bondeförbundet), medan den var svagast bland folkpartiväljarna. Tillskottet till linje 1 från de borgerliga partierna kom i huvudsak från Folkpartiet. Bland socialdemokraterna röstade ungefär lika många på linje 2 som på linje 3, d. v. s. 6 resp. 8 %.

En jämförelse mellan linjerna med avseende på den politiska sammansättningen hos deras väljarunderlag visar naturligt nog, att de tre linjerna främst rekryterat sina väljare från närstående partier. Drygt fyra femtedelar av linje 1:s anhängare hade tidigare röstat socialdemokratiskt, och en ungefär lika stor del av dem som röstade på linje 3 kom från Högerpartiet och Folkpartiet. Minst politisk homogenitet uppvisar linje 2. Av dess väljare hade omkring hälften tidigare röstat med Bondeförbundet medan omkring 40 % hade röstat med andra partier. Tillskotten av folkpartister och socialdemokrater var ungefär likstora, 17 resp. 18 % av hela antalet röstande på linje 2. Uppgifterna beträffande kommunisternas röstning har medtagits endast för fullständighetens skull. Med hänsyn till det ringa antalet individer i denna grupp kan givetvis icke några slutsatser dragas på grundval av föreliggande material. En sammanfattande bild av

¹ Motsvarande procentfördelningar med utgångspunkt från hur de intervjuade skulle ha röstat vid ett val 1957 återfinnes i tabellerna XII och XIII.

i vilken utsträckning väljarna följde partilinjer vid folkomröstningen ges i nedanstående tabell:

Tabell V:1. Röstning efter partilinjer vid folkomröstningen

Röstade på det egna partiets linje ¹	79	± 3
Röstade på annan linje eller blankt	19	± 3
Uppgift saknas betr. röstd. vid folkomröstningen	2	± 1
Summa %	100	
Antal IP	752	

¹ Egna partiet = det parti IP röstat senast på.

Om man som här har skett utgår från de intervjuades röstning vid det senaste politiska val, som de deltagit i, har sålunda omkring fyra femtedelar av de röstande följt partilinjer även vid folkomröstningen.

Utvecklingen under kampanjens gång

När man vill söka bedöma vilken roll partiernas engagemang i folkomröstningsfrågan har spelat, bör också opinionsutvecklingen under kampanjen beaktas. Av särskilt intresse blir det då att undersöka huruvida förändringarna i opinionsläget under det att propagandakampanjen pågick medförde en förstärkning eller en försvagning av uppslutningen kring partilinjerna.

Till utgångspunkt för diskussionen kring denna frågeställning kan lämpligen tagas tab. XIV (Tabellbilaga). De intervjuade har där liksom tidigare uppdelats på partier med hänsyn till sin röstning vid föregående val. För varje parti anges åsiktsfördelningen vid var och en av de tre intervjuerna. Uppgifterna beträffande den tredje intervjun, som ju avser faktisk röstning, gäller endast den del av urvalet, som deltog i folkomröstningen. Även bortsett från att endast panelen medtogs i intervjuomgång I har procentsiffrorna för partierna alltså inte beräknats på ett helt identiskt underlag. Avsikten har emellertid just varit att jämföra åsiktsfördelningen under kampanjen med det resultat som uppnåddes, sedan de obeslutsamma bestämt sig, sedan alla åsiktsbyten genomförts och sedan avtappningen genom icke-röstning ägt rum.

Den åsyftade jämförelsen ger som synes vid handen, att partiståndpunkterna successivt tillvann sig en allt starkare anslutning inom samtliga partiers väljarunderlag från kampanjens start till omröstningsdagen. Samtidigt visar materialet emellertid, att »frondörernas» relativa andel inom partierna i stort sett var oförändrad från den andra intervjun till själva omröstningen. I den mån övergångar skedde till partilinjen, så har detta tydligen i stort sett kompensrats av förändringar i motsatt riktning.

Förhållandet ger anledning till ett mera ingående studium av opinionsförändringarna under kampanjen. Sådana förändringar i opinionsläget har framkallats dels genom övergångar mellan linjerna, dels genom att väljare,

som varit tveksamma eller oinformerade, bestämde sig. För att studera den förstnämnda kategorien, har de intervjuade uppdelats med hänsyn till deras åsikter under intervjun närmast före omröstningen och med hänsyn till om deras åsikt då sammanföll med vad som här betecknats såsom partilinjen. I detta sammanhang bortser vi till en början helt från dem, som vid denna intervju saknade åsikt i folkomröstningsfrågan.

Eftersom det allmänt sett förelåg en tendens till att väljarna i allt större utsträckning tillägnade sig det egna partiets åsikt i folkomröstningsfrågan, ligger det nära till hands att antaga, att *övergångar mellan linjerna* under kampanjen skulle ha skett i överensstämmelse med denna tendens. Det skulle alltså innebära, att de som från början sympatiserade med en annan åsikt än partiets i särskilt stor utsträckning ändrade uppfattning före omröstningsdagen. Såsom framgår av tabell V: 2 får antagandet ett visst stöd i materialet. De som under kampanjen avsåg att rösta på annat sätt än vad som rekommenderats av det parti, som de tidigare röstat på, fullföljde som synes sin röstningsavsikt i klart mindre utsträckning än de som tänkte rösta på »partilinjen». Skillnaden består icke endast i att en relativt stor del av den förstnämnda gruppen ändrade åsikt, utan också i att icke-röstning var särskilt vanlig inom densamma.

Tabell V:2. Åsiktsstabilitet bland dem som sympatiserade med partiets linje och bland dem som sympatiserade med annan linje

Åsikt under intervjuomgång II	Slutlig röstning					
	Ändrade icke åsikt	Ändrade åsikt	Uppgift saknas	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Sympatiserade med partiets linje . .	83	3	1	13	100	610
Sympatiserade med annan linje eller blankt	49	25	1	25	100	172

Av flera anledningar medförde icke den jämförelsevis höga frekvensen av åsiktsändringar bland dem, som hade för avsikt att rösta på ett annat alternativ än sitt partis linje, att andelen »frondörer» minskade väsentligt från tiden för intervjun till själva omröstningen. Ett av skälen är att inte alla åsiktsbyten inom denna grupp ledde fram till röstning på partiets linje, även om flertalet gjorde det. Ett annat är att övergångarna till röstning på det egna partiets linje möttes av en motström av övergångar i andra riktningen. Härtill kommer ett tillskott av väljare, som tidigare varit obestämda.

Det återstår att klargöra, hur utvecklingen tedde sig bland dem som under kampanjens tidigare skeden saknade ståndpunkt i pensionsfrågan. Vi har tidigare använt beteckningen »obestämda» för denna kategori och innefattar däri både oinformerade och reellt tveksamma väljare.

I tabell V:3 har de »obestämda» vid såväl den första som den andra intervjun fördelats med hänsyn till sin slutliga röstning. För jämförelse har också motsvarande fördelning för hela materialet angivits (liksom tidigare har endast individer med känd partisympati vid föregående val medtagits). Den stora gruppen obestämda (till största delen oinformerade) vid kampanjens början har som synes i mycket stor utsträckning vid en senare tidpunkt bestämt sig för att rösta på sitt partis linje. Läget är delvis annorlunda bland dem som i ett senare skede fortfarande inte bestämt sin röstning. En stor del av dem deltog inte alls i folkomröstningen, och bland de röstande var det en svagare majoritet, som röstade på partilinjens.

Tabell V:3. De tveksammas och de oinformerades ställningstagande

	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Uppgift saknas	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Obestämda vid intervjuomgång I.	60	16	1	23	100	248
Obestämda vid intervjuomgång II.	39	24	2	35	100	84
Samtliga med känd partisympati vid föregående val	66	16	1	17	100	900

Det ligger nära till hands att antaga, att olikheten i de båda kategoriernas beteende är ett uttryck för en reell skillnad i opinionsläget. Vid kampanjens början var obestämdhet i största utsträckning ett resultat av bristande information och icke av att man hyste en från sitt parti avvikande mening. Det sistnämnda har däremot i högre grad varit fallet, när kampanjen närmade sig sitt slut. De som då ännu tvekade mellan flera linjer har oftare haft bestämda skäl att ogilla sitt eget partis hållning; vid omröstningen har en jämförelsevis stor andel av dem antingen definitivt bestämt sig för en annan linje än partiets eller avstått från att rösta.

Det förtjänar här att erinras om, att ett lågt valdeltagande även karakteriserade den grupp, som under kampanjen hade för avsikt att rösta på en annan linje än partiets. I viss utsträckning har tydligen icke-röstning blivit resultatet av en konflikt mellan partiloyalitet och en avvikande mening i folkomröstningsfrågan.

Även om hänsyn togs till att kategorien »obestämda» ur opinionssynpunkt ändrade sammansättning under kampanjens lopp, är det tydligt, att den successivt stegrade anslutningen till partilinjerna främst berodde på en tillströmning av väljare, som tog ställning först på ett sent stadium. Nettoeffekten av de förändringar i opinionsläget, som bestod i rena övergångar mellan de tre linjerna och »blankt» inbördes, verkade emellertid i samma riktning. Härtill kommer effekten av ett lågt valdeltagande bland dem som

ännu vid tiden för den andra intervjun var obestämda eller ogillade sitt eget partis ståndpunkt.

Såsom redan påpekats inträdde icke någon väsentlig förändring från den andra intervjun till själva omröstningen ifråga om den andel, som sympatiserade med ett annat alternativ än det egna partiets linje; den sistnämnda kategoriens relativa styrka var sålunda ungefär lika stark bland de faktiskt röstande som den hade varit inom hela valmanskåren någon vecka före omröstningen. Av undersökningsresultaten framgår emellertid också, att detta förhållande inte motsvaras av en reell stabilitet i opinionsläget. Övergångar mellan linjerna under de sista veckorna och ett tillskott av obestämda, som tog ståndpunkt först under kampanjens allra sista skede medförde i stället, att »frondörgruppens» personsammansättning förändrades väsentligt. En relativt stor andel av dem, som inte röstade på partilinjen, bör därför ha fattat sitt definitiva beslut vid en sen tidpunkt.

Antagandet bestyrkes av de intervjuades svar på intervjufrågan om när de bestämde hur de skulle rösta, vilket framgår av tabell V: 4. Bland dem som röstade på partiets linje var det endast en fjärdedel, som själva ansåg sig ha fattat sitt definitiva beslut under den sista veckan, medan omkring hälften i jämförelsegruppen hade intagit sin ståndpunkt vid denna sena tidpunkt.

Tabell V:4. Tid för beslut bland dem som röstade på sitt partis linje och dem som röstade på annan linje eller blankt

Tid för beslut	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt
Under sista veckan före folkomröstningen.....	25	53
Tidigare under hösten eller sommaren.....	54	42
Redan i våras eller tidigare...	20	5
Ej svar.....	1	—
Summa %.....	100	100
Antal IP.....	573	137

Förhållandet mellan ställningstagande i folkomröstningsfrågan och förändringar av allmänna partisympatier

Frågan om i vilken utsträckning väljarna skiljer mellan sin uppfattning i en viss referendumfråga och sina allmänna partisympatier kan även betraktas ur en annan synpunkt än den som anlades i föregående avsnitt. Där utgick vi från de intervjuades partisympati vid föregående val och undersökte

i vilken utsträckning de röstade på »partilinjen». Man kan emellertid också undersöka, i vilken mån en från partilinjen avvikande mening ledde fram till en ändring av allmänna partisympatier.

Såsom mera utförligt diskuterades i kap. II har frågan betydelse vid en jämförelse mellan referendum i partiskiljande frågor och allmänna politiska val ur opinionsbildningssynpunkt. Det för referendumsituationen karaktäristiska, d. v. s. att väljarna ges en möjlighet att ge uttryck åt sin mening i en isolerad sakfråga, framstår såsom mindre betydelsefullt om väljarna i realiteten inte gör den förutsatta distinktionen mellan uppfattning i sakfrågan och allmänna partisympatier. Om så är fallet bör detta i intervjumaterialet komma till uttryck i att väljare, som inte röstade på partilinjen (i den mening som termen här användes), också lämnade sitt tidigare parti. Av nedanstående tabell framgår i vilken utsträckning detta inträffade i samband med 1957 års folkomröstning (endast individer, vilkas tidigare partisympati är känd, har medtagits).

Tabell V:5. Stabilitet i partisympatier

Partisympati vid föregående val — nuvarande partisympati	Röstade på partiets linje ¹	Röstade på annan linje eller blankt	Röstade icke	Samtliga (vilkas tidigare partisympati är känd)
Oförändrad partisympati	91	60	80	84
Förändrad partisympati	4	19	7	7
Tveksam om nuvarande partisym- pati, skulle icke rösta ²	5	21	13	9
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	595	145	148	900

¹ Partiets linje = den linje, som stöddes av det parti IP röstade på vid föregående val.

² Till denna grupp har förts alla, som inte kunde (eller ville) säga, vilket parti de skulle rösta med, om det vore val »i år».

Av samtliga, som röstade på sitt tidigare partis linje, hade som synes 91 % förblivit detta parti trogna. Bland dem som hade en avvikande mening i pensionsfrågan var däremot endast 60 % säkra på att de skulle rösta på samma parti som tidigare. Förhållandet kan också uttryckas så, att ca 40 % av *alla* partipolitiska åsiktsändringar ägde rum bland de 16 % av samtliga väljare, som röstade på något annat alternativ än det tidigare partiets linje (jfr tab. V:3).

Resultaten tyder sålunda på, att åsiktsbrytningarna kring referendumfrågan hade ett väsentligt inflytande på de partipolitiska förskjutningarna inom valmanskåren. Till en sådan slutsats måste emellertid samtidigt ett par reservationer göras. Den ena gäller *motiven* för åsiktsändringarna. På en direkt intervjufråga svarade endast en mindre del av den i detta samman-

hang särskilt betydelsefulla gruppen, d. v. s. de som inte röstade på partilinjen och dessutom hade ändrat partisympati, att pensionsfrågan varit avgörande för dem. Emellertid kunde samtidigt mycket få vid en särskild följdfråga ange något annat skäl för sin åsiktsändring. Bortsett från att materialet på denna punkt är alltför litet för att kunna analyseras i detalj, bör därför »motivfrågans» resultat betraktas kritiskt. Därtill kommer att intervjumetoden är särskilt vansklig, när den användes för att låta de intervjuade själva ange »varför» de tillägnat sig en viss åsikt.

Mera väsentlig är den andra reservationen, som gäller själva grundvalen för analysen, nämligen kriteriet för partipolitisk åsiktsändring. Detta har ju varit de intervjuades svar på frågan, om hur de skulle rösta vid ett val »i år». Det förefaller i varje fall rimligt, att de intervjuade då särskilt har tänkt på ett val, vid vilket pensionsfrågan finge en central roll. I så fall bör detta ha bidragit till den här observerade tendensen till en särskilt hög frekvens av allmänpolitisk omprövning bland väljare, som ogillade sitt tidigare partis hållning i pensionsfrågan. Oavsett hur härmed förhåller sig kan man givetvis inte på grundval av föreliggande material uttala sig om hur bestående de partipolitiska åsiktsändringarna kan ha blivit.

Opinionsbildningen inom intresseorganisationer och socialekonomiska grupper

Avsikten är att i detta avsnitt knyta an till den i kap. II (sid. 16) diskuterade frågeställningen, om de särskilda betingelserna för opinionsbildningen vid folkomröstningen i pensionsfrågan medförde, att intresseorganisationer och andra kollektiv vid sidan av partiväsendet fick ett vidgat inflytande på väljarnas ställningstagande.

Anledningen till att denna frågeställning upptogs till behandling var, att det i diskussionen kring folkomröstningsinstitutets verkningssätt framhållits, att referenda i politiska sakfrågor borde motverka den tendens till opinionsbildningens kollektivisering, som ansetts vara en följd av det moderna partiväsendets utveckling. Såsom närmare utvecklas i kap. II kan frågeställningen i sin allmänna form av flera skäl inte prövas på grundval av det föreliggande undersökningsmaterialet. Däremot borde det vara möjligt att undersöka, om t. ex. intresseorganisationernas engagemang i sakfrågan försvagade tendensen att rösta i överensstämmelse med allmänna partisympatier, d. v. s. ledde till ett ökat mått av självständighet i förhållande till de politiska partiernas s. a. s. normala opinionsledarskap.

Mot detta sätt att formulera problemet kan givetvis invändas, att partierna inte formellt framträdde under själva folkomröstningskampanjen. Vi kommer därför att i det följande också taga upp frågan om i vilken utsträckning väljarna var tillräckligt informerade för att kunna identifiera partierna bakom folkomröstningslinjerna.

En allmän redovisning av sambandet mellan medlemskap i *ekonomiska*

intresseorganisationer och ställningstagande vid folkomröstningen ges i tabell XV—XVI (Tabellbilaga). I jämförelsesyfte har även icke organisationsanslutna medtagits i tabellerna; det är här givetvis fråga om en ytterst heterogen kategori. Som väntat vittnar tabellerna om, att en stor majoritet av LO-medlemmarna anslutit sig till linje 1, medan linje 3 har en klar övervikt inom tjänstemannaorganisationerna och linje 2 en motsvarande ställning inom jordbrukets föreningsrörelse. I övrigt torde tabellerna inte tarva någon kommentar utan har införts främst såsom en bakgrund till den följande framställningen. Det konstaterade allmänna sambandet mellan organisationsmedlemskap och röstning ger nämligen icke ett direkt svar på frågan, om tendensen att rösta i överensstämmelse med allmänna partisympatier försvagades genom organisationernas inflytande på opinionsbildningen. För att klarlägga detta kan man däremot med fördel studera effekten av en konflikt mellan allmänna partisympatier och åsiktspåverkan inom intresseorganisationerna. I det följande kommer vi därför att genom olika uppdelningar av materialet söka göra jämförelser mellan å ena sidan väljare, som kan antagas ha varit utsatta för sådan konkurrerande åsiktspåverkan, och å andra sidan övriga väljare.

Vi har därvid utgått från att det inflytande, som t. ex. intresseorganisationerna kunnat utöva, väsentligen begränsats till deras egna melemskadrer. Situationen kompliceras givetvis av att varken alla tjänstemannaorganisationerna eller jordbrukets föreningsrörelse entydigt kan betecknas såsom företrädare för bestämda folkomröstningslinjer. Vid bearbetningen av materialet har en medveten förenkling av det faktiska läget förutsatts, vilket dock bedömts såsom försvarligt med hänsyn till röstfördelningen inom huvudorganisationerna. De intervjuade har först uppdelats med hänsyn till sin partisynpati vid föregående val (liksom tidigare utslöts personer utan känd tidigare partisynpati). Varje partis väljare har därefter uppdelats i tre grupper: De som tillhör en partiet »närstående» organisation, de som tillhör en annan organisation och slutligen de icke organisationsanslutna. Den sistnämnda kategorien består till stor del av hustrur till de organisationsanslutna. Beteckningen »närstående» får inte fattas alltför bokstavligt. Därmed har endast avsetts att en viss organisations rekryteringsbas sammanfaller med resp. partis sociala »tyngdpunkt» inom valmanskåren. Sålunda har LO betraktats såsom en till det socialdemokratiska partiet närstående organisation. Företagarorganisationer och liknande samt TCO, SR och SACO har räknats såsom närstående i förhållande till såväl Folkpartiet som Högerpartiet. Såsom närstående till Centerpartiet har till sist RLF och andra jordbrukarorganisationer betraktats.

Det antagande vi velat pröva är, att väljare, som tillhör en till sitt parti »närstående» organisation, i särskilt stor utsträckning har följt partiets linje, medan den motsatta tendensen gjorde sig gällande bland medlemmar i »andra» organisationer. För att undgå en alltför långt gående uppsplittring

av materialet redovisas dessa i följande tabell icke för vart och ett av partierna för sig utan en sammanläggning har gjorts.

Tabell V:6. Röstning på partiets linje— organisationsmedlemskap

Intresseorganisation	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Uppgift saknas	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Närstående organisation....	78	11	0	11	100	314
Annan organisation.....	54	30	0	16	100	77
Ingen organisation.....	61	17	2	20	100	509

Oberoende av organisationstillhörighet har — som framgår av tabellen — väljarnas majoritet givit sitt stöd åt partiets linje. Samtidigt visar emellertid tabellen, att uppslutningen kring partilinjen har varit starkast bland dem, som tillhörde en »närstående organisation». Medlemskap i en annan organisation har däremot särskilt ofta åtföljts av röstning på något annat alternativ än partiets linje. Kategorien »ingen organisation» intar — såsom man har anledning att vänta — en mellanställning. Resultatens vittnesbörd får givetvis inte pressas alltför hårt, med hänsyn till att den grundläggande klassificeringen av organisationerna innebär en grov schematisering av verkligheten. De ger dock visst stöd åt antagandet att referendumsituationen ger ett vidgat spelrum för mera eller mindre organiserad opinionsbildning inom ramen för gruppbildningar vid sidan av partiväsendet.

Organisationstidskrifternas roll har också studerats. De intervjuade tillfrågades om huruvida de brukade få någon tidskrift från någon facklig organisation eller yrkessammanslutning, som de var medlemmar i. Till dem, som uppgav sig få en sådan tidskrift, ställdes frågan: »Har Ni märkt om den tidningen (tidskriften) uttalat sig till förmån för något av förslagen vid folkomröstningen? (om svaret blev 'ja':) Vilket förslag?» I tabell V:7 har de intervjuade uppdelats med hänsyn till svaren på denna intervjufråga.

Tabell V:7. Röstning på partiets linje — läsning av organisationstidskrift

Läsning av organisationstidskrift	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Uppgift saknas	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Läser tidskrift som stöder partiets linje i folkomröstningen.....	82	9	—	9	100	214
Läser tidskrift som stöder annan linje i folkomröstningen.....	62	21	—	17	100	52
Läser tidskrift som är neutral eller känner icke till dess ståndpunkt.....	65	20	1	14	100	188

Den slutsats, som med någon säkerhet kan grundas på resultatet, är att ett samverkande opinionstryck från parti och organisationstidskrift medför både en stark majoritet för partiets linje och ett högt valdeltagande, medan frånvaron av ett sådant kombinerat inflytande åtföljes av de motsatta tendenserna. De inbördes skillnaderna mellan de två grupper, som icke uppvisar ett sådant gemensamt opinionsinflytande, är icke tillräckligt stora för att kunna tillmätas någon betydelse.

Av redogörelsen i kapitel III har det framgått att betydande skillnader i åsiktsfördelningen förelåg mellan olika socialekonomiska skikt. Man torde därför kunna använda yrkestillhörighet och yrkeställning såsom en — visserligen osäker — indikator på arten av den åsiktpåverkan, som väljarna har utsatts för i sin sociala miljö. Effekten härav har undersökts med samma metod som ovan använts ifråga om organisationsmedlemskap och läsning av organisationstidskrifter.

Till grund för bearbetningen har legat en något modifierad socialgruppsindelning. Materialet har delats i fyra grupper med följande sammansättning: Grupp A innefattar socialgrupperna I och II, exklusive jordbrukare och kategorien »förmän, verkmästare, affärsbiträden och liknande». Grupp B omfattar jordbrukare. Till grupp D har förts industri-, byggnads- och grovarbetare samt jordbruks- och skogsarbetare. Återstoden av socialgrupp III — d. v. s. stats- och kommunalanställda av lägre grad, anställda i hantverk, handel, samfärdsel, servicenäringar och husligt arbete — har fått bilda grupp C. Till denna har också förts »förmän, verkmästare och affärsbiträden». Modifieringen av den gängse socialgruppsindelningen har gjorts med syfte att såvitt möjligt renodla skillnaderna ifråga om åsiktsfördelning i pensionsfrågan utan att därför splittra materialet alltför starkt i smågrupper. Hänsyn har därvid tagits till partifördelningen inom yrkesgrupperna (på denna punkt har också motsvarande resultat från 1956 års valundersökning utnyttjats).

Åsiktsutvecklingen och den slutliga röstningen inom de fyra socialekonomiska grupperna redovisas i tabell XVII (Tabellbilaga). Resultaten vittnar om att den inom varje grupp starkaste folkomröstningslinjen successivt

Tabell V:8. Röstning på partiets linje inom »närstående» och andra socialekonomiska grupper

Parti/socialekonomisk grupp	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Uppgift saknas	Röstade icke	Summa %	Antal IP
»Närstående» socialekonomisk grupp	70	13	2	15	100	654
Annan socialekonomisk grupp	57	24	—	19	100	246

växte i styrka under kampanjens gång i takt med att de obestämdas andel minskades.

De intervjuade har, med ett förfarande av samma typ som det tidigare användas, uppdelats i väljare, som tillhör en sitt parti »närstående» social-ekonomisk grupp, och väljare tillhörande någon annan grupp. Grupp A har därvid betraktats såsom närstående Högerpartiet och Folkpartiet, grupp B såsom närstående Centerpartiet. Båda grupperna C och D har räknats såsom närstående till de socialdemokratiska och kommunistiska partierna. De sålunda bildade kategorierna har därefter jämförts med hänsyn till sitt ställningstagande vid folkomröstningen och resultatet härav framgår av tabell V: 8.²

Bortses från de icke-röstande ger materialet vid handen, att 82 % av dem, som tillhörde en »närstående» socialekonomisk grupp, stödde sitt partis linje, medan motsvarande siffra för den andra kategorien är 70 %. Av samtliga röstande (med känd tidigare partisympati) hörde omkring tre fjärdedelar till en socialekonomisk grupp, som enligt den använda definitionen betecknats såsom »närstående» till deras parti. Vid bedömningen av resultatet måste självfallet beaktas, att de har erhållits genom användandet av en långt ifrån nyanserad metod.

Röstning på partiets linje överväger alltså inom båda kategorierna, men övervikten är större bland väljare tillhörande en till sitt parti närstående socialekonomisk grupp. De politiska partierna har sålunda mött särskilda svårigheter, när det gällt att vid folkomröstningen mobilisera väljare, som socialekonomiskt tillhörde perifera delar av deras väljarunderlag.

Något vid sidan av den egentliga frågeställningen i detta avsnitt, vilken ju avser sambandet mellan individens åsiktsbildning och hans relation till större organisationer och grupper, kan det i detta sammanhang vara befogat att något beröra opinionsbildningen inom de små kontaktgruppernas ram. I intervjuerna ingick tre frågor rörande åsikterna i pensionsfrågan på arbetsplatser, bland bekanta utanför arbetsplatsen och i familjen. På basis av de tre frågorna har en klassificering av individerna gjorts med hänsyn till i vilken grad åsikterna i deras närmaste omgivning varit ägnad att understödja partiets linje i pensionsfrågan. (För en närmare redogörelse för förfarings-sättet, se kap. VI, sid. 91.)

Uppenbarligen har de personliga kontakterna utgjort ett mycket betydelsefullt led i opinionsbildningsprocessen. Ju mera enstämigt stöd åt partiets linje en väljare mött i sin omgivning, desto sannolikare har det varit att han också själv röstat på denna linje. Liksom vi i andra sammanhang kunnat konstatera betingas en minskad anslutning till partiets linje av en kombi-

² Av högermän och folkpartister i »närstående» grupp röstade 70 % på partiets linje och 14 % på annan linje eller blankt. Av högermän och folkpartister i »annan grupp» röstade 54 % på partiets linje och 25 % på annan linje eller blankt. Motsvarande siffror för socialdemokrater och kommunister är 68 % resp. 13 % i »närstående grupp» samt 54 % resp. 28 % i »annan grupp».

Tabell V:9. »Partitrohet» vid folkomröstningen och åsikter i miljön

Åsikter i miljön	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Starkt stöd för egna partiets linje	86	3	11	100	360
Svagt stöd för egna partiets linje	69	8	23	100	86
Inbördes motstridande uppfattningar	59	26	15	100	232
Stöd för annat partis linje	21	49	30	100	81
Känner inte till någonting om åsikter i miljön	49	20	31	100	199

nation av lägre valdeltagande och röstning på andra alternativ. Förhållandet belyses av tabell V: 9.

I detta avsnitt framlagda resultat rörande det inflytande, som intresseorganisationer och andra grupper vid sidan av partiväsendet utövade på åsiktsbildningen i pensionsfrågan, kan sammanfattas på följande sätt: Om sådana gruppers opinionspåverkan sammanfallit med väljarnas tidigare partisympatier, har effekten blivit att uppslutningen kring det egna partiets linje accentuerats. När däremot en sådan påverkan i motsatt riktning förekommit (eller kunnat antagas förekomma), har väljarna i större utsträckning svikit sitt parti. Till en del har detta kommit till uttryck i ett minskat valdeltagande bland väljare, som varit utsatta för rivaliserande krav på lojalitet.

I och för sig behöver dock icke de här observerade inslagen i opinionsbildningen enbart vara resultatet av en aktiv propagandainsats från de nämnda gruppernas sida. Till större eller mindre del har de rimligen åstadkommit av de officiella linjekommittéernas propagandaverksamhet, vilken ju inriktades på att över partigränserna vädja till bestämda väljarkategoriernas pensionsintressen. I praktiken torde det vara ogörligt att här klart avgränsa linjekommittéernas roll.

Väljarinformationen rörande partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter

En förutsättning för att de politiska partierna och intresseorganisationerna skulle kunna utöva något inflytande på sina anhängares och medlemmars åsiktsbildning var rimligen, att väljarna kände till deras ståndpunkter i pensionsfrågan. Ett mått på informationsnivån inom valmanskåren i detta avseende kan erhållas genom en fråga, som ställdes vid den andra intervjun. De intervjuade förelades först en lista upptagande de fem politiska partierna samt fyra större intresseorganisationer och ombads därefter att ange vilka ståndpunkter dessa intagit. De på listan upptagna intresseorganisationerna

var: Svenska Arbetsgivareföreningen, Tjänstemännens Centralorganisation, Landsorganisationen och Riksförbundet Landsbygdens Folk.

I tabellerna XVIII och XIX (Tabellbilaga) redovisas resultaten av denna fråga. Tabell XVIII anger den fullständiga svarsfördelningen inom hela urvalet för varje parti och organisation, som upptagits i frågetexten. Procentsiffrorna i tabell XIX avser däremot endast andelen »rätta svar» och kan användas för jämförelser beträffande informationsgraden bland var och en av de tre linjernas anhängare. Såsom framgår av tabellerna har väljarna allmänt sett varit mycket väl informerade om vilka grupper och partier, som stod bakom de tre linjerna. Folkpartiets och Kommunistiska partiets ståndpunkter har dock varit mindre kända än de övriga partiernas. Vidare utgör svaren beträffande RLF och TCO två mycket betydelsefulla undantag; i fråga om dessa var väljarnas information påfallande dålig. Endast ett fåtal hade uppmärksammat, att RLF nöjt sig med att rekommendera sina medlemmar att rösta på endera av de båda »frivilliglinjerna»; flertalet intervjuade identifierade istället RLF med linje 2. Inte heller TCO:s neutrala hållning var känd av mer än ett fåtal; denna organisation blev dock inte lika entydigt förbunden med någon bestämd linje som fallet var ifråga om RLF.

Finns det då något samband mellan »partitrohet» och kännedom om det egna partiets uppfattning i pensionsfrågan? Av tabell V: 10 framgår, att bristande information härom visserligen varit något vanligare bland »frondörerna» än bland övriga röstande, men att det övervägande flertalet även inom den förstnämnda kategorien kände till sitt partis hållning. (Här liksom tidigare har utgångspunkten varit den intervjuades partisympati vid föregående val.)

Tabell V:10. Information om det egna partiets ståndpunkt

	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Röstade icke
Informerad om egna partiets ståndpunkt .	94	73	72
Icke informerad om egna partiets ståndpunkt.....	6	27	28
Summa %	100	100	100
Antal IP	595	145	148

Det personliga intresset och engagemanget

Med en mycket allmän formulering kan det sägas, att det vid såväl ett val som vid en folkomröstning kräves ett visst mått av intresse och engagemang från medborgarnas sida, för att utslaget skall kunna uppfattas såsom ett uttryck för en reell »folkvilja». Med termerna »intresse» och »engagemang»

åsyftas då helt enkelt, att medborgarna i valet eller omröstningen ser ett betydelsefullt avgörande, vid vilket de har att söka främja för dem själva angelägna önskemål. Tankegångar av denna eller liknande art har även anförts såsom motivering för en vidgad tillämpning av referenduminstitutet. Man har då framhållit, att just referenda rörande politiska sakfrågor bör på ett särskilt sätt stimulera medborgarnas intresse för allmänna angelägenheter. Samtidigt har det emellertid också påpekats, att förutsättningen för att ett referendumutslag skall få ett sakligt värde är, att ämnet kunnat påräkna ett tillräckligt allmänt intresse inom valmanskåren. Något objektivt mått på om de nämnda kraven uppfyllts i »tillräcklig» utsträckning vid 1957 års omröstning kan undersökningsresultaten inte ge. Framställningen i detta avsnitt syftar därför endast till att behandla några aspekter på den allmänna frågeställningen. Först redovisas därvid resultaten av några intervjufrågor, vilka gav de intervjuade tillfälle att uttala sig om sitt intresse för pensionsfrågan och om själva folkomröstningen. Därefter diskuteras frågan om väljarnas engagemang i sakfrågan med utgångspunkt från det »egna pensionsintressets» roll vid ställningstagandet.

Vid slutet av en ganska detaljerad frågeserie rörande de intervjuades egna pensionsförhållanden ställdes under den andra intervjun en fråga av följande lydelse: »Är Ni själv mycket intresserad av hur frågan om tilläggspensionen kommer att lösas?» Svarsfördelningen på denna fråga redovisas i tab. V: 11. De intervjuade har i tabellen uppdelats med hänsyn till sin slutliga röstning.

Tabell V:11. Intresse för frågan om tilläggspension

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Ja, mycket intresserad.....	76	59	64	51	53	65
Oklara svar.....	4	4	6	9	9	6
Nej.....	18	34	29	36	35	27
Ej svar.....	2	3	1	4	3	2
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204	1 022

Intresset för pensionsfrågan har tydligen varit något större bland linje 1:s anhängare än bland övriga röstande. Totalt sett har ungefär två tredjedelar av de intervjuade sagt sig vara mycket intresserade av frågan, medan ca en fjärdedel har haft motsatt uppfattning.

Vid samma intervjutillfälle ställdes också en fråga om lämpligheten av att anordna en folkomröstning rörande pensionsfrågan. Intervjufrågan var formulerad på detta sätt: »Tycker Ni att det hade varit bättre, om regering och riksdag hade beslutat om pensionsfrågan utan folkomröstning, eller

anser Ni att det var bäst att ordna folkomröstning i detta fall?» Såsom framgår av nedanstående tab. V: 12 anslöt sig en betydande majoritet till uppfattningen att pensionsfrågan borde underkastas folkomröstning. Av resultaten kan man däremot icke draga någon slutsats rörande »intensiteten» i denna opinion. Man får m. a. o. inte besked om, hur viktigt eller angeläget önskemålet om en folkomröstning i pensionsfrågan har varit bland väljarna i gemen. I varje fall tycks det emellertid vara klart, att endast en liten del av valmanskåren var direkt negativt inställd till omröstningen.

Tabell V:12. Åsikter om folkomröstningens berättigande

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Hade varit bättre om regering och riksdag beslutat utan folkomröstning.....	24	15	19	27	22	21
Bäst att folkomröstning anordnades.....	67	77	75	58	62	69
Ej svar.....	9	8	6	15	16	10
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204	1 022

Slutligen tillfrågades de intervjuade också, om de ansåg, att diskussionen kring pensionsfrågan varit tillräckligt klargörande. Det skedde genom följande intervjufråga: »Det har sagts ibland, att diskussionen före den här folkomröstningen blivit så invecklad, att vanliga väljare, som inte är experter på pensionsfrågan, har fått svårt att sätta sig in i vad de tre förslagen egentligen innebär. Instämmer Ni för egen del med den åsikten?»

Innan resultaten av denna fråga lägges till grund för några slutsatser, bör det framhållas, att svaren på frågor av detta slag ofta kan påverkas av själva frågeformuleringen. Det är sålunda inte osannolikt, att man genom måttliga förändringar i frågetexten skulle ha kunnat höja eller sänka procentandelen instämmanden. Frågan ger alltså inte något säkert, absolut mått på missnöjet inom valmanskåren med debattens karaktär. Vi har emellertid i detta fall möjlighet att göra en jämförelse med utfallet av en nästan likalydande fråga, vilken ingick i en intervjuundersökning vid 1956 års andrakammarval. Intervjufrågan gällde givetvis den då aktuella valkampanjen: »Det har sagts ibland, att diskussionen före det här valet blev så invecklad, att det blev svårt för vanliga väljare, som inte är experter på politik, att sätta sig in i vad som egentligen skilde partierna åt. Instämmer Ni för egen del med den åsikten?»

I den mån frågeformuleringen påverkat svaren bör detta ha haft en likartad effekt vid båda tillfällena. En jämförelse mellan resultaten från de två intervjuundersökningarna bör därför ge ett någorlunda säkert svar på

frågan, om folkomröstningsdebatten 1957 blev mera eller mindre lättbegriplig för väljarna än den allmänpolitiska diskussionen inför 1956 års val. Resultaten redovisas i tabell V: 13.

*Tabell V:13. Var diskussionen under kampanjen för invecklad?
Väljarnas åsikter vid folkomröstningen 1957 och vid
andrakammarvalet 1956*

Uppfattning om påståendet att diskussionen varit för invecklad	Folkomröstningen 1957	Andrakammarvalet 1956
Instämmer.....	76	57
Instämmer icke.....	20	28
Ej svar.....	4	15
Summa %	100	100
Antal IP	1 022	1 118

Vid båda undersökningarna var det som synes en majoritet av väljarna, som inte ansåg, att debatten varit tillräckligt klargörande. Det förhållandet, att folkomröstningen 1957 gällde endast en enda fråga, tycks inte ur denna synpunkt ha medfört någon förbättring.

Tillsammans tyder resultaten av de tre frågorna på, att pensionsfrågan tilldragit sig ett vidsträckt intresse, att tanken på folkomröstning i frågan vann betydande anslutning, men att samtidigt en stor del av valmanskåren funnit det svårt att utvinna någon saklig vägledning ur meningsutbytet mellan de tre linjernas företrädare.

Det ovannämnda kravet på »engagemang» från väljarnas sida är ingalunda entydigt. Däri kan inläggas, att väljarna bör hysa en fast övertygelse om att vissa politiska åtgärder ur mera allmänna eller ideologiska synpunkter är till gagn för samhället, men det kan också innebära, att väljarna bör känna sig ha ett viktigt och legitimt enskilt intresse att tillvarataga. Någon klar gräns mellan de båda slagen av föreställningar torde sällan kunna dragas.

Vid bearbetningen av materialet från intervjuundersökningen har frågeställningen medvetet förenklats och begränsats till sin innebörd. Vi har nöjt oss med antagandet, att ett starkt engagemang i själva sakfrågan bör komma till uttryck i att väljarna lät sina egna pensionsförhållanden snarare än partisympati fälla utslaget vid valet mellan de tre folkomröstningsalternativen. Med en metod av samma slag som tidigare beskrivits i detta kapitel har vi därför studerat, om denna faktor motverkat den allmänna tendensen att rösta i överensstämmelse med partilinjer.

Givetvis har det inte varit möjligt att på något objektivt sätt fastställa vilka »pensionsintressen», som de intervjuade hade anledning att bevaka vid folkomröstningen. Som framgått av redogörelsen i kapitel III förelåg

dock ett samband mellan de intervjuades pensionsförhållanden och deras åsikter i folkomröstningsfrågan. Detta kom mindre klart till uttryck, om samtliga intervjuade uppdelades endast med hänsyn till faktiskt pensionsinnehav; sambandet blev däremot klarare, om jämförelsen gjordes endast mellan löntagarkategorier med skilda pensionsförhållanden. Mest entydigt framträder dock det nämnda sambandet, om de intervjuade klassificeras med hänsyn till den egna bedömningen av försörjningsmöjligheterna på ålderdomen (jfr tab. III: 11). Det visade sig då, att en mycket stark majoritet av dem, som ansåg sina pensionsförmåner vara »tillräckliga», anslöt sig till någon av de båda frivilliglinjerna. Bland de övriga (»inte fullt tillräcklig» eller »alldeles otillräcklig» pension) förelåg däremot en övervikt för linje 1.

På basis av dessa tendenser i materialet torde man ha anledning att förutsätta, att den egna pensionssituationen påverkade partiernas väljare på olikartat sätt. Väljare med borgerliga partisympatier borde i särskilt stor utsträckning rösta på sitt partis linje, om de själva hade tillräckliga pensionsförmåner, medan det motsatta borde vara fallet bland socialdemokrater och kommunister. Resultatet av en bearbetning, som företagits i syfte att pröva detta antagande, redovisas i tab. V: 14.

Tabell V:14. »Partitrohet» och egen pensionssituation

	Röstade på egna partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Röstade icke	Summa %	Antal IP
Borgerliga med tillräcklig pension + socialdem. och kommunister utan tillräcklig pension.	74	10	16	100	495
Borgerliga utan tillräcklig pension + socialdem. och kommunister med tillräcklig pension.	56	26	18	100	335

Resultatet är icke entydigt i fråga om de borgerliga partiernas anhängare, eftersom ju dessa kunde lämna sitt partis linje endast för att övergå till den andra av frivilliglinjerna. Endast beträffande folkpartiet är antalet individer i undergrupperna tillräckligt stort för att en detaljanalys över huvud taget skall ha någon mening. En sådan antyder, att den lägre anslutningen till partiets uppfattning bland anhängare utan tillräcklig pension betingas av en ungefär lika stor ökning för linje 2 som för linje 1. För de borgerliga väljarnas del kan sålunda endast den slutsatsen dragas, att missnöje med de egna pensionsförhållandena över huvud taget minskat benägenheten att acceptera det egna partiets uppfattning. Beträffande socialdemokrater och kommunister föreligger ingen sådan oklarhet. Bland dem har tillfredsställande egna pensionsförmåner uppenbarligen minskat intresset för en obligatorisk tjänstepension.

Den opartiska broschyrens och dagspressens roll

I kapitel VI kommer väljarnas intresse för den under kampanjen bedrivna propaganda- och upplysningsverksamheten att behandlas mera utförligt. Det synes emellertid vara befogat att redan i detta sammanhang något beröra frågan om det inflytande på opinionsbildningen, som den av 1957 års folkomröstningsnämnd publicerade opartiska broschyren kan ha utövat.

Det ligger ju nämligen nära till hands att tänka sig, att den opartiska broschyren skulle ha varit ett särskilt värdefullt stöd vid ställningstagandet för just de väljare, som vid folkomröstningen inte ville acceptera sitt partis uppfattning i pensionsfrågan. Så tycks emellertid icke ha varit fallet. Inom denna kategori uppgav sig 32 % ha läst broschyren »Hur vill Du ha Din pensionsfråga löst?», medan motsvarande siffra var 31 % bland övriga röstande (med känd partisympati vid tidigare val).

Materialet ger också en möjlighet att undersöka, hur värdet av den statliga upplysningsverksamheten bedömdes av olika väljarkategorier. Vid den andra intervjun ställdes nämligen följande fråga: »Den här broschyren har ju utarbetats av en statlig nämnd och skall ge en opartisk beskrivning av förslagen vid folkomröstningen. Tycker Ni att det är önskvärt eller tycker Ni, att det är onödigt att staten ger ut en sådan här upplysningsbroschyr för folkomröstningen?» (Broschyren visades för de intervjuade.) En mycket betydande majoritet ansåg denna form av upplysningsverksamhet vara önskvärd. Någon större skillnad förelåg inte i detta avseende mellan de jämförda väljarkategorierna. 82 % av dem som röstade på sitt partis linje var positivt inställda till broschyren, medan 89 % av övriga röstande hade denna mening.

Dagspressen tycks däremot ha varit en betydelsefull informationskälla för väljare, som inte röstade efter partilinjer, vilket framgår av tab. V: 15. I tabellen har de intervjuade uppdelats med hänsyn till vilka slag av tidningar, som de prenumererade på. Vid bearbetningen har det förutsatts, att höger- och folkpartitidningar har gett sitt stöd åt linje 3, medan centerpartitidningar arbetat för linje 2 och socialdemokratiska tidningar för linje 1. (Kommunistiska väljare och uppgifter om läsning av kommunistisk press har ej medtagits i tabellen.) Särskilt om man beaktar, att den brett upplagda propagandaverksamheten i radion gav samtliga tre linjer tillfälle att framlägga sina synpunkter för en mycket stor del av valmanskåren, framstår överensstämmelsen mellan läsvanor och röstningsbeteende som anmärkningsvärd³.

³ Räknas tabellen i vågrät led, visar det sig att 75 % av dem, som prenumererade på en tidning, vilken företrädde partiets linje, också röstade på denna linje. Bland de övriga röstade 57 % på partiets linje. Av högermän och folkpartister, som röstade på partiets linje, prenumererade 90 % på en linje 3-tidning. Motsvarande procentsiffra för högermän och folkpartister, som röstade på annan linje eller blankt, var 64 %. Av linje 1-röstande socialdemokrater prenumererade 46 % på en socialdem. tidning. Motsvarande procentsiffra för socialdemokrater, som röstade på annan linje eller blankt, var 21 %.

Tabell V:15. Tidningsläsning och »partitrohet» vid folkomröstningen

Tidningsprenumeration	Röstade på partiets linje	Röstade på annan linje eller blankt	Röstade icke
Prenumererar på tidning som stöder partiets linje.....	62	40	44
Prenumererar icke på tidning som stöder partiets linje.....	38	60	56
Summa %	100	100	100
Antal IP	586	144	142

KAPITEL VI

Propagandakampanjens räckvidd och effekt

Vilken roll spelade den omfattande propaganda- och upplysningsverksamhet, som pågick under några höstveckor före folkomröstningen i pensionsfrågan? I de föregående kapitlen har vi sökt besvara frågan genom att beskriva arten och omfattningen av förändringarna i opinionsläget. Problemet har emellertid också andra aspekter, som kan sammanfattas i frågorna: Hur långt ut i valmanskåren trängde propagandan, och i vilken utsträckning nådde den fram till olika väljargrupper? Vilken effekt fick propagandakampanjen på väljarnas kunskaper om folkomröstningsförslagens innebörd och argumentationen i meningsbytet mellan de tre linjernas företrädare? Har de, som ändrade uppfattning under kampanjen, varit särskilt intensivt utsatta för propaganda?

När man vill studera kampanjens effekt med utgångspunkt från det sistnämnda slaget av frågeställningar, riktas uppmärksamheten i första hand mot opinionsbildningen via *massmedia*, d. v. s. radio och tidningar m. m. Några ord bör därför nämnas beträffande den del av undersökningsmaterialet, som avser massmedia.

Vissa av de propagandamedel, som kom till användning under kampanjen, har en särställning i den meningen, att de inte kontinuerligt utnyttjas för opinionspåverkan. Till dem hör radion och televisionen men också mera tillfälliga arrangemang såsom den omfattande distributionen av broschyrer och andra trycksaker samt affischering. Dagspressen arbetar med helt andra förutsättningar, genom att den via ledaravdelningar och nyhetsredigering utövar ett oavbrutet inflytande på opinionsbildningen. Även i dagspressen förekom dock ett speciellt tillskott under kampanjen i form av de tre linjernas talrika annonser. Organisationstidskrifterna torde på grund av sin snävare intressesfär vanligen intaga en mellanställning.

Skillnaderna mellan media ifråga om arbetsformer medför, att de inte alla är lika lämpliga som underlag för en analys av den specifika kampanj-effekten. Praktiskt taget alla läser en eller flera tidningar dagligen, och det är undersökningstekniskt svårgenomförbart att påvisa om läsvanorna undergick någon förändring. Däremot kan man utan sådana svårigheter undersöka, i vilken utsträckning väljarna följde debatter och frågestunder i radion eller läste propagandabroschyerna, och man kan också inbördes jämföra väljare med olika grad av media-exposition i detta avseende.

(Mediaexposition användes här som en sammanfattande beteckning för broschyrläsning och radiolyssnande.) De sistnämnda propagandamedlen har därför av metodiska skäl ägnats särskild uppmärksamhet.

Intervjufrågorna rörande radiolyssnande ingick i det brevformulär, som utsändes efter omröstningen. I detta fanns en lista över de nio radioprogram i samband med folkomröstningen, vilka sändes under tiden 22 september—11 oktober. (Jfr tabell XX, Tabellbilaga.) De intervjuade ombads att i särskilda rutor markera, vilka program de hade lyssnat på via radio eller television. Program som sändes enbart i television medtogs däremot inte i formuläret.

Lika fullständiga kunde frågorna beträffande den rikhaltiga floran av propagandatryck inte bli. Här gjordes i stället ett urval omfattande sammanlagt 7 broschyrer. Vid den andra intervjun medförde intervjuarna broschyrerna och förevisade dem för intervjupersonerna. De tillfrågades om vilka broschyrer de *fått* och om vilka de *läst*. Broschyruppsättningen omfattade dels den opartiska broschyren, dels två broschyrer från var och en av de tre linjekommittéerna. En broschyr från varje linje var av det slag, som distribuerades via postverket till alla hushåll i landet (enligt uppgifter från rikskommittéerna utsände vardera linjen endast en broschyr av detta slag). För linje 3:s del valdes såsom andra broschyr en trycksak, som med posten tillsändes alla villaägare, medan linje 2:s trycksak hade utsänts till alla jordbrukare. Linje 1:s andra trycksak vände sig främst till de kvinnliga väljarna och var avsedd att spridas till hushållen genom frivilliga »valarbetare» (lokalt torde även postutsändning i viss utsträckning ha förekommit). En förteckning över trycksakerna återfinnes i tab. XXI (Tabellbilaga). De tre linjebroschyrer, som sändes till alla hushåll, har placerats före de övriga.

Enligt uppgifter från rikskommittéerna bör distributionen av trycksakerna ha varit avslutad i god tid före intervjun. Ett undantag utgör dock linje 2:s »Den personligt frivilliga pensionen», som utsändes mycket sent.

Ett propagandamedel, vilket — åtminstone kostnadsmässigt — torde ha varit betydelsefullt, har måst nästan helt förbigås vid undersökningen. Det gäller de av de tre linjerna publicerade annonserna. Anledningen är, att det inte fanns någon intervjutekniskt lämplig form att mäta intresset för annonserna. De medtogs däremot i en fråga i brevformuläret, i vilken de intervjuade ombads att ange, vilken informationskälla de ansåg vara bäst (se nedan). Även den kanske mindre viktiga affischpropagandan förbigicks vid undersökningen av medias räckvidd.

Jämförelser mellan propagandamedlen

Det allmänna intryck, som man får av resultaten beträffande *radiopropagandans* räckvidd, är att de tre linjernas företrädare vid varje program

kunde vända sig till en mycket betydande del av valmanskåren. I särskilt hög grad gäller detta den stora avslutande radiodebatten, som i sin helhet följdes av 40 % av väljarna; endast omkring en tredjedel hade helt försummat att lyssna på denna. Övriga debatter, frågestunder och appeller hade ett auditorium, som omfattade mellan en femtedel och en tredjedel av valmanskåren, om man endast inräknar dem, som uppgav sig ha hört programmen i sin helhet. (Jfr Tab. XX, Tabellbilaga). Procentsiffrorna i tab. XX har räknas på antalet individer inom varje undergrupp; dock baserar sig procentsiffrorna i de tre kolumnerna längst till höger på hela antalet intervjuade, som besvarat brevformuläret. *Trycksakerna* möttes däremot av mindre intresse. (Jfr Tab. XXI, Tabellbilaga). Endast två av dem fick en läsekrets av ungefär samma storlek som auditoriet vid de enskilda radioprogrammen. Den ena var den *statliga upplysningsbroschyren*, vilken omkring en fjärdedel av väljarna sade sig ha läst, och den andra var en av linje 1:s trycksaker.

Skillnaden mellan de båda propagandamedlens räckvidd belyses av följande siffror. Nästan hälften (48 %) av de intervjuade hade inte läst någon enda av de 7 trycksakerna. Radion täckte däremot nästan hela valmanskåren — 87 % hade åtminstone delvis lyssnat på något av programmen. Omkring en tiondel (9 %) av de intervjuade hade varken lyssnat på något radioprogram eller läst någon broschyr. Intresset för de båda slagen av propaganda uppvisar ett visst inbördes samband. De som lyssnat mycket på radion har något oftare än andra läst broschyrerna. Förhållandet framgår av tab. VI: 1.

Tabell VI:1. Radiolyssnande och broschyrläsning

Antal helt eller delvis hörda radioprogram	Antal lästa broschyrer			Summa %	Antal IP
	0	1	2 eller flera		
0—1.....	63	22	15	100	181
2—5.....	47	27	26	100	377
6—9.....	41	25	34	100	390

Tabellerna i det närmast följande avsnittet ger kompletterande uppgifter om radiolyssnandets och broschyrläsningens omfattning. Såsom framgår av dessa, hade omkring 40 % av samtliga intervjuade lyssnat på sex eller flera radioprogram.

Ifråga om *pressen* finns det — såsom ovan nämnts — inte någon möjlighet att på samma sätt som beträffande radio och propagandabroschyrer åstadkomma något mått på graden av mediaexposition. I ett tidigare sammanhang (kap. V, sid. 62 och 53) har det dock framhållits, att både dagspressen och organisationspressen påverkade åsiktsbildningen i den formen, att tidningarna inom en del av sin läsekrets förstärkte och inom en annan

del försvagade benägenheten att rösta efter partilinjer. Sambandet mellan röstning och läsning av organisationstidskrifter belyses ytterligare i tab. XXIII—XXIV (Tabellbilaga). Med hänsyn till intresseorganisationernas starka engagemang i pensionsfrågan är det inte förvånande, att detta samband är mycket entydigt. Endast en ringa del av väljarna (omkring 7 %) läste en organisationstidskrift, som motarbetade den linje de själva röstade på.

För dagspressens del är läget annorlunda, vilket sammanhänger med att folkpartipressen och även högerns landsortspress i så stor utsträckning läses av anhängare till andra partier. Detta förhållande kom till synes också vid folkomröstningen. Såsom framgår av tabell XXVI (Tabellbilaga) var det endast omkring en tredjedel av de nämnda tidningsgruppernas läsare, som anslöt sig till resp. tidnings uppfattning. Läsarna av Högerns storstadspress och av den socialdemokratiska pressen har däremot med stor majoritet intagit samma ståndpunkt som tidningarna; även detta utgör en åter spegling av läsekretsens partipolitiska sammansättning. (Jfr Westerståhl—Janson, Politisk press. 1958). Stockholms-Tidningens och Aftonbladets läsare fördelade sig mellan de tre linjerna på ungefär samma sätt som den folkpartistiska storstadspressens läsekrets.⁴

Det tidigare nämnda resultatet beträffande dagspressens inflytande får alltså inte undanskymma det väsentliga inslaget i bilden, nämligen att en betydande del av valmanskåren väljer sin dagstidning utan hänsyn till dess politiska färg.

Ett kompletterande »minimimått» på dagspressens möjligheter att påverka opinionen kan man få genom att undersöka, i vilken utsträckning tidningsläsarna kände till sin tidnings åsikt i pensionsfrågan. I tabell XXII (Tabellbilaga) redovisas resultatet av en sådan intervjufråga. Tabellen anger, hur stor procent av varje tidningsgrupps läsare (d. v. s. både prenumeranter och lösnummerköpare), som var informerade om tidningarnas ståndpunkter. Såsom framgår av tabellen var direkt felaktiga svar på frågan mycket ovanliga, medan däremot en ganska stor del av de intervjuade inte hade någon mening alls om saken. Bäst informerade var läsarna av Högerns storstadspress, centerpartipressen och den socialdemokratiska pressen. Tre fjärdedelar eller mera av dessa tidningars läsare gav korrekta svar. De övriga tidningskategoriernas ställningstagande hade blivit mindre uppmärksammat; andelen rätta svar ligger för dem mellan 50 % och 60 %.

Genom ett par intervjufrågor fick de intervjuade tillfälle att själva uttala sig om propagandamedlen. Vid den andra intervjun tillfrågades de

⁴ Till resp. presskategoris läsekrets har i detta sammanhang såväl prenumeranter som lösnummerköpare räknats.

intervjupersoner, som läst minst två broschyrer, om vilken de ansåg vara mest intresseväckande. Bland dem som fick frågan (269 IP) hade *den statliga opartiska broschyren* vunnit störst uppskattning. Den nämndes av 30 %, medan 19 % satte tidningen »Ettan» främst. Därefter följde den andra broschyren för linje 1 med 9 %. Övriga trycksaker samlade endast mellan 4 % och 2 %, och ungefär en tredjedel av de tillfrågade kunde inte ge något omdöme.

De intervjuade tillfrågades också, om de ansåg det »önskvärt» eller »onödigt» att den statliga upplysningsbroschyren utgivits (jfr kap. V, sid. 62). Det stora flertalet (79 %) ansåg, att broschyren var önskvärd, och endast ett fåtal (14 %) hade motsatt mening.

I brevformuläret fick de intervjuade slutligen ge ett sammanfattande omdöme om kampanjen genom följande fråga: »Man kunde ju få upplysningar om de tre förslagen på flera sätt under tiden före folkomröstningen. Var anser Ni själv, att man fick upplysningar på det bästa och klaraste sättet?» Frågan följdes av ett antal givna svarsalternativ, av vilka intervjupersonerna skulle markera ett. Resultatet framgår av tabell XXV (Tabellbilaga). Allmänt sett har radion tydligen varit den viktigaste informationskällan. Omkring en tredjedel av samtliga intervjuade hade fått »bäst och klarast» upplysningar genom radion. Mera anmärkningsvärd är kanske ändå den opartiska broschyrens roll. Inte mindre än en fjärdedel av de intervjuade föredrog denna framför övriga alternativ. Den höga siffran förutsätter, att en del intervjupersoner har läst denna broschyr under tiden mellan den andra intervjun och omröstningsdagen. Dagspressen sattes i första rummet av en knapp femtedel av de intervjuade, medan endast några få procent främst hade förlitat sig på annonser, linjekommittéernas broschyrer eller organisationstidskrifter.

En jämförelse mellan linjerna inbördes visar bl. a., att linje 3:s anhängare har fäst något större vikt vid dagspressen och något mindre vid radion än övriga röstande. De som röstade på linje 1 har slutligen i mindre utsträckning än andra nämnt den opartiska broschyren som sin viktigaste informationskälla.

Vid bedömningen av resultaten från denna intervjufråga måste beaktas, att frågeformuleringen lägger tyngdvikten vid de olika propagand- och upplysningsmedlens *informationsvärde*. Intervjufrågan ger alltså inte nödvändigtvis något mått på propagandamedlens värde ur propagandisternas synpunkt, d. v. s. på deras effektivitet såsom medel att påverka opinionsbildningen. Annonspropagandans innötning av ett litet antal paroller och argument behöver alltså inte ha varit betydelselös, även om mycket få betraktade annonserna såsom det bästa informationsmedlet. Inte desto mindre torde det med fog kunna sägas, att väljarna själva ansåg annonseringen

och linjernas broschyrdistribution vara inslag av underordnad vikt i jämförelse med radion, den opartiska broschyren och tidningarna.⁵

En nästan likalydande intervjufråga i en undersökning vid 1956 års valrörelse visar, att partibroschyren då möttes av ungefär lika liten uppskattning som linjebroschyren vid folkomröstningen. I övrigt försvåras jämförelser av att det 1956 inte fanns någon opartisk broschyr. Radion sattes 1956 främst av omkring hälften av de intervjuade, medan ungefär en tredjedel föredrog tidningarna.

Mediaexposition inom olika delar av valmanskåren

Tillsammans uppnådde radio- och broschyrpropagandan en nära nog fullständig täckning av valmanskåren. För många väljare inskränkte sig emellertid kontakten med dessa propagandaformer till att de lyssnade på något enstaka radioprogram eller kanske läste något flygblad. Till en del har väl detta uppvägts genom propaganda av annat slag och främst då tidningarnas ledaravdelningar. Erfarenheter från tidigare undersökningar (i samband med valrörelserna 1954 och 1956) visar emellertid, att tidningsledarnas mera begränsade läsekrets främst består av individer, som också följer den politiska debatten i andra media med jämförelsevis stort intresse. Man kan därför räkna med, att flertalet av de väljare, som endast sporadiskt nåddes av radio- eller broschyrpropaganda, hade särskilt små möjligheter att få en någorlunda allsidig information om de tre linjernas argumentation. Eftersom dessa medias räckvidd av metodiska skäl också är lättast att studera, har undersökningen rörande graden av mediaexposition inom skilda väljarkategorier grundats på resultaten beträffande radiolyssnande och broschyrläsning.

Avsikten med denna del av undersökningen är — såsom anfördes i kapitel II (sid. 20) — att studera sammansättningen av propagandans auditorium med hänsyn till dels graden av mediaexposition, dels sådana sociala bakgrundsfaktorer som socialgrupp, kön, ålder m. m. För att möjliggöra en jämförelse mellan folkomröstningen i pensionsfrågan och en allmänpolitisk valrörelse behandlas härvid också vissa resultat från 1956 års valundersökning.

I tabellerna VI: 2 och VI: 3 redovisas väljarnas mediaexposition vid 1956 års val och 1957 års folkomröstning, efter en uppdelning av materialet

⁵ Beträffande det tekniska förfaringssättet vid bearbetningen kan nämnas, att en del intervju-personer markerat flera svarsalternativ. Om flera än två sådana markerats, har svaret betraktats som liktydigt med »vet inte» (kategorien Ej svar i tab.). IP som markerat två alternativ har utproportionerats på resp. alternativ; hälften av dem, som markerade både »radio» och »tidningsartiklar», har t. ex. förts till svarsalternativet »radio» och den andra hälften till svarsalt. »tidningsartiklar». Om icke denna korrigerings gjorts, skulle procentsumman för totalmaterialet ha höjts till 108 %; andelen för radio skulle ha stigit med ca 3 procentenheter, för tidningsartiklar med ca 4 och för opartiska broschyren med ca 2.

med hänsyn till *kön*. Som framgår av tabellerna har männen genomsnittligt lyssnat på något flera radioprogram och något oftare läst propagandabroschyrer än kvinnorna. Härvidlag föreligger inte någon förändring mellan 1956 och 1957. En jämförelse mellan de båda kampanjerna visar, att intresset för propagandan var något större vid folkomröstningen än vid det föregående andrakammarvalet. Särskilt påfallande är den kraftiga nedgången i procentandelen kvinnor, som antingen inte alls lyssnade på radioprogrammen eller lyssnade endast på ett av dem.

Tabell VI:2. Radiolyssnande vid folkomröstningen 1957 och vid andrakammarvalet 1956 — materialet fördelat med hänsyn till kön

Antal (helt eller delvis) hörda program	Folkomröstningen 1957		Andrakammarvalet 1956	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
0—1.....	16	22	25	43
2—3.....	15	21	18	23
4—5.....	23	20	25	18
6—7.....	21	21	20	9
8—9.....	25	16	12	7
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	456	492	608	523

Tabell VI:3. Broschyr läsning vid folkomröstningen 1957 och vid andrakammarvalet 1956 — materialet fördelat med hänsyn till kön

Antal lästa broschyrer	Folkomröstningen 1957		Andrakammarvalet 1956	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
0.....	42	56	53	60
1.....	24	25	18	16
2.....	15	12	12	10
3 eller flera.....	19	7	17	14
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	456	536	602	516

Anmärkning: 1957 ställdes frågor beträffande 7 trycksaker. Antalet trycksaker 1956 var 13, 10 eller 15 beroende på om den intervjuade bodde i storstad, annan stad eller på landsbygden.

I tabellerna XL—XLV (Tabellbilaga) har materialet uppdelats med hänsyn till *socialgrupp*, *ålder* och *bosättningsort*, varvid frekvensen av radiolyssnande och broschyrläsning anges för varje kategori. I tabellerna rörande radiolyssnande har också medtagits motsvarande data från 1956 års valundersökning. Siffermaterialet torde inte behöva kommenteras i detalj. Ehuru vissa mindre skillnader föreligger mellan jämförelsegrupperna i de sex tabellerna, ger materialet nämligen det helhetsintrycket, att

variationerna ifråga om mediaexposition inom valmanskåren inte på något mera väsentligt sätt varit betingade av dessa sociala bakgrundsfaktorer.

Ett sammanfattande omdöme om propagandakampanjens räckvidd förutsätter egentligen något objektivi kriterium för vilken grad av mediaexposition bland väljarna, som bör anses vara »tillräcklig». I brist på ett sådant kriterium kan det kanske ändå vara motiverat att karakterisera opinionsbildningens förutsättningar i detta avseende med hjälp av ett mera godtyckligt mått. Ett rimligt kriterium skulle t. ex. kunna vara, att väljarna vid åtminstone fyra tillfällen borde ha antingen lyssnat på ett radioprogram eller läst en propagandabroschyr, för att de skulle kunna bilda sig en allsidig uppfattning om förslagens innebörd och de olika linjernas synpunkter. (Med »fyra tillfällen» avses alltså att en väljare t. ex. lyssnat på tre radioprogram och läst en broschyr eller lyssnat på två program och läst två broschyrer.) Ungefär tre fjärdedelar av dem, som deltog i omröstningen, motsvarade det i ett sådant kriterium inlagda kravet på mediaexposition. Omkring en fjärdedel av de röstande hade däremot bara vid något enstaka tillfälle varit utsatt för propaganda via massmedia.

Av resultaten kan man vidare dra slutsatsen, att det »auditorium», som någorlunda allsidigt följde debatten under kampanjen, till sin sammansättning tämligen väl motsvarade valmanskåren i dess helhet med avseende på socialgruppstillhörighet, ålder och bosättningsort. Propaganda- och upplysningsverksamehten bedrevs alltså på en mycket bred social bas och dess räckvidd har väl kunnat mäta sig med vad som uppnåddes under kampanjen inför 1956 års andrakammarval.

»Selektion» i väljarnas mediaexposition

Det ligger i sakens natur att de tre linjernas propaganda var för sig främst inriktades på att framhålla den egna ståndpunktens företräden. Liksom alltid vid en fri opinionsbildning motvägdes dock propagandisternas ensidighet av att de konkurrerade med varandra om väljarnas stöd. Väljarna bereddes just genom detta förhållande tillfälle till allsidig information om de motstridiga uppfattningarna i pensionsfrågan. Vid folkomröstningen tillkom ju vidare den särskilda omständigheten, att en opartisk broschyr med redogörelse för de tre förslagens innebörd hade utarbetats och distribuerats genom den statliga kommitténs försorg.

Resultat från vissa tidigare undersökningar rörande propagandakampanjers räckvidd pekar emellertid på, att propagandisternas möjligheter att bemöta sina motståndares argumentation begränsas av en tendens till ensidighet i valet av informationskällor inom auditoriet. Ensidigheten tar sig uttryck i att väljarna i särskilt hög grad läser och lyssnar på propaganda, som härrör från organisationer eller grupper, vilka de på förhand har

förtroende för eller vars åsikter de delar, medan de ägnar mindre intresse åt andra slag av propaganda.

Såsom framhållits i kapitel II (sid. 20) ger dock uppläggningsen av en svensk valrörelse eller folkomröstningskampanj ganska ringa utrymme för en sådan tendens till *selektion* från väljarnas sida. Om man bortser från tidningsläsningsvanorna, vilka ju bestämmas av långsiktigt verkande faktorer, kunde den under tiden före omröstningen i pensionsfrågan väsentligen göra sig gällande ifråga om ett av de undersökta propagandamedlen, nämligen *linjekommittéernas broschyrer*.

Vi har därför undersökt, om de tre linjernas broschyrer lästes i större utsträckning av respektive linjes anhängare än av övriga röstande. Av tab. VI: 4 framgår, att så också var fallet. En dryg tredjedel av dem, som röstade på linje 1, har t. ex. läst någon av de två broschyrer från denna linje, som ingick i undersökningen, medan endast omkring en fjärdedel av linje 2:s och linje 3:s anhängare läste någon av dessa broschyrer. Skillnaderna i proportioner är ännu mera markerade för de båda andra linjekommittéernas broschyrer. Här inverkar emellertid även formerna för broschyrdistributionen. En av linje 2:s trycksaker utsändes endast till jordbrukare och en av linje 3:s broschyrer var avsedd för villaägare. (Jfr även tab. XXI, Tabellbilaga.)

Tab VI:4. Broschyläsning bland anhängare och motståndare

Väljarkategori	Andel i % som läst någon broschyr från		
	linje 1	linje 2	linje 3
Bland resp. linjes anhängare.....	37	35	24
Bland anhängare till någon av de andra linjerna.....	25	12	13

Flertalet av *radions* program inför folkomröstningen var arrangerade så att de tre linjerna framträdde samtidigt inför lyssnarna, varför väljarna här hade små möjligheter att »avskärma sig» från motståndarpropaganda. Vid tre tillfällen förekom emellertid fristående anföranden av ledande representanter för linjekommittéerna, och vid de tre frågestunderna ställdes dessa också på ett särskilt sätt i förgrunden.

Av tab. XX, i vilken de intervjuade uppdelats med hänsyn till sin röstning, framgår att varje linjes anhängare vid just dessa sex program visade ett särskilt intresse för att lyssna på den egna linjens företrädare. Tendensen framträder klarast inom linje 1:s väljarunderlag. Av denna linjes anhängare lyssnade 65 % på förutvarande statsrådet Gustav Möllers anförande den 9 oktober, medan motsvarande siffror vid de två andra appel-

lerna av samma slag var resp. 34 % och 45 %. I övrigt är variationerna mera måttliga. Särskilt om hänsyn tages till de över lag höga lyssnarsiffrorna, framstår därför inslaget av »selektion» såsom föga betydelsefullt. Härtill kommer att de tre frågestunderna ingalunda gav tillfälle till oemotsagd propaganda. Med visst skäl kan man tvärtom hävda, att frågeställarna vid dessa radioprogram hade särskilt goda möjligheter att framlägga kritiska synpunkter inför motståndarlinjernas mera eller mindre övertygade anhängare.

Det kan givetvis ifrågasättas, om man — såsom här har skett — bör lägga den faktiska röstningen istället för åsikter under ett tidigare skede till grund för analysen. Anledningen till att detta förfaringssätt använts är, att den studerade tendensen blir av egentligt intresse, endast om den kommer till synes vid väljarnas slutliga ställningstagande.

Sammanfattningsvis kan man av materialet draga slutsatsen, att broschyrpropagandan i något större utsträckning nådde meningsfränder än meningsmotståndare, vilket dock delvis betingades av linjekommittéernas dispositioner för broschyrutsändningen, samt att radiopropagandans räckvidd även i detta avseende var mindre begränsad än broschyrernas.

Informationsnivåns utveckling

En folkomröstning ställer andra krav på väljarnas insikter än ett politiskt val. Skillnaden består icke endast i att en folkomröstning gäller ett enda spörsmål, medan en valdebatt brukar omspanna ett flertal »stora frågor». Härtill kommer att den politiska valhandlingen kan innefatta såväl en manifestation av förtroende för en partiledning som ett val mellan politiska riktlinjer och tendenser, om vilka väljaren kan hysa en bestämd mening utan att för den skull behöva vara mera än ytligt informerad om de vid ett visst val aktuella tvistefrågorna.

Vid ett politiskt val räcker därför allmänna föreställningar om partiernas syften och om vilka »intressen» de företräder långt såsom rationell grund för ställningstagandet. Uppfattningar av detta slag är ofta förankrade i starka politiska traditioner inom valmanskåren. Ett visst parti kommer kanske därigenom att mera eller mindre oomstritt uppfattas såsom särskilt inriktat på att hävda något ekonomiskt gruppintresse, medan ett annat förknippas med tanken på varm försvarsvilja eller nykterhetsintresse. Stabiliteten hos sådana föreställningar medför, att de kan tjäna som orienteringsmärken för väljarna vid val efter val.

Vid en folkomröstning är läget annorlunda. Ställningstagandet förutsättes kräva insikter och åsikter rörande en bestämd sakfråga. Såsom en av motiveringarna för folkomröstningsinstitutet har också anförts, att detta kan väntas stimulera väljarna till åsiktsbildning på ett mera konkret plan än vad som är fallet vid de politiska valen. Eftersom valet inte står mellan

partier, med vilkas strävanden väljarna sedan lång tid har kunnat göra sig förtrogna, får också upplysnings- och propagandaverksamheten inför omröstningen en särskilt betydelsefull uppgift. Det statliga stödet till upplysningsverksamheten rörande pensionsfrågan bör ses mot denna bakgrund.

Hur väl uppfylldes då kravet på väljarinformation vid folkomröstningen i pensionsfrågan? Redan i den översiktliga redogörelsen för frågeställningarna i kap. II underströks, att en deskriptiv och analyserande undersökning av föreliggande slag icke kan mynna ut i värderande omdömen. Den angivna frågan kommer därför endast att besvaras i den formen, att undersökningsresultaten ger vissa objektiva mått på hur stor del av valmanskåren, som vid olika tidpunkter under kampanjen var informerad om olika sidor av pensionsproblemet och om själva omröstningsproceduren. I detta sammanhang behandlas också några åsiktsfrågor, som ger upplysning om huruvida de intervjuade kände till och accepterade linjekommitéernas argumentation.

Både med hänsyn till de krav, som ur principiellt demokratisk synpunkt måste ställas på den offentliga debattens förmåga att vägleda väljarna, och med hänsyn till centrala problemställningar inom masskommunikationsforskningens område är det vidare av intresse att klarlägga, om kampanjen medförde *förändringar* i informationsnivån. Såsom redan antytts erbjuder undersökningsmaterialet möjlighet till *jämförelser i tiden*; en rad kunskapsfrågor ställdes nämligen till panelen vid den första intervjuomgången men till kontrollgruppen först under den andra omgången. *Massmedias* roll har också studerats mera direkt. Avsikten har därvid varit att pröva, om effekten av massmedias insatser kommer till uttryck i att de väljare, som i särskilt stor utsträckning var utsatta för propaganda, också var mera informerade än andra. I den mån ett sådant samband föreligger följer emellertid icke utan vidare därav, att det har framkallats av propagandan under själva kampanjen. Det kan ju nämligen förhålla sig så, att de redan på förhand bäst informerade var mera intresserade än andra av att följa linjekommitéernas argumentation. Undersökningens planläggning medger att eventuella samband i båda riktningarna kan studeras. Vid tiden för den första intervjun hade nämligen varken radio- eller broschyrpropagandan startat. Väljarna kunde alltså icke vid denna tid ha fått någon information genom den egentliga propagandakampanjen. Genom att jämföra individer med samma grad av mediaexposition, får man alltså upplysning om kampanjens »nettoeffekt».

Innan vi övergår till resultatredovisningen torde slutligen några kompletterande anmärkningar rörande materialets beskaffenhet och det metodiska förfaringssättet vara erforderliga. Vid undersökningens planläggning måste hänsyn tagas till, att det erfarenhetsmässigt kan vara förenat med vissa svårigheter att ställa ett större antal kunskapsfrågor under en intervju. Allt för många kunskapsfrågor kan vålla irritation hos dåligt informerade in-

tervjupersoner och därmed försvåra det fortsatta intervjuarbetet. Följderna härav blir särskilt besvärande vid en panelundersökning, då intervjuerna skall upprepas. Vidare riskerar man — såsom i annat sammanhang påpekats — att en intervju effekt uppkommer, genom att intervjupersonerna stimuleras till att i efterhand komplettera sina kunskaper, något som om möjligt också bör undvikas vid användande av paneltekniken (jfr sid. 8 och 33).

Kunskapsfrågorna uppdelades därför i två huvudgrupper, varav endast den ena i princip skulle ställas till samtliga intervjuade. Den andra frågegruppen ställdes däremot endast till intervjupersoner, som inte visade sig helt oinformerade om samtliga förslag vid en sakligt sett enkel »spärrfråga». Frågans lydelse var: »Skulle Ni vilja tala om vad något av förslagen går ut på?» (Beträffande spärrrens tillämpning, se sid. 123.) Flertalet frågor inom den andra gruppen gällde den tekniska utformningen av det förslag, som individerna vid intervjutillfället sympatiserade med. På grund därav kunde de icke heller ställas till den kategori, som visserligen var informerad om förslagens innebörd men inte sympatiserade med någon av de tre linjerna.

Vid bearbetningen övervägdes möjligheten att kombinera kunskapsfrågorna till något slag av »informationsindex» eller skala, d. v. s. ett samlat mått på informationsgrad. Framförallt på grund av frågetekniken, som ju fick till följd att inte alla kunskapsfrågor ställdes till samtliga intervjupersoner, befanns detta dock vara mindre lämpligt. Analysen har därför grundats på de enskilda kunskapsfrågorna tagna var för sig. Emellertid föreligger genomgående klara samband mellan de olika slag av kunskaper, som frågorna gäller. En av intervjufrågorna bildar själv en enkel »skala» och har i vissa delar av analysen använts såsom en sådan. Den bestod i att de intervjuade tillfrågades om vilka ståndpunkter sammanlagt 9 partier och organisationer intagit i pensionsfrågan. (Jfr sid. 56 och tabell XVIII, Tabellbilaga.) Frågan ställdes under den andra intervjuomgången. Antalet rätta svar på denna fråga har visat sig kunna användas även som ett mera allmänt mått på information. (Jfr Bilaga II: »Anmärkningar rörande urval, bortfall och metodproblem», sid. 125.)

Vi har tidigare haft anledning att beröra det förhållandet, att endast 51 % av de intervjuade vid den första intervjun, som ju ägde rum före kampanjens början, kunde säga något om vad något av förslagen innebar. Vid den andra intervjun var däremot 69 % av de intervjuade i kontrollgruppen i stånd att ange vad som karakteriserade åtminstone ett av förslagen. Redan härigenom får man ett enkelt mått på arten och omfattningen av förändringarna i informationsnivån. I tabellerna XXVII—XXXII (Tabellbilaga) återfinnes svarsfördelningarna för en rad mera konkreta kunskapsfrågor i anknytning till folkomröstningen. De intervjuade har i tabellerna

genomgående uppdelats med hänsyn till sin slutliga röstning och därjämte anges särskilt procentfördelningarna för panelen (P) och kontrollgruppen (K). Uppställningen medger alltså jämförelser såväl mellan de tre linjernas anhängare som mellan olika tidpunkter under kampanjen. Frågetexterna återges ordagrant i anslutning till varje tabell. Tabellerna XXVII—XXIX gäller frågor, som ställdes till både panelen och kontrollgruppen, fastän vid olika tidpunkter. Frågorna i tabellerna XXX—XXXII ställdes endast till individerna i panelen.

Intervjuerna inleddes (under första omgången för panelen och under andra för kontrollgruppen) med en fråga om vad höstens folkomröstning skulle komma att gälla. Vid svarsmarkeringen gjordes en bestämd skillnad mellan preciserade svar — såsom »tjänstepensionsfrågan» eller »tilläggs pensionering» — och allmänt hållna svar av typen »pensionsfrågan». Som framgår av tabell XXVII gav en tredjedel av individerna i panelen det helt korrekta svaret medan andelen steg till över hälften vid den andra intervjuomgången. Tendensen till ökad information är sålunda klar, även om frågan inte utgör ett alldeles pålitligt mått, på grund av att tillfälligheter i viss utsträckning kan ha påverkat hur de intervjuade formulerade sina svar. Vid den första intervjun saknade omkring en fjärdedel helt kännedom om den förestående omröstningen eller gav alldeles felaktiga svar; motsvarande andel sjönk vid den andra intervjun till omkring en tiondel. Under kampanjens slutskede kände praktiskt taget alla — eller nio tiondelar — till att striden stod mellan tre olika förslag, medan mindre än två tredjedelar av de intervjuade kände till detta vid tiden för den första intervjun (tabell XXVIII).

Alla de tre framlagda förslagen i tilläggs pensionsfrågan förutsatte ju att den allmänna folkpensionen skulle höjas väsentligt, och under debatten inskräptes ständigt, att väljarna borde ta detta i beaktande. I undersökningen medtogs därför en fråga om hur stor folkpensionen skulle bli, sedan de planerade höjningarna genomförts; de intervjuade fick därvid ange antingen pensionen för två äkta makar eller för en ensam pensionär. Frågan ställdes under intervjuomgång I endast till dem, som passerade spärrfrågan, medan alla individer i kontrollgruppen fick tillfälle att besvara den. Möjligheterna att jämföra panel och kontrollgrupp påverkas dock endast i ringa grad därav, eftersom endast ett fåtal av de individer i kontrollgruppen, som misslyckades med spärrfrågan, kände till någonting om folkpensionshöjningen. Frågetekniken återverkar dock på resultatredovisningen i tabell XXIX, genom att man där får en särskild kategori, vilken ej fått frågan. Full jämförbarhet erhålles, om de båda frågorna kopplas samman även för kontrollgruppen. Det visar sig då att 23 % av individerna i denna gav ett korrekt svar på *båda* frågorna, jämfört med 11 % vid den första intervjuomgången. Tabellen anger också hur stor del av de intervjuade, som givit svar i rätt storleksordning (jfr tabellkommentaren), och

inräknas dessa, så stiger andelen informerade till 24 % för panelen och 41 % (efter korrigerig 37 %) för kontrollgruppen.

Tabell VI:5. Väljarnas åsikt om folkpensionshöjningen

Fråga I:3 och II:2. Det finns ju olika meningar om hur en tilläggs pensionering skall ordnas. Men i riksdagen har ju alla partier uttalat sig för att själva folkpensionen skall höjas kraftigt. Gillar Ni eller ogillar Ni att riksdagen uttalat sig för en kraftig höjning av själva folkpensionen?

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	P	K	Alla
Gillar en kraftig höjning av folkpensionen.....	86	74	73	62	73	74	80	77
Ogillar en kraftig höjning av folkpensionen.....	6	14	14	12	13	11	11	11
Tveksam eller reserverad beträffande kraftig folkpensionshöjning.....	3	9	8	14	6	9	3	6
Ej svar.....	5	3	5	12	8	6	6	6
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	539	498	1 037

Anmärkning: Frågan ställdes under intervjuomgång I till P och under II till K.

Även om en stor del av väljarna alltså var bristfälligt orienterade om folkpensionshöjningens faktiska storlek, var en mycket stor majoritet dock i princip positivt inställda till densamma. Detta belyses av tabell VI: 5, som grundar sig på en åsiktsfråga i ämnet.

Tabellerna XXX—XXXII (Tabellbilaga) gäller några mera speciella intervjufrågor, vilka ställdes endast till panelen. Särskilt vid kampanjens början utspann sig en partipolitisk debatt om röstsedelstextens utformning, varvid som bekant högerpartiet och folkpartiet kritiserade riksdagsmajoritetens beslut. Meningsmotsättningarna synes emellertid ha blivit mycket litet uppmärksammade bland väljarna. Endast 13 % av de intervjuade kände till att en tvist uppkommit och vilka partier som var missnöjda. Siffran är dock något högre för linje 3:s anhängare. Frågan ställdes vid den andra intervjuomgången, då saken kanske förlorat något i aktualitet. (Jfr tabell XXX.) Just med hänsyn till diskussionen om förslagstexternas lydelse tillfrågades intervjupersonerna i panelen vid den första intervjun, om de haft tillfälle att läsa texten på de röstsedlar, som skulle komma att användas. Endast de som passerat spärrfrågan tillfrågades härom. Som framgår av tabell XXXI hade 13 % av hela antalet i panelen läst röstsedelstexten, vilket innebär, att den var känd för omkring en fjärdedel av dem, som hade någon bestämd åsikt om förslagen i detta tidiga skede.

Av frågeresultatet kan man icke utan vidare draga slutsatsen, att röstsedelns beskrivning av alternativen saknade betydelse för omröstningens utgång. Vid intervjuundersökningar brukar man räkna med att formuleringen av åsiktfrågor utövar ett visst inflytande på svaren, särskilt om de intervjuade saknar insikter eller en mycket bestämd mening i ämnet. I jämförelse med en folkomröstning har emellertid intervjusituationen en artificiell prägel, varför det är ovisst om samma faktorer gör sig gällande vid båda formerna av meningsyttringar. Någon undersökningstekniskt lämplig form för att mera ingående studera betydelsen av röstsedelns utformning har tyvärr icke stått till buds.

Under den andra intervjun ställdes till panelen en fråga om folkomröstningens formella karaktär. Resultaten visar (tabell XXXII), att 59 % av de intervjuade visste om, att folkomröstningen endast var rådgivande, medan omkring en femtedel trodde att utslaget var bindande för regering och riksdag.

Såsom ett mått på väljarnas kunskaper om det allmänpolitiska sammanhang, i vilken pensionsfrågan ingick, kan den ovannämnda frågan om partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter användas. De intervjuades bedömningar av de enskilda partierna och organisationerna har i ett tidigare sammanhang diskuterats mera i detalj (jfr sid. 56 och tab. XVIII—XIX, Tabellbilaga). En sammanfattande bild av väljarinformationen på denna punkt ges i tabell VI: 6. Vid slutet av folkomröstningskampanjen hade som synes nästan hälften av männen en mycket god överblick (7—9 rätta svar) över pensionsfrågans politiska roll. Kvinnorna var sämre informerade än männen. Inemot hälften av dem kunde dock ge korrekta svar beträffande minst fem partier eller organisationer, vilket kan anses betyda, att de kände till huvuddragen av de politiska meningsmotsättningarna kring pensionsfrågan.

Vi har här också möjlighet att göra en jämförelse beträffande informationsläget vid en tidpunkt, som ligger ungefär ett år före folkomröstningen. I 1956 års valundersökning ingick nämligen en fråga om vilket parti, som

Tabell VI:6. Väljarinformationen om partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter i pensionsfrågan (intervjuomgång II)

Antal rätta svar	Män %	Kvinnor %
0.....	3	14
1—2.....	7	18
3—4.....	12	24
5—6.....	33	32
7—9.....	45	12
Summa	100	100
Antal IP	486	536

krävt införande av obligatorisk tjänstepension genom lagstiftning. Tjänstepensioneringen blev ju redan 1956 en av valdebattens huvudfrågor, men det socialdemokratiska partiets hållning var då endast känd av omkring en tredjedel av väljarna (43 % bland männen och 20 % bland kvinnorna). Inför omröstningen 1957 hade siffran stigit till 85 %. De båda procentsiffrorna illustrerar hur meningsmotsättningarna kring pensionsfrågan fördes över från ett plan till ett annat. Från att ha varit en av de sakfrågor i den politiska debatten, som huvudsakligen engagerar de mest aktiva och intresserade väljarna, blev den en djupgående skiljelinje i opinionsbildningen.

I intervjuundersökningen ingick ett antal frågor, som — till skillnad från de ovan behandlade — avsåg pensionsförslagens tekniska utformning. I redogörelsen för undersökningsmetoden har redan nämnts, att frågorna ställdes så, att de intervjuade fick uttala sig om det förslag, som de själva sympatiserade med, och att frågeserien endast medtogs vid intervjuerna med personer, som dels passerade »spärrfrågan», dels kunde ange vilket förslag de sympatiserade med utan hjälp av frågekortet med förslagstexterna. Som en följd härav avser resultaten endast en jämförelsevis välinformerad del av urvalet, vilken omfattar 43 % av panelen och 62 % av kontrollgruppen. Frågorna ställdes vid den första intervjuomgången för panelen och vid den andra för kontrollgruppen.

Svarsfördelningarna redovisas i tabellerna XXXIV—XXXVIII i Tabellbilagan. De intervjuade har därvid fördelats med hänsyn till sin åsikt om folkomröstningsförslagen vid *intervjutillfället*. Tabellerna grundar sig på *hela antalet individer som fått frågorna*, oavsett om de tillhör panelen eller kontrollgruppen. Liksom tidigare återges frågetexten i anslutning till varje tabell.

Serien inleddes med en fråga om hur tilläggs pensionens storlek skulle komma att bestämmas enligt det förslag den intervjuade anslöt sig till. Som framgår av tabell XXXIV var drygt tre fjärdedelar av de tillfrågade informerade om hur deras eget förslag var utformat i detta avseende (för linje 3:s anhängare bör båda svarsalternativen »av den enskilde själv» och »genom avtal mellan arbetsgivare och löntagare» betraktas som korrekta).

De tre pensionsalternativens finansiering behandlades i tvenne frågor (Tab. XXXV—XXXVI). Först tillfrågades de intervjuade, om de ansåg att det var någon viktig skillnad mellan förslagen på denna punkt. Till dem, som hade någon mening härom, ställdes en fråga beträffande sättet för avgiftsbetalningen. Vid den första frågan ansåg 59 % att skillnaderna ifråga om avgiftsbetalningen var viktiga, medan endast 12 % hade en motsatt uppfattning. Ungefär en fjärdedel gav svar av typen »vet inte» eller liknande (kategorien »ej svar» i tabellen) och fick alltså icke följdfrågan. Vid den sistnämnda frågan svarade 60 % av linje 1:s anhängare, att arbetsgivarna skulle erlägga avgiften. Bland linje 2:s sympatisörer förklarade 65 %, att den enskilde själv skulle komma att få betala avgiften. De mest skiftande

svaren kom naturligt nog från linje 3:s anhängare. En dryg fjärdedel av dem räknade med att avgiftsbetalningen skulle bli individuell. Reglering av avgiftsfrågan genom kollektivavtal nämndes av 11 %. Samtliga procentsiffror baserar sig endast på den grupp av intervjupersoner, som fick tillfälle att besvara frågan (ca 40 % av samtliga).

Slutligen ställdes också två frågor om fondförvaltningen, vilkas resultat anges i tabellerna XXXVII—XXXVIII (Tabellbilaga). Som framgår av den första tabellen var det även inom denna jämförelsevis välinformerade halva av urvalet påfallande många, som saknade kännedom om hur avgiftsmedlen skulle förvaltas. Endast något mer än hälften av de tillfrågade hade någon uppfattning om saken; andelen är dock något högre för linje 1:s anhängare. Direkt felaktiga svar var dock sällsynta. De som hade någon uppfattning om den egna linjens utformning av fondförvaltningen, tillfrågades där- efter om det i detta avseende fanns någon viktig skillnad mellan förslagen. Frågan ställdes alltså endast till de särskilt väl informerade, d. v. s. omkring en tredjedel av urvalet. Bland dessa ansåg 61 %, att sättet för fondförvaltningen innebar en viktig skillnad mellan förslagen. Om endast de, som dessutom kunde lämna uppgift om vari skillnaden skulle bestå, inräknas, sjunker siffran till 51 %. Bland linje 3:s anhängare tillmättes fondfrågan dock något större betydelse.

Tabellernas uppställning medger inte jämförelser mellan panelen och kontrollgruppen och ger därför inte heller upplysning om eventuella förändringar under kampanjens gång. Tyvärr försvåras också en analys av de båda halvorna av urvalet var för sig av att antalet personer i undergrupperna blir mycket litet, och någon detaljredovisning i tabellform har därför inte ansetts erforderlig. Vid bearbetningen har emellertid svarsfördelningarna i panelen och kontrollgruppen jämförts med avseende på dels procentandelen »realistiska» eller »rimliga» svar, dels andelen »vet-inte-svar». Jämförelsen gav vid handen, att inga förändringar av sådan storlek, att de kan tillmätas någon betydelse, inträdde mellan de båda intervjutillfällena. Förhållandet kan synas överraskande, eftersom övriga kunskapsfrågor tyder på en klar höjning av informationsnivån. Förklaringen ligger emellertid uppenbarligen i frågetekniken. Användandet av spärrfrågan sållade vid den första intervjun bort ungefär hälften av individerna i panelen, och frågorna ställdes därefter endast till väljare med en bestämd åsikt om tjänstepensioneringen. Dessa har utgjort en redan vid kampanjens start välinformerad kategori.

Man måste alltså hålla i minnet, att den här behandlade frågeserien endast ger en bild av uppfattningarna om pensionsförslagen inom ett informationsmässigt »övre skikt» bland väljarna. Som framgår av det följande kan bilden kompletteras, om man använder en frågeteknik, som ställer lägre krav på intervjupersonernas kunskaper och förmåga att muntligt uttrycka bestämda åsikter.

Vi har redan förut (jfr sid. 34) haft anledning att påpeka, att både en »lätt» och en »svår» frågeteknik har såväl fördelar som nackdelar. Använder man intervjufrågor, som förutsätter orientering om ämnet, får man svar just från de insiktsfulla, medan den mera diffusa väljaropinionen försvinner ur bilden. Gör man det däremot lättare att svara — t. ex. genom att begagna färdigformulerade svarsalternativ, som de intervjuade endast behöver välja mellan — möter en annan svårighet. Då uppkommer nämligen risken, att en del av svaren över huvud taget inte grundar sig på någon bestämd åsikt utan istället betingas av någon tillfällig impuls eller kanske enbart en önskan att göra intervjuaren tillfreds. Felkällor av sistnämnda slag får emellertid mindre betydelse om analysen — såsom här har skett — inriktas på att studera skillnader i frekvenserna av olika svarstyper samt på jämförelser mellan undergrupper; de kan nämligen inte väntas åstadkomma omkastningar i tendenserna i materialet.

Frågetekniken utformades i denna del av undersökningen med syfte att ge i stort sett hela urvalet ett tillfälle att uttala sig om de viktigaste argumenten i pensionsdebatten. Under själva kampanjen utfördes en kvantitativ innehållsanalys av argumentationen i några av de större dagliga tidningarnas ledare. Resultaten härav jämfördes med innehållet i de tre linjernas propagandabroschyrer. På grundval av innehållsanalysen utvaldes där- efter 12 av de mest frekventa argumenten. Dessa formulerades såsom korta påståenden, vilka trycktes på ett särskilt frågekort. Vid den andra intervju- omgången visades frågekortet för intervjupersonerna, samtidigt som följande fråga ställdes: »På det här kortet har vi ställt samman några olika uppfattningar om tilläggs pensionen. Skulle Ni vilja läsa igenom det som står på kortet och peka ut de uppfattningar, som Ni själv vill instämma i?» Frågetekniken innebar som synes att inga som helst krav ställdes på, att de intervjuade själva skulle formulera någon uppfattning. Som väntat blev följden, att »vet-inte-procenten» blev mycket låg. Inte mindre än 94 % av urvalet instämde med minst ett av påståendena.

Texten på frågekorten återges i tabell XXXIII tillsammans med svarsfördelningarna. I tabellen har argumenten sammanförts till en grupp för varje linje, vilket markerats med ramar kring procentsiffrorna. Flera av argumenten har betraktats som gemensamma för båda frivilliglinjerna. Nummerbeteckningarna längst till vänster anger i vilken ordning påståendena förekom på frågekortet. I tabellen har de intervjuade uppdelats med hänsyn till sin åsikt vid intervjutillfället, d. v. s. omgång II. Procentsiffrorna anger hur stor andel av varje linjes anhängare, som instämde med vart och ett av påståendena.

Avsikten med frågan var i första hand att klarlägga i vilken utsträckning de intervjuade kände till och accepterade argumenten i propagandan från den linje, som de sympatiserade med, och hur konsekvent de tog avstånd från andra linjers propaganda. Ett sätt att mäta ett propagandaarguments

effektivitet med hjälp av intervjuresultaten är att undersöka hur starkt uppfattningarna om detsamma skiljer de tre linjernas anhängare från varandra. Om ett stort antal individer, som accepterar ett visst argument till förmån för någon av linjerna, också röstar på denna linje, kan argumentet med andra ord sägas vara effektivt. Det har nämligen dels vunnit stark spridning, dels accepterats av väljarna, som bestämt sig i önskad riktning. Om alla tre linjernas anhängare i ungefär samma utsträckning ansluter sig till ett av argumenten, har det däremot haft liten effektivitet, även om många säger sig gilla det. Detsamma gäller om ett argument, som visserligen vunnit ankläng endast inom en viss linjes väljarunderlag, men samtidigt endast blivit känt av ett fåtal.

I kolumnen längst till höger finns en serie jämförelsetal, som anger argumentens effektivitet ur den här anförda synpunkten. Jämförelsetalen anger helt enkelt differensen mellan procentandelen av »instämmanden» bland resp. linjes egna anhängare och motsvarande procentandel bland väljare, som sympatiserade med något annat förslag. För frivilliglinjernas gemensamma argument har procenträkningen grundats på en sammanläggning av de båda grupperna i intervjumaterialet.

Genom en detaljgranskning av resultaten får man en ganska god uppfattning om hur de tre förslagen uppfattades av väljarna. De fem första påståendena i tabellen har hämtats från propaganda för linje 1. Beträffande fyra av dem gäller, att omkring två tredjedelar av linje 1:s anhängare instämde med dem. Det femte i ordningen, som uttrycker en allmän misstro mot arbetsgivarinflytande på tjänstepensionens storlek, stöddes däremot endast av en knapp tredjedel. Frekvenserna av instämmanden är genomgående lägre inom frivilliglinjernas väljarunderlag, men härvidlag föreligger vissa olikheter, som är värda att noteras. Inte mindre än en fjärdedel inom linje 2 och omkring en tredjedel inom linje 3 delade nämligen uppfattningen, att ett enhetligt pensionssystem för alla löntagare vore önskvärt. Nästan lika stark anslutning vann uppfattningen, att »det är orättvist att inte alla löntagare har rätt till pension». Resultaten kan tolkas på olika sätt. En möjlighet är att de uttrycker en delvis kritisk inställning till det egna förslaget bland frivilliglinjernas sympatisörer. Till någon del har väl svaren berott på ren missuppfattning eller bristande information. Det sannolikaste är dock att flertalet individer verkligen ansåg, att deras egen linje tillgodosåg de i påståendena inlagda synpunkterna. De argument, som klarast skiljer linje 1:s anhängare från övriga, tycks därför vara dels principuppfattningen att lagstiftning ger större trygghet, dels kravet på att pensionsavgifterna skall erläggas av arbetsgivarna.

Flertalet argument till förmån för en frivillig lösning har som synes i tabellen betraktats såsom gemensamma för linje 2 och 3. Ifråga om de principiella argumenten för frivillighet och rätt att välja mellan pensionering och andra former av sparande skiljer sig de båda linjerna inte alls. Mellan

75 och 81 % av dessa linjers anhängare anslöt sig till sitt förslags grundprincip. Det kan synas inkonsekvent, att 13—14 % av linje 1:s anhängare gillade frivilligprincipen. En ungefär lika hög procentandel av inkonsekventa svar föreligger emellertid vid principuttalandet till förmån för lagstiftning. Anledningen torde helt enkelt vara en nästan total brist på kunskap om vad saken gällde bland en del av de intervjuade.

Uppfattningen att en stor statlig pensionsfond blir ett hot mot det enskilda näringslivet, har också betraktats som ett för frivilliglinjerna gemensamt argument. Det är måhända något oegentligt, eftersom även linje 2 förutsatte en viss statlig fondbildning. Inom linje 1:s väljarunderlag har praktiskt taget ingen instämt i kritiken mot statlig fondbildning. Bland linje 2:s sympatisörer instämde 23 % och inom linje 3 36 %. Med hänsyn till den roll, som fondfrågan spelade i debatten, framstår siffrorna som påfallande låga. Uppfattningen att löntagare, som redan har pensionsfrågan ordnad, riskerar försämringar, om de måste gå in i ett nytt system, vann starkast stöd inom linje 3, där 37 % anslöt sig till densamma.

De argument, som gällde endast endera av frivilliglinjerna, har inte uppmärksammats i samma höga grad som de gemensamma principargumenten. Klarast utslag ger argumentet, att pensionen är en del av lönen och alltså bör regleras genom kollektivavtal. Ett ganska märkligt resultat erhöles beträffande påståendet, att »skattepengar» inte bör användas för att finansiera tilläggspensioneringen. Detta argument användes mycket ofta av linje 3 i polemik mot linje 2. Inte desto mindre är differensen mellan linje 2 och linje 3 jämförelsevis liten; procentandelen instämmanden var resp. 37 % och 49 %. Inom linje 1 instämde 40 %. I den mån motståndarna till linje 3 kände till att de med sitt svar anslöt sig till ett av denna linjes argument, så har de tydligen ändå inte funnit argumentet så betydelsefullt, att det påverkat deras ståndpunktstagande.

För frivilliglinjerna liksom för linje 1 gäller tydligen, att det är förslagets huvudprinciper — »frivillighet» contra »tvång» eller »lagfäst rätt» — som har nått fram till väljarnas flertal och bestämt deras bild av förslagets innebörd.

Massmedias roll

Undersökningen av massmedias inflytande på informationsnivåns utveckling har begränsats till att gälla upplysnings- och propagandabroschyerna samt radion. Till skillnad från t. ex. dagspressen har dessa karaktären av speciella kampanjmedia. I tabell VI: 7 belyses sambandet mellan *broschyläsning* och kännedom om pensionsfrågans partipolitiska och intresse-mässiga bakgrund. Den halva av urvalet, som (vid den andra intervjun) inte hade läst någon broschyr, var särskilt illa orienterad. Redan vid en enda broschyr föreligger en skillnad och de som läst flera broschyrer är klart

bättre informerade än övriga. (Samma tendenser föreligger både bland män och kvinnor.)

Tabell VI:7. Broschylrläsning och information om partiers och intresseorganisationers ståndpunkter i pensionsfrågan

Antal rätta svar	Antal lästa broschyrer		
	0	1	2 eller flera
0.....	14	5	3
1—4.....	40	29	16
5—6.....	29	40	33
7—9.....	17	26	48
Summa %	100	100	100
Antal IP	503	249	270

Resultaten innebär inte nödvändigtvis, att broschyrläsarna hämtat sina större kunskaper enbart från broschyrerna. Det kan — som tidigare nämnts — också förhålla sig så, att broschyrerna lästes särskilt mycket av dem, som redan tidigare varit intresserade för pensionsfrågan. Tabell VI: 8, vilken avser resultaten från några av de kunskapsfrågor, som ställdes till panel och kontrollgrupp vid olika tidpunkter, ger möjlighet att undersöka sambandets art. I tabellen har materialet uppdelats i panel (P) och kontrollgrupp (K) och dessa har därefter delats med hänsyn till broschyrläsningens frekvens.

Tabell VI:8. Broschylrläsning och information vid olika tidpunkter (siffrorna anger procentandelen rätta svar inom varje undergrupp)

Rätta svar beträffande	Antal lästa broschyrer			
	0	1	2 eller flera	
Den planerade folkpensionshöjningen ¹	P	5	10	23
	K	17	24	47
Innebörden av minst ett förslag ²	P	37	58	70
	K	60	70	86
Antalet förslag vid omröstningen ³	P	47	65	83
	K	89	97	94
Antal IP	P	247	132	145
	K	256	117	125

¹ På grund av att denna fråga ställdes endast till individer i panelen, som passerat spärrfrågan, medräknas för kontrollgruppen endast personer, som svarat rätt på båda frågorna. Korrigeringen har i praktiken en mycket liten betydelse; jfr sid. 76 och tab. XXIX, Tabellbilagan.

² Härmed avses den s. k. spärrfrågan.

³ Jfr tab. XXVIII, Tabellbilagan.

Vid tiden för den första intervjuomgången hade varken radio- eller broschyrpropagandan startat. Inte desto mindre föreligger det även inom panelen, som ju fick frågorna vid den första intervjun, ett samband mellan broschyrläsning och information. Det förhåller sig alltså så, att broschyrerna lästes i särskilt stor utsträckning av väljare, som på förhand var jämförelsevis väl informerade. Samtidigt visar resultaten från kontrollgruppen, att en allmän höjning av informationsnivån inträdde under kampanjens gång. Därmed eliminerades emellertid inte skillnaderna mellan väljare med hög och låg grad av mediaexposition. Fortfarande är broschyrläsarna mera informerade än andra. Upplysnings- och propagandaverksamhet genom olika kanaler — varav broschyrerna blott är en — medförde alltså ett »nettotillskott» av information över hela linjen. Intervjufrågan om antalet förslag utgör i någon mån ett undantag från huvudtendensen. Ett klart samband mellan information och broschyrläsning framträder nämligen för denna fråga bara inom panelen. Förklaringen är att kännedomen om antalet förslag hade spritt sig även till de mest ointresserade vid kampanjens slut.

Radions roll har studerats med en metod av samma slag som den ovan beskrivna. Resultaten framgår av tabell VI: 9. I tabellen har materialet uppdelats i tre grupper. En av grupperna omfattar personer, som inte hörde mera än högst ett av programmen inför folkomröstningen. De två andra grupperna har erhållits genom att dela materialet i två ungefär likstora delar.

Tabell VI:9. Radiolyssnande och information vid olika tidpunkter (siffrorna anger procentandelen rätta svar inom varje undergrupp)

Rätta svar beträffande		Antal (helt eller delvis) hörda radioprogram		
		0—1	2—5	6—9
Den planerade folkpensionshöjningen.....	P	6	13	13
	K	14	21	31
Innebörden av minst ett förslag	P	32	56	59
	K	60	70	78
Antalet förslag vid omröstningen.....	P	51	65	67
	K	85	95	98
Minst 5 partier eller organisationer.....	P+K	40	64	71
Antal IP	P	102	204	182
	K	79	173	208

Också för radions del framträder de förut observerade tendenserna ifråga om mediaexposition och information. En betydelsefull skillnad föreligger emellertid mellan radion och broschyrerna. Bland radiolyssnarna är det nämligen endast den lägsta extremgruppen, som klart skiljer sig från de

övriga. Detta beror icke på valet av gränser mellan kategorierna (observera att materialet inte delas på samma sätt som i tabellerna beträffande broschyrläsning). För alla kunskapsfrågorna finns det nämligen en gräns någonstans mellan 1 och 3 radioprogram, ovanför vilken frekvenserna av rätta svar endast obetydligt påverkas av antalet hörda radioprogram.

Resultatet torde kunna betecknas som överraskande, särskilt med hänsyn till att tidigare utförda undersökningar (i samband med 1954 och 1956 års val) pekat mot ett mycket klarare samband mellan radiolyssnande och politisk information. En rent undersökningsteknisk omständighet torde ha bidragit till att framkalla olikheten i resultaten rörande radiolyssnande och broschyrläsning. Intervjufrågan om vilka broschyrer väljarna hade läst ställdes nämligen vid den andra intervjun samtidigt som kontrollgruppen fick tillfälle att svara på kunskapsfrågorna. Individerna i kontrollgruppen hade alltså verkligen läst broschyrerna före intervjutillfället. Frågan om radiolyssnande ingick däremot i det avslutande brevformuläret. Serien av radioprogram pågick emellertid under tiden före intervjuomgång II. En del av svaren i brevformuläret avser därför radioprogram, som i själva verket ägde rum efter den personliga intervjun. Tidsföljden mellan mediaexposition och kunskapsfrågor är alltså inte lika säker som ifråga om broschyrerna, vilket just bör försvaga det observerade sambandet. Tänkbart är vidare att de intervjuade lättare överskattade sitt intresse för propagandan, när de fyllde i brevformulären, än när de besvarade frågorna vid den muntliga intervjun. Hur härmed förhåller sig är emellertid ovisst.

Det mest sannolika är väl dock, att resultaten i stort sett återspeglar verkligheten. En del av de välinformerade har med andra ord inhämtat kunskaper genom andra media än radion, medan samtidigt ganska många har lyssnat — kanske förstrött — på ett flertal radioprogram utan att egentligen lägga på minnet mycket av vad som sagts. Detta antagande vinner stöd genom att sambandet mellan radiolyssnande och informationsgrad är så svagt även inom *panelen*. Innebörden härav är att radion med sin — jämfört med broschyrerna — mycket stora räckvidd nådde ut till ett skikt av väljare, som från början var mindre intresserade och som även vid kampanjens slut låg under genomsnittet i fråga om information.

Det är också värt att notera, att lyssnarfrekvensen allmänt sett var högre än vid 1956 års andrakammarval. Särskilt stark är ökningen av radiolyssnandet bland kvinnorna. En detaljanalys av materialet visar vidare, att det fanns en oproportionerligt stor kategori av kvinnor, som på en gång lyssnade mycket på radiopropagandan och var dåligt informerade. Det förefaller därför inte osannolikt, att den höjda lyssnarfrekvensen medförde, att skillnaden mellan radions och broschyrernas auditorier blev större än tidigare.

Vilka ändrade mening?

I anslutning till de teorier rörande betingelserna för opinionsändringar under en valkampanj, som i korthet refererades i kap. II (sid. 22), har följande två hypoteser prövats vid undersökningen av 1957 års folkomröstning: (1) De som på något sätt ändrade uppfattning under själva kampanjen var genomsnittligt mindre aktivt intresserade och mindre välinformerade än andra väljare. (2) Om en väljares uppfattning i pensionsfrågan under kampanjen fick ett starkt stöd i miljön, var det mera sannolikt att röstningsavsikten fullföljdes, än om ett sådant stöd saknades.

Vid prövningen av den förstnämnda hypotesen har de intervjupersoner, som deltog i omröstningen, fördelats på tre kategorier. En av dessa innefattar väljare, som hade bestämt sin ståndpunkt redan vid det första intervjutillfället och sedan också fullföljde sin röstningsavsikt. Till en annan kategori — »åsiktsbytare» — har förts de intervjupersoner, som övergick från en linje till en annan (eller eventuellt gick till eller från blankröstargruppen). Den tredje kategorien består slutligen av väljare, som ändrade uppfattning endast i den meningen, att de vid något intervjutillfälle var »obestämda». På grund av frågetekniken är det nästan definitionsmässigt givet att en betydande del av kategorien »obestämda» (d. v. s. de som var tveksamma vid någon av intervjuerna eller inte passerade spärrfrågan under intervjuomgång I) utgöres av mindre intresserade och informerade intervjupersoner. Störst vikt måste därför fästas vid utfallet av jämförelserna mellan de »stabila» och »åsiktsbytarna». Individerna i panelen har klassificerats med hänsyn till sina svar vid båda intervjuerna före omröstningen, medan man beträffande kontrollgruppen endast har data rörande ett intervjutillfälle under kampanjen. Följden härav är att kategorien »stabila» med säkerhet är större än vad den skulle ha blivit, om även kontrollgruppen medtagits vid den första intervjun. I övrigt finns det inte anledning att antaga, att tendenserna i materialet påverkas på annat sätt än att skillnaderna mellan »stabila» väljare och andra skulle bli mera framträdande, om hela urvalet intervjuats vid den första intervjuomgången.

I tabellerna VI: 10 och VI: 11 jämföres de tre kategorierna med avseende på mediaexposition och i tabell VI: 12 användes intervjufrågan om de politiska partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter såsom ett mått på informationsgraden. Tabellerna visar att den väntade tendensen föreligger. Kategorien »stabila» har mera än andra, som deltagit i omröstningen, intresserat sig för propagandan via radio och broschyrer och de är också genomsnittligt bättre informerade. Några skillnader av betydelse föreligger däremot inte mellan »åsiktsbytarna» och de »obestämda».

De tre kategorierna »stabila», »åsiktsbytare» och »obestämda» skiljer sig också i ett icke egentligen väntat avseende, nämligen ifråga om proportionerna av män och kvinnor. Förhållandet framgår av tabell VI: 13.

Tabell VI:10. Åsiktsstabilitet och broschyrläsning

Antal lästa broschyrer	Stabila	Åsiktsbytare	Obestämda
0.....	40	57	57
1.....	25	21	24
2—7.....	35	22	19
Summa %	100	100	100
Antal IP	460	94	212

Tabell VI:11. Åsiktsstabilitet och radiolyssnande

Antal (helt eller delvis) hörda radioprogram	Stabila	Åsiktsbytare	Obestämda
0—1.....	11	23	21
2—5.....	40	45	45
6—9.....	49	32	34
Summa %	100	100	100
Antal IP	460	94	212

Tabell VI:12. Åsiktsstabilitet och information

Antal rätta svar beträffande partier och organisationer	Stabila	Åsiktsbytare	Obestämda
0.....	2	8	13
1—4.....	22	34	37
5—6.....	36	30	31
7—9.....	40	28	19
Summa %	100	100	100
Antal IP	460	94	212

Den mycket höga procentandelen kvinnor inom gruppen »obestämda» sammanhänger med att denna till övervägande del består av personer, som var tveksamma eller oinformerade om alla folkomröstningsförslagen vid den första intervjun med panelen. Det ger i sin tur en antydning om arten av linje 1:s frammarsch från den första till den andra intervjuomgången. Till stor del bestod den i en nyrekrytering av kvinnor inom arbetarklassen, som

Tabell VI:13. Åsiktsstabilitet — kön

	Stabila	Åsiktsbytare	Obestämda
Män.....	60	46	30
Kvinnor.....	40	54	70
Summa %	100	100	100
Antal IP	460	94	212

först när kampanjen fått större omfattning fick en klar uppfattning om folkomröstningsfrågans innebörd. Även bland åsiktsbyterna är kvinnorna något överrepresenterade, men mellan denna kategori och de »stabila» är skillnaden mindre.

Det finns anledning att ställa frågan, om inte de observerade skillnaderna mellan den »stabila» kategorien och övriga väljare betingas av skillnaderna i könsproportioner, eftersom ju kvinnorna allmänt sett var mindre informerade och intresserade än männen. När materialet uppdelas även med hänsyn till kön, blir det numeriska underlaget för analys tyvärr ytterst bräckligt. En detaljanalys av svarfördelningarna visar emellertid, att de »stabila» både bland män och kvinnor är mera aktivt intresserade. Bland kvinnorna är tendensen genomgående; för männens del är den säkerställd beträffande intresse för broschyrpropaganda (och även betr. intresse för sakfrågan, se nedan). Sambandet mellan intresse och stabilitet framkallas alltså icke av att fler kvinnor än män fattade sitt definitiva beslut vid en sen tidpunkt; däremot är det möjligt att det gör sig mera entydigt gällande bland kvinnorna än bland männen.

Intresset för sakfrågan, d. v. s. tilläggs pensioneringen, var också mest utbrett bland de stabila väljarna, vilket framgår av resultaten från en fråga med följande lydelse: »Är Ni själv mycket intresserad av hur frågan om tilläggs pensionen kommer att lösas?» Eftersom denna åsiktsfråga ställdes under den andra intervjuomgången, har materialet i tab. VI: 14 uppdelats enbart med hänsyn till förhållandet mellan röstningsavsikt vid denna tidpunkt och slutlig röstning. (Endast röstande ingår i tabellen.)

Tabell VI:14. Åsiktsstabilitet och intresse för pensionsfrågan

Svar på frågan om intresse	Fullföljde röstningsavsikten från intervjuomgång II	Övergick till annan linje eller blankt eller var tveksam vid intervjuomgång II
Ja, »mycket intresserad».....	72	57
Svar med reservationer.....	4	7
Nej, är icke »mycket intresserad».....	23	31
Ej svar.....	1	5
Summa %	100	100
Antal IP	625	141

Slutligen har också den *statliga upplysningsbroschyrens* roll gjorts till föremål för ett särskilt studium. Syftet har varit att undersöka, om denna möjlighet till opartisk vägledning var särskilt betydelsefull för de väljare, som på något sätt ändrade uppfattning under kampanjen. Så synes emellertid inte ha varit fallet. Tvärtom visar tabell VI: 15, att de åsiktsmässigt stabila har läst den opartiska broschyren i klart större utsträckning än

andra röstande. På grund av undergruppernas numerära litenhet har vi här sammanslagit åsiktsbytare och tveksamma; svarsfördelningarna inom dessa båda kategorier är emellertid inbördes överensstämmande.

Tabell VI:15. Åsiktsstabilitet och läsning av den stilliga upplysningsbroschyren

Läsning av opartiska broschyren	Fullföljde röstningsavsikten från intervjuomgång II	Övergick till annan linje eller blankt eller var tveksam vid intervjuomgång II
Hade läst broschyren	34	20
Hade fått men ej läst broschyren	35	47
Hade ej fått broschyren	31	33
Summa %	100	100
Antal IP	625	141

Tillsammans ger de här anförda resultaten ett visst stöd åt den inledningsvis uppställda hypotesen, att det främst är de mindre intresserade och informerade väljarna, som åstadkommer förändringar i opinionsläget under loppet av en propagandakampanj. Samtidigt måste man dock hålla i minnet, att ingen av de jämförda väljarkategorierna inom sig är homogen eller enhetlig; skillnaderna gäller endast proportionerna av aktivt intresserade väljare. Även bland dem, som bestämde sig vid en sen tidpunkt, finns en grupp av intresserade och välinformerade väljare, liksom den »stabila» kategorien innefattar även mindre aktiva väljare. Det förhållandet att en viss skillnad mellan män och kvinnor ifråga om sambandet mellan åsiktsstabilitet och intresse iakttagits, torde vidare bara vara ett exempel på att bilden kompliceras, när flera faktorer — t. ex. utbildning och ålder — beaktas.

Även om slutsatsen formuleras med en sådan försiktighet, har den ett principiellt intresse. Man möter nämligen ibland — både i den politiska debatten och i den statsvetenskapliga litteraturen — en tankegång av rakt motsatt slag. Förskjutningar i de politiska riktningarnas inbördes styrkeförhållanden tänkes då återspegla opinionsutvecklingen inom ett skikt av särskilt politiskt medvetna väljare, som med aktivt intresse följer den politiska debatten. Resultaten från intervjuundersökningen vid folkomröstningen i pensionsfrågan liksom andra valsociologiska undersökningar vittnar emellertid om, att åtminstone mera kortsiktiga politiska opinionsförändringar — d. v. s. de som äger rum under kampanjerna — icke har denna karaktär.⁶

⁶ Översikter rörande valsociologiska undersökningar finnes bl. a. i: Lipset et al., *The Psychology of Voting: An Analysis of Political Behavior*, (ingår i: Lindzey, *Handbook of Social Psychology*, II.) samt Berelson et al., *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*, spec. sid. 327—347.

Den andra hypotesen rörande betingelserna för åsiktsmässig stabilitet innebär, att sannolikheten för åsiktsändring under en kampanj blir särskilt liten, om individens uppfattning får ett starkt stöd inom den sociala miljön. Hypotesen är en speciell tillämpning av den mera generella »konfliktteori», som behandlades i kap. II (sid. 22). Teorien kan formuleras så, att om ett ställningstagande är förbundet med konflikt eller konfliktmöjlighet, ökar benägenheten att fördröja det definitiva beslutet eller att oscillera mellan uppfattningar och eventuellt att avstå från öppet ställningstagande, t. ex. genom icke-röstning.

Såsom hypotesen här formulerats gäller den effekten av konfliktmöjligheter i förhållande till andra individer. Som Campbells undersökning (jfr sid. 22) visat, påverkas individens beteende emellertid på samma sätt av en »inre» konflikt mellan motstridande uppfattningar eller önskemål. De båda betraktelsesätten skiljer sig metodiskt men är inte inbördes oförenliga. I det ena fallet utgår man från arten av individens interaktion med andra individer — i det andra fallet utgår man från individens åsikter, vilka emellertid kan uppfattas såsom betingade av social interaktion.

I kap. V har vi behandlat några drag i opinionsbildningen, som kan betraktas just såsom uttryck för en sådan »inre» konflikt mellan »partiloyalitet» och andra slag av motiv för individernas slutliga val mellan folkomröstningsalternativen. Tabell V: 2 belyser t. ex. hur konflikten medförde såväl ökad åsiktsrörlighet som minskat valdeltagande.

Med avsikt att pröva den ovan angivna hypotesen ställdes under den andra intervjuomgången en serie frågor om åsikterna i de intervjuades familjer, på arbetsplatserna och bland bekanta utanför arbetet. Frågetexterna och svarsfördelningarna återges i tabell XXXIX (Tabellbilaga). I de allra flesta familjer har man som framgår av tabellen varit enig i pensionsfrågan. Även bland bekanta utanför arbetsplatsen har väljarna avsevärt oftare mött meningsfränder än motståndare. Detsamma gäller åsikterna på arbetsplatserna, men det bör observeras, att denna del av tabellen icke innefattar dem, som inte är yrkesverksamma eller är ensamma på sin arbetsplats. En intressant omständighet, som inte framgår av tabellen, är att linje 2:s väljare i betydligt mindre utsträckning än de båda andra linjernas hade kontakt med individer med samma åsikter. Bland de röstande på linje 1 och linje 3 var det resp. 77 och 76 %, som förklarade att alla andra i familjen skulle rösta på samma förslag, medan motsvarande siffra inom linje 2 var 60 %. Att bekanta utanför arbetsplatsen hade samma mening som de själva ansåg 59 % av linje 1:s och 61 % av linje 3:s anhängare, men endast 30 % av de som röstade på linje 2.

De tre intervjufrågorna har kombinerats och utgör tillsammans underlaget för klassificeringen i tabell VI: 16. Kategorien »starkt stöd» består av individer, som uppgivit att deras egen uppfattning delades av alla i familjen och i den närmaste bekantskapskretsen samt av de flesta på arbetsplatsen.

Till samma kategori har förts de individer, som haft stöd inom två grupper, men icke varit i stånd att ge något svar beträffande den tredje (icke-yrkesverksamma, ensamstående eller helt enkelt ovetande om åsikterna i någon grupp). Kategorien »svagt stöd» omfattar personer, som endast givit något bestämt svar beträffande en av grupperna, men inom denna fått stöd för sin uppfattning. De båda andra kategorierna innefattar de återstående kombinationsmöjligheterna och kriterierna torde framgå av deras beteckningar i tabellen. Klassificeringen har gjorts med hänsyn till intervjupersonernas åsikter under den andra intervjuomgången.⁷ I tabellen har endast medtagits individer, som sympatiserade med någon av de tre linjerna vid detta tillfälle.

Tabell VI:16. Åsiktsstabilitet under kampanjens slutskede och åsikter i miljön

Åsikter i miljön/Röstningsavsikt under intervjuomgång II	Fullföljde röstningsavsikten från intervjuomgång II	Ändrade åsikt	Röstade icke	Uppgift saknas om röstning	Summa %	Antal IP
Starkt stöd för röstningsavsikten	83	3	13	1	100	397
Svagt stöd för röstningsavsikten	62	6	30	2	100	122
Inbördes motstridande uppfattningar eller stöd för annan linje	71	15	14	0	100	250
Känner inte till någonting om åsikter i miljön	50	13	33	4	100	70

Resultaten överensstämmer som synes med hypotesen, att frekvensen av åsiktsändringar under kampanjens slutskede var lägst inom den kategori, som fick ett starkt miljöstöd för sin röstningsavsikt. De som mötte mera eller mindre enhetligt motstånd ändrade också särskilt ofta åsikt före omröstningen. Både de som fick ett svagt stöd för sin röstningsavsikt och de som helt saknade kännedom om omgivningens politiska åsikter karakteriseras av ett jämförelsevis lågt valdeltagande.

Om det väntade sambandet mellan miljö och åsiktsbildning föreligger, bör det också komma till uttryck i att väljare, som röstade i överensstämmelse med uppfattningarna inom en åsiktmässigt homogen miljö, fattade sitt definitiva röstningsbeslut tidigare än andra. Denna kompletterande hypotes kan prövas med hjälp av en fråga i det avslutande brevformuläret. Intervjupersonerna fick nämligen själva ange, vid vilken tidpunkt de bestämt sin röstning (jfr sid. 42). I tabell VI: 17 har materialet klassificerats med hänsyn till förhållandet mellan åsikterna i miljön (vid intervjuomgång II) och

⁷ I princip samma förfaringssätt ligger till grund för tabell V:9, fastän åsikterna i miljön där satts i relation till individernas partisympati vid föregående val. I tab. V:9 har också »motstridande uppfattningar eller stöd för annat partis linje» delats i två specificerade kategorier.

den slutliga röstningen. Av naturliga skäl har de icke-röstande ej medtagits i tabellen; däremot ingår även personer som var tveksamma eller tänkte rösta blankt vid intervjun före omröstningen.

Tabell VI:17. Tid för beslut och åsikter i miljön

Åsikt i miljön/ Slutlig röstning	Tid för beslut enligt uppgift i brevformuläret					
	»Under sista veckan»	»Tidigare under hösten eller sommaren»	»Redan i våras»	Ej svar	Summa %	Antal IP
Starkt stöd för röstnings- beslutet.....	19	59	22	0	100	341
Svagt stöd för röstnings- beslutet.....	35	49	16	—	100	86
Inbördes motstridande uppfattningar eller stöd åt annan linje....	35	51	14	—	100	235
Känner inte till någon- ting om åsikterna i mil- jön.....	58	32	8	2	100	76

Tabellen bekräftar, att konflikter eller konfliktmöjligheter kring det slutliga röstningsbeslutet tenderade att försena detsamma. Omkring en tredjedel av individerna i den kategori, som karakteriseras härav, bestämde sig först under den sista veckan före omröstningen. Endast en femtedel av dem, som fått starkt stöd för sin röstningsavsikt i familjen och bekantskapskretsen och på arbetsplatsen, uppsköt ställningstagandet så länge. Ett icke väntat resultat är att även frånvaron av åsiktspåverkan åstadkommer en försening av röstningsbeslutet. Flera efterhandsförklaringar är tänkbara. Bristande kännedom om åsikterna i omgivningen kan betingas av att individen själv är politiskt ointresserad eller av att intresset för politik över huvud taget är lågt inom den miljö, som individen har kontakt med. Ett svagt intresse kan i sin tur tänkas ha medfört, att dessa väljare antingen väntade med att bestämma sig till dess att omröstningen var omedelbart förestående eller avstod från att rösta.

I tabell VI: 18 har materialet slutligen uppdelats med hänsyn till åsiktsstabilitet samt såväl socialekonomisk bakgrund som röstningsavsikt vid intervjun närmast före omröstningen. Liksom i kap. V har valstatistikens socialgruppsindelning använts i en något modifierad form (jfr sid. 54). Tabellens övre del innefattar väljare, vilka under kampanjen avsåg att rösta på den linje, som hade starkast ställning inom deras egen socialgrupp. Inom grupp A är det alltså fråga om personer, som tänkte rösta på linje 3, medan linje 2 var den starkaste inom grupp B och linje 1 dominerade inom gruppen C—D. Den nedre delen av tabellen gäller däremot individer, som tänkte rösta på annat sätt. Endast intervjupersoner, som under intervju-

omgång II sympatiserade med något bestämt folkomröstningsalternativ, har medtagits.

Tabell VI:18. Röstningsavsikt — socialekonomisk bakgrund — åsiktsstabilitet under kampanjens slutskede

Röstningsavsikt/Socialgrupp	Fullföljde röstnings- avsikten	Ändrade åsikt	Röstade icke	Summa %	Antal IP
<i>(a) Intervjupersoner som under intervju- omgång II avsåg att rösta på den linje, som hade starkast anslutning inom deras socialgrupp</i>					
A. Socialgrupp I—II exkl. jordbru- kare m. m.	84	5	11	100	182
B. Jordbrukare	88	9	3	100	58
C—D. Socialgrupp III (inkl. verkmästare förmän, affärsbitr.)	79	3	18	100	297
<i>Samtliga som avsåg att rösta på den linje som hade starkast anslutning inom deras socialgrupp .....</i>	<i>82</i>	<i>4</i>	<i>14</i>	<i>100</i>	<i>537</i>
<i>(b) Intervjupersoner som under intervju- omgång II avsåg att rösta på en annan linje än den, som hade starkast anslutning inom deras socialgrupp</i>					
A.	65	14	21	100	110
B.	68	16	16	100	43
C—D.	52	16	32	100	166
<i>Samtliga som avsåg att rösta på en annan linje än den, som hade starkast anslutning inom deras socialgrupp .....</i>	<i>59</i>	<i>15</i>	<i>26</i>	<i>100</i>	<i>319</i>

I första hand bör sammanfattningsraderna i tabellens övre och nedre del jämföras. Man finner då att väljare, som under kampanjen avsåg att rösta på den inom deras egen socialekonomiska grupp starkaste folkomröstningslinjen, i klart större utsträckning än andra väljare verkligen fullföljde sin avsikt. Olikheten beror både på att åsiktsörkligheten var mindre och på att valdeltagandet var mera omfattande inom den förstnämnda kategorien. Procentsiffrorna för de enskilda grupperna grundar sig i flera fall på så små absoluta tal, att bestämda slutsatser inte kan dragas. De har medtagits endast för att illustrera, att den observerade tendensen gör sig gällande inom alla sociala skikt. Resultatet har alltså icke framkallats av speciella betingelser inom någon bestämd del av materialet. Det synes vara ett rimligt antagande, att arten av den åsiktspåverkan inom den sociala miljön, som väljarna var utsatta för under kampanjen, till väsentlig del bestämdes av deras yrkestillhörighet och yrkesställning, d. v. s. de faktorer som ligger till grund för socialgruppsindelningen. Resultaten ger därför ett ytterligare stöd åt den hypotes vi velat pröva.

Materialet bekräftar alltså på alla punkter hypotesen, att väljare, som mötte ett starkt stöd för sin uppfattning i pensionsfrågan inom sin sociala miljö, fullföljde sin röstningsavsikt i särskilt stor utsträckning. Ett ställningstagande, som medförde konflikt eller konfliktmöjlighet, åtföljdes där- emot jämförelsevis ofta av åsiktsbyte under kampanjens sista skede eller icke-röstning. Vidare har det — utan att det förutsetts i hypotesen — framkommit, att en hög grad av åsiktsrörlighet och övergång till icke-röstning också karakteriserar en kategori av väljare, vilka var omedvetna om de politiska åsikterna inom sin närmaste omgivning.

BILAGA I

Tabeller

Tabellförteckning

	Sid.
I. Röstning — ålder	98
II. Röstning — kön och civilstånd	98
III. Röstning — inkomstfördelning (a)	98
IV. Röstning — inkomstfördelning (b)	99
V. Röstning — socialgruppsfördelning	99
VI. Räcker enbart folkpensionen?	100
VII. Är de samlade pensionsförmånerna tillräckliga?	100
VIII. Blir pensionsförmånerna tillräckliga?	101
IX. Åsiktsutvecklingen under kampanjens gång	101
X. Partisympati vid senaste val tillfälle — röstning (a)	102
XI. Partisympati vid senaste val tillfälle — röstning (b)	102
XII. Partisympati 1957 — röstning (a)	102
XIII. Partisympati 1957 — röstning (b)	103
XIV. Partierna under de tre intervjuomgångarna	103
XV. Medlemskap i fackliga organisationer eller yrkessammanslutningar (a)	104
XVI. Medlemskap i fackliga organisationer eller yrkessammanslutningar (b)	104
XVII. Socialgrupperna under de tre intervjuomgångarna	105
XVIII. Information om partiers och intresseorganisationers ståndpunkter ifråga om folkomröstningsförslagen (a)	106
XIX. Information om partiers och intresseorganisationers ståndpunkter ifråga om folkomröstningsförslagen (b)	107
XX. Lyssnande på anföranden och debatter i radio i samband med folkomröstningen	108
XXI. Broschylrläsning	109
XXII. Läsarnas uppfattning om sina tidningars ståndpunkter i folkomröstningsfrågan	110
XXIII. Föreningstidskriften och folkomröstningsförslagen (a)	110
XXIV. Föreningstidskriften och folkomröstningsförslagen (b)	111
XXV. Jämförelse mellan media	111
XXVI. Tidningsläsningssvanor och åsikter i pensionsfrågan	112
XXVII. Vad gäller folkomröstningen?	112
XXVIII. Hur många förslag får man rösta om vid folkomröstningen?	112
XXIX. Hur hög skall folkpensionen bli?	113
XXX. Kännedom om meningssättningarna rörande folkomröstningsförslagets formulering	113
XXXI. Kännedom om folkomröstningsförslagets lydelse	114
XXXII. Beslutande eller rådgivande folkomröstning?	114
XXXIII. Åsikter i pensionsfrågan	115
XXXIV. Vilka skulle bestämma om tilläggspensionens storlek?	116
XXXV. Viktig skillnad mellan förslagen ifråga om avgiftsbetalningen?	116
XXXVI. Formen för avgiftsbetalningen	117

	Sid.
XXXVII. Förvaltningen av avgiftsmedlen	117
XXXVIII. Skillnad ifråga om förvaltningen?	118
XXXIX. Åsikter i miljön	118
XL. Radiolyssnande — socialgrupp	119
XLI. Radiolyssnande — ålder	119
XLII. Radiolyssnande — ortstyp	119
XLIII. Broschyläsning — socialgrupp	120
XLIV. Broschyläsning — ålder	120
XLV. Broschyläsning — ortstyp	120

Anmärkning: I de tabeller, där icke annat särskilt angivits, har materialet uppdelats med hänsyn till de intervjuades slutliga röstning.

Tabell I. Röstning — ålder.

Födelseår	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat
1935—27 (21—29 år).....	14	16	13	18	21
1926—17 (30—39 år).....	29	26	25	28	18
1916—07 (40—49 år).....	21	26	21	16	19
1906—1897 (50—59 år).....	20	20	21	16	18
1896—92 (60—64 år).....	5	4	8	8	10
1891—87 (65—69 år).....	5	7	4	6	4
1886—77 (70—79 år).....	6	1	8	8	10
Summa %	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212

Tabell II. Röstning — kön och civilstånd.

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat
Gifta män.....	44	36	37	40	22
Ogifta män (inkl. frånskilda).....	6	14	8	8	14
Änklingar.....	2	—	1	—	3
Summa % män.....	52	50	46	48	39
Gifta kvinnor.....	40	40	35	44	34
Ogifta kvinnor (inkl. frånskilda).....	5	7	13	2	17
Änkor.....	3	3	6	6	10
Summa % kvinnor.....	48	50	54	52	61
Summa %	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212

Tabell III. Röstning — inkomstfördelning (a).

I tabellen har gifta klassificerats med hänsyn till summan av makarnas sammanräknade nettoinkomster; ogifta har fördelats med hänsyn till egen sammanräknad nettoinkomst. Uppgifterna har hämtats från 1957 års inkomsttaxeringslängd.

Inkomstklass	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
0— 2 999 kronor.....	7	6	8	16	26	12
3 000— 9 999 kronor.....	27	52	34	32	39	35
10 000—19 999 kronor.....	62	35	39	44	32	45
20 000—29 999 kronor.....	4	5	13	6	2	6
30 000 kronor och däröver.....	—	2	6	2	1	2
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	1 037

Tabell IV. Röstning — inkomstfördelning (b).

Giftna män fördelade med hänsyn till sammanräknad nettointkomst.

Inkomstklass	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Har icke någon inkomst	2	—	1	10	9	3
1— 2 999 kronor	1	—	3	10	2	2
3 000— 9 999 kronor	32	49	32	40	57	38
10 000—19 999 kronor	64	45	45	25	32	50
20 000—29 999 kronor	1	4	15	15	—	6
30 000 kronor och däröver	—	2	4	—	—	1
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	155	49	106	20	47	377

Tabell V. Röstning — socialgruppsfördelning.

Socialgrupp	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
SOCIALGRUPP I	3	5	19	4	1	7
Socialgrupp II — tjänstemän	10	8	27	14	15	16
Socialgrupp II — förmän, verkmästare, affärsanställda och liknande	8	2	4	6	5	6
Socialgrupp II — företagare (utom jordbrukare)	3	12	14	10	8	8
Socialgrupp II — jordbrukare (hemmansägare, arrendatorer)	2	44	11	14	7	12
Socialgrupp II — övriga	1	1	3	—	5	2
SOCIALGRUPP II — SUMMA	24	67	59	44	40	44
Socialgrupp III — byggnads-, grov- och industriarbetare	47	9	8	30	26	26
Socialgrupp III — jordbruks-, skogs- och flottningsarbetare	8	10	2	4	10	7
Socialgrupp III — stats- och kom- munalanställda	7	3	5	2	5	5
Socialgrupp III — övriga	11	6	6	12	15	10
SOCIALGRUPP III — SUMMA	73	28	21	48	56	48
Uppgift om socialgruppsstillhörighet saknas	—	—	1	4	3	1
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	1 037

Tabell VI. Räcker enbart folkpensionen?

Frågan ställdes till a) gifta, där ingendera maken får pension utöver folkpensionen, b) ogifta som icke får pension utöver folkpensionen.

Fråga: Anser Ni att enbart folkpensionen blir (är) tillräcklig, inte fullt tillräcklig eller alldeles otillräcklig för Er försörjning på äldre dagar?

För försörjningen på äldre dagar är enbart folkpensionen	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Tillräcklig.....	16	50	41	40	33	33
Inte fullt tillräcklig.....	53	31	41	36	44	44
Alldeles otillräcklig.....	24	7	10	9	12	14
Ej svar.....	7	12	8	15	11	9
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	209	111	130	33	149	632

Tabell VII. Är de samlade pensionsförmånerna tillräckliga?

Frågan ställd till a) gifta, där endera maken har någon pension utöver folkpensionen, b) ogifta som har någon pension utöver folkpensionen.

Fråga: Om Ni tänker på Era och Er makas (makes) gemensamma pensionsförmåner, anser Ni då att Er pension kommer att bli (är) tillräcklig, inte fullt tillräcklig eller alldeles otillräcklig för Er försörjning på äldre dagar? Anser Ni att Era pensionsförmåner kommer att ge (ger) Er en pension som är tillräcklig, inte fullt tillräcklig eller alldeles otillräcklig för Er försörjning på äldre dagar?

För försörjningen på äldre dagar är den samlade pensionen	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Tillräcklig.....	48	58	76	58	54	61
Inte fullt tillräcklig.....	32	26	16	17	28	24
Alldeles otillräcklig.....	12	8	5	8	15	9
Ej svar.....	8	8	3	17	3	6
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	144	26	153	12	55	390

Tabell VIII. Blir pensionsförmånerna tillräckliga?

(Samtliga intervjuade)

För försörjning på äldre dagar blir pensionen	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Tillräcklig.....	29	52	60	44	39	44
Inte fullt tillräcklig.....	45	30	28	31	40	36
Alldeles otillräcklig.....	19	7	7	9	12	12
Ej svar.....	7	11	5	16	9	8
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204	1 022

Anm.: Såsom framgått av de föregående två tabellerna ställdes en fråga beträffande folkpensionens tillräcklighet till dem, som inte får någon ytterligare ålderspension, och en fråga beträffande de samlade pensionsförmånerna till de övriga (till gifta intervju personer ställdes den senare frågan, om endera av makarna får någon ålderspension utöver folkpensionen). Ovanstående tabell utgör en sammanfattning av de båda föregående och redovisar alltså samtliga intervjuades värdering av sin pensionsituation.

Tabell IX. Åsiktsutvecklingen under kampanjens gång.

Tabellerna redovisar åsiktsfördelningen under var och en av de tre intervjuomgångarna. Den övre raden anger fördelningen för samtliga intervjuade. Den nedre raden anger däremot endast fördelningen bland dem, som sympatiserade med (resp. röstade på) någon av de tre linjerna.

Intervjuomgång I (Panelen).

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Tveksam blank ¹	Oinformerad om alla förslag ²	Summa %	Antal IP
Samtliga.....	15	8	20	8	49	100	539
De tre linjerna.....	35	18	47	.	.	100	232

Intervjuomgång II (Samtliga)

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Tveksam	Summa %	Antal IP
Samtliga.....	38	16	32	2	12	100	1 022
De tre linjerna.....	45	18	37	.	.	100	874

Intervjuomgång III — Slutlig röstning (Samtliga³)

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank	Uppgift saknas	Icke röstande	Summa %	Antal IP
Samtliga.....	34	13	28	3	2	20	100	1 037
De tre linjerna.....	45	18	37	.	.	—	100	775

¹ Antalet som uttryckligen sade sig ämna rösta blankt var i denna omgång så litet att de blankröstande ej särredovisats.

² Till denna grupp har förts personer, som vid intervjuens inledande frågor visade sig sakna kännedom om samtliga förslag och därför ej direkt tillfrågades om sin åsikt.

³ Vid procentfördelningen har medtagits även personer, som ej besvarat brevformuläret men intervjuats vid tidigare tillfälle. I den mån de röstat (enligt röstlängd) har de förts till det förslag, som de vid senaste intervjutillfälle sympatiserade med eller till »Uppgift saknas».

Tabell X. Partisynpati vid senaste valtillfälle — röstning (a).

Fråga II:97 Vilket parti röstade Ni på senaste gången Ni röstade?

Röstade senaste gången med	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat
Högerpartiet	1	6	40	5	9
Landsbygdspartiet Bondeförbundet	1	50	2	9	3
Folkpartiet	5	17	39	33	19
Socialdemokratiska partiet	83	18	13	31	38
Kommunistiska partiet	2	—	0	—	3
Ej svar, »har ej haft rösträtt vid tidigare val», »har aldrig röstat»	8	9	6	22	28
Summa %	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204

Tabell XI. Partisynpati vid senaste valtillfälle — röstning (b).

Fråga II:97 Vilket parti röstade Ni på senaste gången Ni röstade?

Röstade senaste gången med	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
Högerpartiet	1	6	79	1	13	100	144
Landsbygdspartiet Bondeförbundet	2	78	7	5	8	100	88
Folkpartiet	9	11	54	7	19	100	206
Socialdemokratiska partiet	66	6	8	3	17	100	446
Kommunistiska partiet	56	—	6	—	38	100	16
Ej svar, »har ej haft rösträtt vid tidigare val», »har aldrig röstat»	23	10	13	8	46	100	122

Tabell XII. Partisynpati 1957 — röstning (a).

Fråga II:96 Vilket parti skulle Ni rösta på, om det vore val i år?

Skulle i år rösta med	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat
Högerpartiet	1	4	43	4	8
Centerpartiet	1	50	2	9	3
Folkpartiet	5	19	37	32	21
Socialdemokratiska partiet	80	9	7	22	37
Kommunistiska partiet	2	—	—	—	3
Ej svar, »skulle ej rösta», »tveksam»	11	18	11	33	28
Summa %	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204

Tabell XIII. Partisynpati 1957 — röstning (b).

Fråga II:96 Vilket parti skulle Ni rösta på, om det vore val i år?

Skulle i år rösta med	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
Högerpartiet	1	4	82	1	12	100	149
Centerpartiet	2	81	6	5	6	100	84
Folkpartiet	10	12	50	7	21	100	208
Socialdemokratiska partiet	71	3	5	2	19	100	401
Kommunistiska partiet . .	50	—	—	—	50	100	12
Ej svar, »skulle ej rösta», »tveksam»	24	15	18	9	34	100	168

Tabell XIV. Partierna under de tre intervjuomgångarna.

Partiuppdelningen har gjorts med hänsyn till vilket parti de intervjuade röstade på vid senaste valtillfälle.

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Tveksam, okunnig om alla förslag eller för blankröstning	Summa %	Antal IP
<i>Högerpartiet</i>						
Intervjuomgång I	—	10	62	28	100	78
Intervjuomgång II	2	9	81	8	100	144
Intervjuomgång III	2	6	91	1 ¹	100	124
<i>Centerpartiet</i>						
Intervjuomgång I	—	41	5	54	100	39
Intervjuomgång II	2	79	7	12	100	88
Intervjuomgång III	2	90	8	— ¹	100	77
<i>Folkpartiet</i>						
Intervjuomgång I	—	8	35	57	100	106
Intervjuomgång II	11	13	58	18	100	206
Intervjuomgång III	11	14	68	7 ¹	100	164
<i>Socialdemokraterna</i>						
Intervjuomgång I	29	3	6	62	100	237
Intervjuomgång II	70	7	12	11	100	446
Intervjuomgång III	80	7	10	3 ¹	100	365

¹ För intervjuomgång III anger siffran i denna kolumn endast procentandelen blankröstande. De icke-röstande och gruppen »uppgift saknas om röstning» har icke medtagits vid procentfördelningen för omgång III.

Tabell XVII. Socialgrupperna under de tre intervjuomgångarna.

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Tveksam, okunnig om alla förslag eller för blankröstning	Summa %	Antal IP
<i>A. Socialgrupp I—II</i>						
<i>—exkl. jordbrukare m. fl.</i>						
Intervjuomgång I.	8	7	44	41	100	179
Intervjuomgång II.	19	12	55	14	100	344
Intervjuomgång III.	21	13	64	2 ¹	100	278
<i>B. Jordbrukare</i>						
Intervjuomgång I.	2	22	13	63	100	62
Intervjuomgång II.	6	52	26	16	100	124
Intervjuomgång III.	8	59	32	1 ¹	100	103
<i>C. Socialgrupp III—exkl. grupp D</i>						
Intervjuomgång I.	17	5	9	69	100	117
Intervjuomgång II.	45	11	25	19	100	219
Intervjuomgång III.	58	9	29	4 ¹	100	161
<i>D. Socialgrupp III—industri-, byggnads- och grovarbetare m. fl.</i>						
Intervjuomgång I.	26	4	7	63	100	181
Intervjuomgång II.	65	9	15	11	100	335
Intervjuomgång III.	74	10	11	5 ¹	100	259

¹ För intervjuomgång III anger siffran i denna kolumn endast procentandelen blankröstande. De icke-röstande och gruppen »uppgift saknas om röstning» har icke medtagits vid denna procenträkning. Andelen icke-röstande i % av hela antalet inom resp. grupper var: A: 17 %, B: 12 %, C: 26 %, D: 22 %.

Anm.: Beträffande tabellens gruppindelning, se kap. V, sid. 54.

Tabell XVIII. Information om partiers och intresseorganisationers ståndpunkter ifråga om folkomröstningsförslagen (a). (Intervjuomgång II.)

Fråga: Nedtill på kortet finns en lista på partier och organisationer. Vilket av förslagen tror Ni att . . . stöder?

(Tryckt kort med nedanstående lista över partier/organisationer visades för IP. Frågan ställdes för varje parti/organisation.)

Parti/intresseorganisation	Andel i % av samtliga intervjuade, som anser att resp. parti/organisation stöder:							S:a %
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Förslag 2—3	Blank röstning	Organisationen neutral	Vet inte	
Högerpartiet	3	7	73	1	—	—	16	100
Bondeförbundet	4	71	6	1	—	0	18	100
Folkpartiet	4	16	56	2	—	0	22	100
Socialdemokratiska partiet . . .	85	1	2	—	—	—	12	100
Kommunistiska partiet	49	2	2	—	—	1	46	100
Arbetsgivareföreningen (SAF).	7	6	56	1	—	0	30	100
Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)	17	6	28	1	0	7	41	100
Landsorganisationen (LO)	65	5	3	0	—	—	27	100
Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF)	5	56	5	3	—	1	30	100
Antal IP 1 022								

Anm.: Tabellen anger för varje parti och intresseorganisation hur de intervjuade uppfattade partiets/organisationens ställning. För TCO har till kolumnen »Organisationen neutral» även förts svar av typen »organisationen delad mellan 1 och 3» och »vissa förbund för 1, vissa för 3». För att minska tabellens omfång har vissa felaktiga kombinationer förts till »vet inte»-kolumnen; det gäller t. ex. kombinationen av förslag 1 och 2 för ett parti eller en organisation.

Tabell XIX. Information om partiers och intresseorganisationers ståndpunkter ifråga om folkomröstningsförslagen (b). (Intervjuomgång II.)

Parti/intresseorganisation	Andel i % av varje undergrupp samt av hela urvalet som gav rätt svar beträffande resp. parti/organisation					
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Högerpartiet	77	76	80	64	53	73
Bondeförbundet	69	89	78	64	53	71
Folkpartiet	75	63	70	55	38	56
Socialdemokratiska partiet	92	83	88	78	73	85
Kommunistiska partiet	54	50	58	40	30	49
Arbetsgivareföreningen (SAF)	63	44	66	49	38	56
Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)	7	6	8	11	1	6
Landsorganisationen (LO)	76	58	67	58	47	65
Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF)	2	4	3	—	2	3
Antal IP 1 022						

Anm.: Tabellen bygger på samma siffermaterial som (a) ovan. I tabell (b) anges andelen rätta svar beträffande resp. partier och intresseorganisationer dels för de olika förslagens anhängare m. m., dels för samtliga intervjuade. För RLF har såsom »rätt svar» accepterats endast att organisationen stöder förslagen 2 och 3, däremot inte enbart 2 eller enbart 3. För TCO har såsom »rätt svar» accepterats dels »neutral» eller »opartisk», dels svar av typen »organisationen delad mellan 1 och 3» och »vissa förbund för 1, vissa för 3».

Tabell XX. Lyssnande på anföranden och debatter i radio i samband med folkomröstningen. (Intervjuomgång III.)

Fråga III:A I radion förekom det ju ett flertal program, som handlade om folkomröstningen. Försök komma ihåg vilka av dem, som Ni hörde på (eller såg i television) och kryssa för dem nedan i tillämpliga rutor!

Radioprogram	Andel i % av varje undergrupp som lyssnade på hela eller del av respektive radioprogram					Andel i % av samtliga intervjuade som		
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	lyssnade		ej lyssnade
						på hela	på en del	
Anförande av folkomröstningsnämndens ordförande 22/9.....	39	43	34	44	31	15	22	63
Diskussion mellan representanter för de tre förslagen 23/9.....	63	60	58	56	51	34	24	42
Vad innebär linje 1? En frågestund 27/9.....	63	55	50	49	47	32	22	46
Vad innebär linje 3? En frågestund 1/10.....	53	53	55	49	43	28	24	48
Vad innebär linje 2? En frågestund 4/10.....	45	66	40	36	36	25	19	56
Anförande för linje 2. 7/10.....	34	69	39	31	30	21	18	61
Anförande för linje 3. 8/10.....	45	50	59	44	42	29	20	51
Anförande för linje 1. 9/10.....	65	53	46	38	42	34	18	48
Avslutande debatt 11/10.....	74	76	68	69	57	40	29	31
Antal IP	333	131	274	39	171			

Tabell XXI. Broschyläsning.

Fråga II: 34 Jag har här några broschyrer och liknande trycksaker, som har sänts ut före folkomröstningen i år. Har Ni fått den här? Har Ni läst den?

Intervjuaren medförde 7 broschyrer, vilka förevisades för IP. Såsom framgår av frågeformuleringen tillfrågades IP betr. var och en av dem, om IP fått resp. läst broschyren ifråga. Siffrorna i nedanstående tabell anger procentandelar av antalet individer i dels de fem undergrupperna dels hela urvalet. Siffror utan parentes anger den andel, som läst resp. broschyr. Siffror inom parentes anger den andel, som uppger sig ha fått dem.

Broschyr	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
»Hur vill Du ha Din pensionsfråga löst?» (opartisk).....	30 (64)	28 (71)	34 (72)	22 (71)	20 (49)	28 (64)
»Ettan» (linje 1).....	31 (62)	25 (55)	24 (54)	38 (64)	23 (43)	27 (55)
»Den personligt frivilliga pensionen» (linje 2).....	9 (31)	20 (35)	10 (25)	4 (22)	4 (19)	10 (27)
»Linje 3 (nr 3)» (linje 3).....	11 (31)	11 (23)	19 (40)	9 (31)	9 (29)	13 (32)
»För vår skull — trygga pensionen» (linje 1).....	11 (25)	2 (15)	5 (19)	4 (13)	6 (16)	7 (20)
»Varför vi röstar just på linje 2» (linje 2).....	3 (12)	23 (37)	5 (12)	4 (13)	3 (12)	6 (15)
»Linje 3 (nr 2)» (linje 3).....	7 (19)	9 (18)	12 (31)	7 (16)	5 (14)	8 (19)
Antal IP	353	137	283	45	204	1 022

Tabell XXII. Läsarnas uppfattning om sina tidningars ståndpunkter i folkomröstningsfrågan. (Intervjuomgång II.)

Tidningsgrupp	Uppfattningar bland resp. presskategoris läsare				
	% rätt svar	% fel svar	% vet inte	Summa %	Antal IP
Högerpress, storstad	86	1	13	100	97
Högerpress, landsort	60	6	34	100	261
Centerpartipress	77	5	18	100	92
Folkpartipress, storstad	54	8	38	100	395
Folkpartipress, landsort	50	9	41	100	322
Socialdemokratisk press, storstad	92	—	8	100	78
Socialdemokratisk press, landsort	83	1	17	100	225
Stockholms-Tidningen och Aftonbladet	51	10	39	100	143

Anm.: De intervjuade ombads tala om vilka tidningar de brukar läsa dagligen; en tilläggsfråga ställdes beträffande prenumeration på de nämnda tidningarna. Vidare tillfrågades de intervjuade betr. varje tidning om vilken linje i folkomröstningen som tidningen stödde. I denna tabell har både prenumeranter och lösnummerköpare medtagits såsom läsare av resp. partis press. Procentsiffrorna anger i vilken utsträckning de som *läste* ett visst partis press kände till tidningens hållning i folkomröstningsfrågan. I kol. »Antal IP» anges det antal, som uppgivit sig prenumerera på eller köpa lösnummer av tidningar inom resp. grupp. Såsom »rätt svar» har betraktats: förslag 1 för SD-press samt Stockholms-Tidningen och Aftonbladet, förslag 2 för Centerpartipress, förslag 3 för H-press och FP-press. Såsom storstadspress har räknats tidningar utkommande i Stockholm, Göteborg och Malmö; för Centerpartipress har icke någon uppdelning gjorts i storstads- och landsortspress. Beträffande Folkpartiets storstadspress kan nämnas, att procentsiffrorna för enbart prenumeranter var följande: »rätt» 58 %, »fel» 7 % och »vet inte» 35 %.

Tabell XXIII. Föreningstidskriften och folkomröstningsförslagen (a).

(Frågan avser tidskrift från facklig organisation eller yrkessammanslutning. Intervjuomgång II.)

Tidskriftens ståndpunkt	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
För förslag 1	35	9	5	20	12	18
För förslag 2	0	14	3	—	1	3
För förslag 3	3	3	15	2	3	6
Icke för något av förslagen, opartisk	2	5	8	—	2	4
Ej svar (men får tidskrift)	16	24	18	16	20	19
Får icke någon tidskrift av detta slag	44	45	51	62	62	50
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	283	45	204	1 022

Anm.: Frågornas lydelse var följande: (II:39) Brukar Ni få någon tidning eller tidskrift från någon fackförening eller yrkessammanslutning, som Ni är medlem i? (II:40) Vad heter tidningen (tidskriften)? (II:41) Har Ni märkt om den tidningen (tidskriften) uttalat sig till förmån för något av förslagen i folkomröstningen? (Vilket förslag?)

Tabell XXIV. Föreningstidskriften och folkomröstningsförslagen (b).

I denna tabell ingår endast IP, som får någon tidskrift

Tidskriftens ståndpunkt	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 2	Blank uppgift saknas	Icke röstat	Alla
För förslag 1	62	16	10	53	31	36
För förslag 2	0	25	7	—	4	6
För förslag 3	5	5	30	6	8	13
Icke för något av förslagen, opartisk	4	11	15	—	6	8
Ej svar (men får tidskrift)	29	43	38	41	51	37
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	200	76	138	17	78	509

Tabell XXV. Jämförelse mellan media. (Intervjuomgång III.)

Man fick upplysningar på det bästa och klaraste sättet genom	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Radio.....	41	37	23	28	43	35
Tidningsartiklar.....	14	17	25	15	16	18
Annonser.....	1	—	2	—	1	1
Föreningstidning.....	5	2	3	—	—	3
Den opartiska broschyren från folk- omröstningsnämnden.....	19	31	35	39	17	26
Andra broschyrer.....	7	4	4	—	2	4
Ej svar (inkl. kryssat flera än två alternativ).....	13	9	8	18	21	13
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	333	131	274	39	171	948

Tabell XXVI. Tidningsläsningssvanor och åsikter i pensionsfrågan.

Press	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Summa %	Antal IP
<i>Högerpress</i>							
Storstad	17	5	67±10	3	8	100	97
Landsbygd	25	16	33±6	6	20	100	261
<i>Folkpartipress</i>							
Storstad	36±5	8	34	4	18	100	395
Landsbygd	26	14	32±5	4	24	100	322
<i>Centerpartipress</i>	17	46±10	21	5	11	100	92
<i>Socialdem. press</i>							
Storstad	67±11	6	13	4	10	100	78
Landsbygd	64±6	6	9	5	16	100	225
<i>Stockholms-Tidningen o. Aftonbladet</i>	38±8	10	30	4	18	100	143

Anm.: Tabellen anger hur läsarna av varje presskategori röstade. Eftersom en stor del av de intervjuade uppgav sig läsa flera tidningar dagligen, blir summan av antalet personer i de olika grupperna avsevärt större än totalantalet intervjuade personer. För det högsta värdet i varje rad har det dubbla medelfelet avkortat till heltal angivits. I övrigt hänvisas till kommentaren vid tab. XXII.

Tabell XXVII. Vad gäller folkomröstningen?

Fråga I: 1 och II: 1. Känner Ni till vad folkomröstningen i höst gäller? (Vad kommer den att gälla?)

Folkomröstningen gäller	För- slag 1	För- slag 2	För- slag 3	Blank Upp- gift saknas	Icke röstat	P	K	Alla
»Tilläggs pension» eller »tjänste- pension»	43	48	48	42	34	33	53	43
»Pensionsfrågan»	39	34	39	44	37	40	36	38
»Folkpensionen»	5	8	4	4	2	6	3	5
Ej svar	13	10	9	10	27	21	8	14
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	539	498	1 037

Anm.: Frågan ställdes under intervjuomgång I till P och under II till K.

Tabell XXVIII. Hur många förslag får man rösta om vid folkomröstningen?

Fråga I: 11 och II: 4 Hur många förslag får man rösta om vid årets folkomröstning?

	För- slag 1	För- slag 2	För- slag 3	Blank Upp- gift saknas	Icke röstat	P	K	Alla
Rätt svar	75	81	86	82	63	62	92	77
Felaktigt svar eller ej svar	25	19	14	18	37	38	8	23
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	539	498	1 037

Anm.: Frågan ställdes under intervjuomgång I till P och under II till K.

Tabell XXIX. Hur hög skall folkpensionen bli?

Fråga I: 26B och II: 3 Som vi nyss talade om har ju alla partier enat sig om en plan för folkpensionernas höjning. Känner Ni möjligen till hur stor man har tänkt sig att folkpensionen skall bli för t. ex. två äkta makar, som båda har folkpension, eller för en ensam folkpensionär, när planen genomförts 1968?

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	P	K	Alla
Rätt svar beträffande folkpensionen för ensamstående och/eller för äkta makar	13	29	23	20	13	11	25	18
»Nästan rätt svar» beträffande ensamstående och /eller äkta makar ¹	15	15	17	14	10	13	16	15
Felaktigt svar, ej svar	46	38	42	38	40	27	59	42
Ej fått frågan ²	26	18	18	28	37	49 ²	. ³	25 ²
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal IP	353	137	285	50	212	539	498	1 037

Anm.: Frågan ställdes under omgång I till P och under II till K. Under omgång I överhoppades frågan för dem, som tidigare svarat »vet inte» på en fråga, där de ombetts att tala om vad något folkomröstningsförslag »går ut på».

¹ Som »nästan rätt» har betraktats 3 000—4 000 kronor och 5 000—6 000 kronor för resp. ensamstående och två äkta makar.

² IP i P-urvalet, som ej fått frågan, se ovan.

³ Frågan ställdes till samtliga i K-urvalet.

Tabell XXX. Kännedom om meningsmotsättningarna rörande folkomröstningsförslagens formulering. (Intervjuomgång II. Endast för P-urvalet.)

Fråga II: 27 Känner Ni till om anhängarna till alla tre förslagen var nöjda med den beskrivning, som deras förslag fått på röstsedlarna vid folkomröstningen?

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Kände till vilka partier, som varit missnöjda med förslagets formulering ¹	13	7	22	17	1	13
Kände inte till någon meningsmotsättning i frågan eller givit fel svar beträffande vilka partier, som varit missnöjda	87	93	78	83	99	87
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	187	55	153	23	106	524

¹ Såsom rätta svar har betraktats: Högerpartiet och Folkpartiet, ettdera av dessa partier samt »treans anhängare».

Tabell XXXI. Kännedom om folkomröstningsförslagets lydelse. (Intervjuomgång I. Endast för P-urvalet.)

Fråga I: 26C På röstsedlarna kommer det ju att stå en kort beskrivning av vad de olika förslagen går ut på. Har ni haft tillfälle hittills att i en tidning eller på något annat ställe läsa den text, som kommer att stå på röstsedlarna?

	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Har läst förslagstexten.....	13	10	21	11	5	13
Har inte läst förslagstexten samt ej svar.....	37	45	45	39	26	38
Ej fått frågan ¹	50	45	34	50	69	49
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	187	55	155	28	114	539

¹ IP i denna grupp fick ej frågan, på grund av att de besvarat en tidigare fråga om folkomröstningsförslagets innebörd med »vet inte», d. v. s. de kunde inte ange vad något av förslagen »går ut på».

Tabell XXXII. Beslutande eller rådgivande folkomröstning?
(Intervjuomgång II. Endast för P-urvalet.)

Fråga II: 26 Blir folkomröstningens resultat absolut bindande för regering och riksdag eller är folkomröstningen endast rådgivande?

Folkomröstningens utgång är	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blank Uppgift saknas	Icke röstat	Alla
Absolut bindande för regering och riksdag.....	26	18	20	9	16	21
Endast rådgivande.....	54	60	66	87	51	59
Ej svar.....	20	22	14	4	33	20
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal IP	187	55	153	23	106	524

Tabell XXXIII. Åsikter i pensionsfrågan.
(Intervjuomgång II.)

	Åsikt vid intervjuomgång II			Övervikt bland resp. linjes (linjers) anhängare ¹
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	
9. Alla anställda bör vara med i samma pensionssystem, så att man inte riskerar att få sämre pension, om man byter anställning.....	68	28	32	+ 38 %
2. Lagfäst rätt till tjänstepension ger störst trygghet på ålderdomen.....	67	10	15	+ 54 %
5. Arbetsgivarna bör betala avgifterna för sina anställdas tilläggs-pensioner.....	65	9	13	+ 53 %
3. Det är orättvist att inte alla löntagare har rätt till pension från sin anställning.....	62	23	33	+ 32 %
12. Det går inte att ordna med fullgoda pensioner för löntagarna, om arbetsgivarna får vara med och bestämma om hur stor pensionen skall bli.....	31	9	10	+ 21 %
6. För att inte avgifterna skall bli för höga, bör tilläggs-pensionen begränsas till högst 3 000 kronor per år.....	20	38	23	+ 16 %
1. Tilläggs-pensionen bör vara frivillig och utformas valfritt.....	14	79	81	+ 66 %
8. Var och en bör själv få bestämma om han vill sätta in sina pengar i ett eget hem eller egen rörelse i stället för att betala pensionsavgifter.....	13	75	75	+ 62 %
11. En stor statlig pensionsfond blir ett hot mot näringslivets frihet.	2	23	36	+ 29 %
4. De som redan har sin pensionsfråga ordnad riskerar försämring, om de måste gå in i ett nytt pensionssystem.....	10	12	37	+ 19 %
7. Inga skattepengar bör användas för tilläggs-pensioneringen.....	40	37	49	+ 10 %
10. De anställdas pensionsförmåner är en del av lönen och bör därför bestämmas genom avtal mellan arbetsgivare och löntagare.....	12	17	44	+ 31 %
Antal IP	388	160	326	

¹ Jfr Kap. VI, sid. 82.

Tabell XXXIV. Vilka skulle bestämma om tilläggs pensionens storlek?

Fråga I:18 och II:18 Vilka skulle bestämma hur stor tilläggs pension man skulle få enligt det förslag Ni tycker bäst om?

Tilläggs pensionens storlek skulle bestämmas	Åsikt under intervjuomgång I respektive II			
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla
Genom lagstiftning	79	8	4	35
Av den enskilde själv	1	76	42	32
Genom avtal mellan arbetsgivare och löntagare	3	2	38	17
Annat svar	5	3	2	3
Ej svar	12	11	14	13
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	214	102	223	539

Anm.: Tabellerna XXXIV—XXXVIII redovisar svars fördelningar på ett antal frågor beträffande folkomröstningsförslagets tekniska utformning, som ställdes till panelen under intervjuomgång I och till kontrollgruppen under intervjuomgång II. Frågorna ställdes dock endast till intervju personer, som dels på en tidigare fråga visat sig känna till något om, vad minst ett av förslagen »går ut på», dels vid intervjutillfället sympatiserade med någon bestämd linje. Jfr kap. VI, sid. 79 och beträffande »spärrfrågan» kap. IV, sid. 33. I tabellerna XXXIV—XXXVIII har individerna i panelen fördelats med hänsyn till vilken linje de sympatiserade med vid intervjuomgång I, medan däremot kontrollgruppen fördelats med hänsyn till åsikter under intervjuomgång II.

Tabell XXXV. Viktig skillnad mellan förslagen ifråga om avgiftsbetalningen?

Fråga I:19 och II:19 Anser Ni att det är någon viktig skillnad mellan de olika förslagen ifråga om betalningen av avgifterna för tilläggs pensionen?

	Åsikt under I respektive II			
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla
Ja, viktig skillnad	59	55	60	59
Nej, inte viktig skillnad	11	13	13	12
Oklara svar	5	5	3	4
Ej svar	25	27	24	25
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	214	102	223	539

Tabell XXXVI. Formen för avgiftsbetalningen.

Fråga I:19B och II:19B Hur skulle betalningen av avgifterna ordnas enligt det förslag, som Ni tycker bäst om?

Form för avgiftsbetalningen	Åsikt under I respektive II			
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla
Arbetsgivaren erlägger avgiften. . . .	60	1	12	29
Den enskilde betalar själv sin avgift (även enbart svaret »frivilligt»)...	—	65	28	23
Formen för avgiftsbetalningen blir beroende av avtal mellan arbetsgivare och anställda.	—	3	11	5
Avgiften delas mellan arbetsgivare och anställda.	7	1	10	7
Avgiften uttages genom löneavdrag eller genom skatter.	20	12	16	17
Ej svar.	13	18	23	19
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	159	74	171	404

Anm.: Frågan ställdes ej till dem, som svarat »vet inte» på frågan i föregående tabell. Till alternativet »arbetsgivaren erlägger avgiften» har förts även svar, som anger att de anställda indirekt kan få komma att bära hela eller en del av kostnaderna (t. ex. »erlägges av arbetsgivaren, tages ur produktionen»). Till detta alternativ har också förts svar, som utsäger, att arbetsgivaren betalar för löntagare men att företagare ansluter sig enskilt (alltså en mera fullständig beskrivning av 1:ans förslag). Till det tredje alternativet i tabellen har även förts svar, som avser både »förhandlingsvägen» och möjligheten till privata försäkringar.

Tabell XXXVII. Förvaltningen av avgiftsmedlen.

Fråga I:20 och II:20 Hur skulle förvaltningen av de pengar, som kommer in genom avgifter till tilläggspensioner, ordnas enligt det förslag Ni tycker bäst om?

Form för förvaltningen	Åsikt under I respektive II			
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla
Statlig försäkringsinrättning, statlig fond (även: »staten»)	49	16	3	24
Privata försäkringsföretag, banker. .	0	23	23	14
Arbetsgivare, som erlagt försäkringsavgifter (även enbart svaret »arbetsgivarna»)	2	1	11	6
»För produktiva ändamål» eller »en fond» — utan närmare precisering	13	6	14	11
Oklara svar och ej svar.	36	54	49	45
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	214	102	223	539

Tabell XXXVIII. Skillnad ifråga om förvaltningen?

Fråga I:20B—20C och II:20B—20C Tror Ni att det skulle bli någon skillnad ifråga om avgifternas förvaltning, om något annat förslag än det Ni tycker bäst om skulle genomföras? Vilken skillnad tror Ni att det skulle bli?

	Åsikt under I respektive II			
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Alla
Ja, det skulle bli någon skillnad — kunde ange något om vari skillnaden skulle bestå	40	44	66	51
Ja, det skulle bli någon skillnad — kunde ej ange något om vari skillnaden skulle bestå	13	13	5	10
Nej, det skulle inte bli någon skillnad	21	10	7	14
Ej svar	26	33	22	25
Summa %	100	100	100	100
Antal IP	142	48	122	312

Anm.: Frågan ställdes ej till dem, som svarat »vet inte» på frågan i föregående tabell. Såsom framgår av frågetexterna ovan redovisar tabellen svaren på en inledande fråga och en följdfråga beträffande skillnaderna mellan förslagen ifråga om avgiftsförvaltning. I ovanstående tabell har följdfrågan utnyttjats endast för att skilja den grupp, som svarat att det skulle bli en viktig skillnad, i två kategorier: 1) de som på följdfrågan kunde nämna något om vari skillnaden skulle bestå, 2) de som svarade »vet inte» på följdfrågan eller gav helt innehållslösa svar. Svar på följdfrågan behövde endast uppfylla mycket blygsamma krav på att innehålla något slag av synpunkt eller någon sakuppgift för att kunna föras till kategori 1).

Tabell XXXIX. Åsikter i miljön.

Fråga II:43—45 Vilket förslag tror Ni att de flesta på Er arbetsplats kommer att rösta på vid folkomröstningen? — Om Ni tänker på de 3—4 bekanta, som Ni umgås mest med utanför arbetet, vilket förslag tror Ni att de kommer att rösta på vid folkomröstningen? — Hur tror Ni att de övriga i Er familj kommer att rösta?

De flesta på arbetsplatsen/ andra bekanta / övriga i familjen röstar på	Arbetsplatsen	Bekanta	Familjen
Samma linje som den intervjuade	66	54	73
Flera olika linjer ¹	5	11	2
Annan linje ²	14	11	7
Ej svar	15	24	18
Summa %	100	100	100
Antal IP ³	370	772	710

¹ Beträffande arbetsplatsen = jämnt fördelat på flera linjer.

² Beträffande arbetsplatsen = de flesta på annan linje; betr. övriga i familjen och bekanta utanför arbetsplatsen = alla utom intervjupersonen tänker rösta på en viss linje.

³ Beträffande frågan om familjen har intervjupersoner, som enbart svarat, att de är ensamstående icke medtagits. Beträffande arbetsplatsen: ej yrkesverksamma och yrkesverksamma, som är ensamma på arbetsplatsen, har ej medtagits.

Tabell XL. Radiolyssnande — socialgrupp.

Socialgrupp		Antal (helt eller delvis) hörda program					
		0—1	2—3	4—5	6—9	Summa %	Antal IP
Socialgrupp I	1957.....	14	27	25	34	100	76
	1956.....	19	24	26	31	100	78
Socialgrupp II (exkl. jordbr.)	1957.....	18	20	23	39	100	304
	1956.....	34	23	23	20	100	301
Jordbrukare	1957.....	17	16	22	45	100	116
	1956.....	34	18	18	30	100	157
Socialgrupp III	1957.....	23	16	19	42	100	452
	1956.....	34	20	22	24	100	581

Tabell XLI. Radiolyssnande — ålder.

Ålder		Antal (helt eller delvis) hörda program					
		0—1	2—3	4—5	6—9	Summa %	Antal IP
21—29	1957.....	18	24	20	38	100	146
	1956.....	39	27	19	15	100	184
30—44	1957.....	21	17	25	37	100	338
	1956.....	33	22	20	25	100	372
45—59	1957.....	16	19	22	43	100	298
	1956.....	30	21	25	24	100	340
60—80	1957.....	23	15	14	48	100	166
	1956.....	35	13	22	30	100	235

Tabell XLII. Radiolyssnande — ortstyp.

Ortstyp		Antal (helt eller delvis) hörda program					
		0—1	2—3	4—5	6—9	Summa %	Antal IP
Storstäder ¹	1957.....	18	24	18	40	100	179
	1956.....	33	23	23	21	100	215
Övriga städer	1957.....	19	18	24	39	100	312
	1956.....	33	18	24	25	100	346
Landsbygd ²	1957.....	20	17	20	43	100	457
	1956.....	34	21	20	25	100	570

¹ Stockholm, Göteborg och Malmö.² Inkl. tätorter som inte är städer.

Tabell XLIII. Broschylrläsning — socialgrupp.

Socialgrupp	Antal lästa broschyrer					
	0	1	2	3 eller flera	Summa %	Antal IP
Socialgrupp I.....	46	30	9	15	100	76
Socialgrupp II (exkl. jordbrukare)	51	23	14	12	100	324
Jordbrukare.....	52	19	13	16	100	124
Socialgrupp III.....	48	26	14	12	100	489

Tabell XLIV. Broschylrläsning — ålder.

Ålder	Antal lästa broschyrer					
	0	1	2	3 eller flera	Summa %	Antal IP
21—29.....	54	26	11	9	100	159
30—44.....	51	23	11	15	100	359
45—59.....	46	24	15	15	100	312
60—80.....	48	26	16	10	100	192

Tabell XLV. Broschylrläsning — ortstyp.

Ortstyp	Antal lästa broschyrer					
	0	1	2	3 eller flera	Summa %	Antal IP
Storstäder ¹	50	26	13	11	100	195
Övriga städer.....	53	24	12	11	100	340
Landsbygd ²	47	24	14	15	100	487

¹ Stockholm, Göteborg och Malmö.

² Inkl. tätorter som inte är städer.

BILAGA II

Anmärkningar rörande urval, bortfall och metodproblem

(1) Urvalets och bortfallets storlek

Antalet genomförda intervjuer samt bortfallets storlek vid de tre intervjuomgångarna framgår av nedanstående tabell. Siffror inom parentes anger summan av bortfallet under en viss omgång och bortfallet i tidigare omgångar.

Ursprungligt antal individer i urvalet		Intervjuomgång I		Intervjuomgång * II		Intervjuomgång III	
		G	B	G	B	G	B
Panel	551 IP.....	521	30	506	15 (45)	473	33 (78)
Kontrollgrupp	521 IP.....	(ej intervjuad)		481	40	447	34 (74)
Hela urvalet	1 072 IP.....	521	30	987	55 (85)	920	67 (152)

G = antalet genomförda intervjuer

B = bortfallets storlek

Följande tabell anger bortfallets storlek i procent, varvid samtliga procentsiffror beräknats på det ursprungliga antalet individer i resp. panelen, kontrollgruppen och hela urvalet. Siffror inom parentes anger storleken av det totala bortfallet efter avslutandet av den andra och den tredje intervjuomgången, medan de övriga siffrorna avser bortfallet vid var och en av omgångarna.

	Bortfallet i procent av antalet individer i urvalet		
	Intervjuomgång I	Intervjuomgång II	Intervjuomgång III
	Panel.....	5,44	2,72 (8,17)
Kontrollgrupp.....	(ej intervjuad)		6,53 (14,20)
Hela urvalet.....		5,13 (7,93)	6,25 (14,18)

Individer, som vid den första eller andra intervjuomgången visat sig oanträffbara eller vägrat att låta sig intervjuas, uteslöts därefter definitivt. Antalet personer, som söktes (personligt eller per brev) för intervju, sjönk därför från omgång till omgång.

Den tredje intervjuomgången genomfördes med hjälp av *brevformulär*, som utsändes på folkomröstningsdagen. Efter en vecka hade svar inkommit från ungefär två tredjedelar av antalet intervjupersoner. Till de återstående sändes den 21/10 ett påminnelsebrev tillsammans med ett nytt formulär. Såsom en sista åtgärd för att nedbringa bortfallet utfördes under tiden 4/11—11/11 54 telefonintervjuer med personer, som då ännu icke återsänt brevformuläret. Sammanlagt erhöles svar från 93 % av adressaterna.

Såsom nämndes i kap. I (sid. 11) har de individer, som intervjuades under någon omgång men därefter blev bortfall, medtagits i tabellerna, om de haft tillfälle att besvara den intervjufråga tabellen avser. Eftersom det icke finns någon uppgift om deras slutliga röstning enligt brevformuläret, har de klassificerats med hänsyn till sina åsikter vid det senaste intervjutillfället. Personer, som enligt röstlängd icke har röstat, har dock förts till gruppen »Icke-röstande». I tabeller, som gäller förhållandet mellan röstningsavsikt och slutlig röstning har *de röstande* inom denna kategori ej inräknats, på grund av att man ingenting vet om deras definitiva ställningstagande. Beträffande de icke-röstande har man däremot säker information, oavsett om de besvarade brevformuläret eller ej.

(2) *Urvalets sammansättning*

Panelens, kontrollgruppens och hela urvalets sammansättning med hänsyn till vissa grundläggande sociala bakgrundsdata redovisas här nedan. I tabellerna in-

	Panel		Kontrollgrupp		Samtliga	
	Procent	Antal IP	Procent	Antal IP	Procent	Antal IP
Kön						
Män	45	243	50	248	47	491
Kvinnor	55	296	50	250	53	546
Summa	100	539	100	498	100	1 037
Ålder						
21—29 år	16	88	15	75	16	163
30—39 år	25	136	25	124	25	260
40—49 år	21	110	22	108	21	218
50—59 år	19	104	19	97	19	201
60—69 år	12	65	12	60	12	125
70—79 år	7	36	7	34	7	70
Summa	100	539	100	498	100	1 037
Socialgrupp						
I	8	42	7	35	7	77
II (utom jordbrukare)	30	163	33	166	32	329
Jordbrukare	12	62	12	62	12	124
III	49	264	47	232	48	496
Uppgift saknas	1	8	1	3	1	11
Summa	100	539	100	498	100	1 037
Utbildning						
Folkskola	76	410	81	402	78	812
Realskola, flickskola, folkhögsk. m. m.	15	83	12	59	14	142
Studentexamen och därmed jäm- förlig el. högre utbildning	9	46	7	37	8	83
Summa	100	539	100	498	100	1 037
Ortstyp						
Storstäder	19	99	20	100	19	199
Övriga städer	35	190	32	158	34	348
Landsbygd (inkl. tätorter som ej är städer)	46	250	48	240	47	490
Summa	100	539	100	498	100	1 037

går samtliga individer, som intervjuats vid minst ett tillfälle. Överensstämmelsen mellan panel och kontrollgrupp är som synes genomgående god.

Av *samtliga röstberättigade* utgjorde *männerna* vid 1957 års folkomröstning 49 % och *kvinnorna* 51 %. Procentandelen män är alltså 2 procentenheter för låg i intervjuurvalet; avvikelserna ligger dock väl inom ramen för slumpmässiga variationer vid samplingen.

Åldersfördelningen i Statistiska centralbyråns $\frac{1}{30}$ -urval framgår av nedanstående tabell. Om man tar hänsyn till, att den äldsta åldersgruppen (80 år eller äldre) utslöts ur intervjuurvalet, framstår överensstämmelsen även här såsom god.

21—29 år	15
30—39 år	21
40—49 år	22
50—59 år	18
60—69 år	13
70— ∞ år	11
Summa %	100

Enligt valstatistiken hade valmanskåren ur socialgruppsynpunkt följande sammansättning vid 1956 års andrakammarval: Socialgrupp I 6 %, Socialgrupp II (inkl. jordbrukare) 41 % och Socialgrupp III 53 %. I intervjumaterialet är alltså socialgrupp III:s andel något för låg. Vid klassificeringen uppkommer emellertid ofrånkomligen en del gränfall, där socialgruppskillnaden inte är helt entydig. Det är därför ovisst, om den lilla skillnaden mellan fördelningarna i intervju-materialet och i valstatistiken har någon reell innebörd.

(3) Frågorna om röstningsavsikt

Den i texten omnämnda »spärrfrågan» hade följande lydelse: »*Skulle Ni vilja tala om vad något av förslagen går ut på?*» Frågan fungerade som en »spärr» endast, om IP gav ett rent »vet-inte-svar». Den föregicks vid båda intervjuerna av några inledande frågor om bl. a. vad den förestående folkomröstningen skulle gälla och om de intervjuades åsikter rörande den planerade folkpensionshöjningen. En intervjuperson, som icke passerade spärren, fick vid *intervjuomgång I* icke någon direkt fråga om sin åsikt beträffande förslagen.

Vid *intervjuomgång II* kombinerades muntliga frågor (»Vilket förslag vid folkomröstningen tycker Ni bäst om?» — »Vilka förslag tvekar Ni mellan?») med ett frågekort, som upptog texten till de tre folkomröstningsförslagen. »Spärrfrågan» användes vid *intervjuomgång II* endast för individerna i kontrollgruppen. Alla individer i panelen fick vid detta intervjutillfälle den muntliga frågan. *Frågekortet* användes för följande kategorier: (1) IP som inte passerat »spärrfrågan» och därför inte fick den muntliga frågan; (2) IP, som fått den muntliga frågan, men inte tagit ställning vid denna. Som »ställningstagande» räknades då, att IP antingen förklarade sig sympatisera med något av alternativen eller uttryckligen sade sig tveka mellan två bestämt angivna alternativ.

Hur starkt svarsfördelningarna påverkas av frågetekniken vid åsiktsfrågor av detta slag framgår av några resultat från 1956 års *valundersökning*. Vid detta tillfälle förelades de intervjuade ett tryckt kort, vilket bl. a. upptog två påståenden beträffande tjänstepensionsfrågan. Det ena innebar ett krav på lagstadgad tjänstepension och det andra rekommenderade höjd folkpension i kombination med frivillig tilläggspension. Intervjupersonerna ombads att ange vilket av påståendena de instämde med. 94 % av männen och 86 % av kvinnorna gav uttryck åt någon åsikt vid denna fråga. Vid en intervju några veckor senare med samma intervju-

personer ställdes frågan: »Kommer Ni ihåg vilket av partierna, som ville införa obligatorisk tjänstepension för alla löntagare genom lagstiftning?» Då visade det sig att endast 43 % av männen och 20 % av kvinnorna kunde ge ett korrekt svar.

I nedanstående tabell anges för varje partis väljare hur stor procentandel, som instämde med det egna partiets ståndpunkt i pensionsfrågan. Den övre raden gäller samtliga individer, medan den nedre raden avser endast individer, som kände till vilket parti, som krävt obligatorisk tjänstepension.

	Procentuell andel som instämde med det egna partiets ståndpunkt 1956			
	H	BF	FP	SD
Samtliga inom resp. parti	61	64	56	59
Endast personer, som kände till vilket parti, som krävde obligatorisk tjänstepension	75	77	70	71

Bland de icke-informerade var det ca 55 %, som — när de fick välja mellan två alternativ — anslöt sig till det egna partiets ståndpunkt. Av väljare, som kunde sätta in pensionsfrågan i ett partipolitiskt sammanhang, anslöt sig däremot något mera än 70 % till partiståndpunkten. Tillsammans visar de båda frågorna, att en stor del av de intervjuade inte hade någon kännedom om att pensionsreformen hade någon politisk aktualitet, och att samtidigt kunskapen härom hade ett påvisbart samband med de intervjuades val av svarsalternativ. Flertalet av både de informerade och de oinformerade besvarade dock åsiktsfrågan, genom att ge uttryck åt någon åsikt. Den »lätta» frågetekniken nedbringade alltså »vet-inteprocenten», men det är i varje fall diskutabelt, om svarsfördelningen för hela urvalet gav en realistisk bild av opinionsläget.

(4) Intervjueffekt

Om intervjuerna i sig själva åstadkom ett stegrad intresse för folkomröstningen, bör detta framträda vid jämförelser mellan panel och kontrollgrupp. Eftersom kontrollgruppen inte medtogs vid den första intervjuomgången, skulle en intervjueffekt få till följd att kontrollgruppen vid den andra intervjuomgången uppvisade mindre intresse för propagandan och lägre informationsgrad än panelen. Till grund för en sådan jämförelse har här lagts dels broschyrläsning, dels kunskapsfrågan om partiernas och organisationernas ståndpunkter. Båda intervjufrågorna ställdes under den andra intervjuomgången. Som framgår av de nedanstående tabellerna, föreligger *icke* någon skillnad av betydelse mellan panel och kontrollgrupp. Någon intervjueffekt kommer alltså icke till synes.

Antal lästa broschyrer	Broschyrläsning	
	Panel	Kontrollgrupp
0	47	51
1	25	24
2	15	12
3—7	13	13
Summa %	100	100
Antal IP	524	498

Antal rätta svar	Information	
	Panel	Kontrollgrupp
0	10	9
1—4	30	32
5—6	31	34
7—9	29	25
Summa %	100	100
Antal IP	524	498

I det avslutande *brevformuläret* ingick en fråga om lyssnande på radions debatter och intervjuer inför folkomröstningen. Inte heller i fråga om radiolyssnande visade panelen något större intresse än kontrollgruppen.

Antal helt eller delvis hörda radioprogram	Panel	Kontrollgrupp
0—1.....	21	17
2—3.....	20	17
4—5.....	22	21
6—7.....	19	22
8—9.....	18	23
Summa %	100	100
Antal IP	488	460

(5) Samband mellan olika slag av information

På ett par punkter har antalet rätta svar på intervjufrågan om partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter i pensionsfrågan använts såsom mått på informationsgraden. Frågan ställdes under intervjuomgång II. (Jfr tab. XVIII—XIX, Tabellbilaga, samt sid. 75.) I nedanstående tabell har materialet uppdelats i kategorier med hänsyn till antalet rätta svar på denna fråga och i tabellens vågräta rader anges procentandelen rätta svar på en rad andra kunskapsfrågor för varje kategori. De sistnämnda kunskapsfrågorna ställdes till panelen under intervjuomgång I och till kontrollgruppen under intervjuomgång II. Som synes föreligger det genomgående ett tydligt samband mellan information om partier och organisationer och annan information.

Rätta svar beträffande	Antal rätta svar på frågan om partiernas och intresseorganisationernas ståndpunkter				
	0	1—2	3—4	5—6	7—9
Den planerade folkpensionshöjningen ¹ ..	4	6	9	17	35
Innebörden av minst ett förslag ²	10	23	50	69	90
Antalet förslag vid omröstningen ³	33	54	71	83	97
Ämnet för folkomröstningen ⁴	16	27	34	43	66
Antal IP	93	132	185	332	280

¹ Jfr tab. XXIX, Tabellbilaga.

² Härmed avses den s. k. »spärrfrågan».

³ Jfr tab. XXVIII, Tabellbilaga.

⁴ Jfr tab. XXVII, Tabellbilaga; såsom rätta svar har här betraktats endast de preciserade svaren »tilläggs pensionering» el. »tjänstepensionering». Frågan är inte helt lämplig som mått på information, eftersom tillfälligheter kan ha varit anledningen till att de intervjuade valde en mindre preciserad formulering. Jfr sid. 76.

(6) Konfidensintervall

I nedanstående tabell anges konfidensintervall för procentsiffror, som baserar sig på de i tabellerna mest förekommande kategorierna av intervju personer. Vid beräkningen har hänsyn icke tagits till att den äldsta åldersgruppen (35 individer) representeras av dubbla hålkort, och att det verkliga antalet individer sålunda något understiger de i tabellerna förekommande uppgifterna. Siffrorna i

tabellen anger det dubbla värdet av medelfelet avkortat till heltal och motsvarar konfidensgraden 95 %, d. v. s. det sanna värdet för populationen ligger med 95-procentig säkerhet inom de angivna gränserna. Ett exempel torde klargöra tabellens användande: Om man vill veta konfidensintervallet för procentsiffran 30, baserad på antalet röstande på linje 1, går man från den vågräta raden med beteckningen 30 (70) % till kolumnen »Förslag 1» och finner där siffran 5. Konfidensintervallet är då 30 ± 5 %. Konfidensintervallet för en viss procentsiffra, p, är alltid lika med konfidensintervallet för $(100 - p)$.

Procentandel	Kategori av intervjupersoner						
	Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Icke röstat	Panel (P)	Kontroll- grupp (K)	Alla
	±	±	±	±	±	±	±
50 %.....	5	9	6	7	4	4	3
40 (60) %.....	5	8	6	7	4	4	3
30 (70) %.....	5	8	5	6	4	4	3
20 (80) %.....	4	7	5	5	3	4	2
10 (90) %.....	3	5	4	4	3	3	2
5 (95) %.....	2	4	3	3	2	2	1
Antal IP	353	137	285	212	539	498	1 037

De i tabellen angivna konfidensgränserna kan *icke* användas för signifikansbedömning av skillnader mellan procentsiffror, som baserar sig på olika kategorier inom urvalet.

BILAGA III

Röstsedlarna

För vart och ett av förslagen fanns en särskild röstsedel. På röstsedlarna fanns dels en ingress, vilken var gemensam för de tre folkomröstningsförslagen, dels en kort beskrivning av resp. förslag. Den som inte ville rösta för något av förslagen kunde lämna blank röstsedel.

Den gemensamma ingressen hade följande lydelse:

Avsikten är att successivt höja folkpensionerna, enligt pensionsberedningens enhälliga förslag så att de år 1968 uppgår till 5 400 kronor för två pensionsberättigade makar och 3 600 kronor för ensamstående. Avsikten är vidare att bygga på dem med särskilda tilläggs pensioner. Tre olika förslag har lagts fram om utformningen av sådana tilläggs pensioner.

I övrigt innehöll röstsedlarna för de tre förslagen endera av följande texter:

Jag röstar för förslag nr 1. Detta förslag innebär:

Löntagare får lagfäst rätt till tilläggs pensioner, som avpassas efter tidigare lön och behåller sitt värde.

Andra förvärvsarbetande — företagare m. fl. — får möjlighet att till begränsat belopp frivilligt försäkra sig för tilläggs pensioner, som med garanti av staten behåller sitt värde.

Jag röstar för förslag nr 2. Detta förslag innebär:

Löntagare, företagare och andra får möjlighet att till begränsat belopp frivilligt försäkra sig för tilläggs pensioner, som med garanti av staten behåller sitt värde.

Jag röstar för förslag nr 3. Detta förslag innebär:

Löntagare, företagare och andra får frivilligt försäkra sig för tilläggs pensioner, och i gällande lagstiftning genomföres ändringar, som underlättar att tilläggs pensionerna utan garanti av staten behåller sitt värde. Anslutningen till tilläggs pensioneringen kan ske genom kollektivavtal eller genom andra överenskommelser, enskilt eller gruppvis.

APPENDIX

Statistiska centralbyråns redogörelse för folkomröstningen i pensionsfrågan den 13 oktober 1957

Sedan anslag beviljats till statistiska undersökningar i anslutning till folkomröstningen i pensionsfrågan den 13 oktober 1957, har statistiska centralbyrån utfört en bearbetning av det föreliggande materialet i huvudsaklig överensstämmelse med ämbetsverkets förslag. Statistiken omfattar dels en total bearbetning av uppgifter om rösträtt, röstningsdeltagande och röstfördelning, dels en stickprovsundersökning grundad på urval i röstlängderna av personer, som är födda den 15 i någon månad och därigenom tillhör det i statistiska centralbyrån förda befolkningsregistret.

Skyldigheten att tillställa statistiska centralbyrån erforderligt statistiskt primärmaterial har reglerats genom kungörelse den 16 augusti 1957 (SFS 497) om insändande till statistiska centralbyrån av protokoll, röstlängder och statistiska uppgifter i samband med folkomröstningen. De grundläggande bestämmelserna om röstningsförfarandet är meddelade i lag den 31 maj 1957 om folkomröstning i pensionsfrågan (SFS 348).

Den totala bearbetningen

Rösträtten. Rösträtt vid folkomröstningen hade samtliga svenska män och kvinnor, som enligt 1957 års röstlängd var röstberättigade vid val till riksdagens andra kammare, d. v. s. året före omröstningen uppnått minst 21 års ålder och icke stod under förmynderskap.

Uppgifter om antalet röstberättigade infordrades av statistiska centralbyrån från varje omröstningsdistrikt i riket på en för ändamålet fastställd blankett. Liksom under år då andrakammarval förrättas kunde uppgifterna för landsbygdens distrikt införskaffas genom förmedling av landsfiskalerna och för städerna genom magistrater och kommunalborgmästare. För Stockholms stad gällde särskilda bestämmelser. En sammanställning av antalet röstberättigade män och kvinnor i olika län lämnas i tab. 1.

I jämförelse med motsvarande siffror vid andrakammarvalet 1956 hade antalet röstberättigade i 1957 års röstlängd ökats med inalles 20 376 personer eller 0,4 %. Ökningen är relativt obetydlig och torde bl. a. få sättas i samband med att den för året nytillkomna årsklassen hör till de jämförelsevis små födelsekullarna från mitten av 1930-talet.

Deltagandet i folkomröstningen. Uppgifter för varje län om antalet i folkomröstningen deltagande män och kvinnor, absolut och i procent av antalet röstberättigade, redovisas i tab. 1. Uppgifterna har liksom vid andrakammarval insänts till statistiska centralbyrån av de röstsammanräknande myndigheterna. De har lämnats för varje omröstningsdistrikt och bygger på sammanräkning i röstlängderna av antalet instreckade personer, som deltagit i omröstningen, varvid även inräknats de genom länsstyrelsens egen försorg verkställda instreckningarna av personer, som röstat inför röstmottagare (poströstande). Uppgifter om relativa antalet i omröstningen deltagande på landsbygden och i städerna jämfört med motsvarande siffror för valdeltagandet i riksdagsmannavalen 1956 och 1952 samt kommunalvalen 1954 meddelas i följande tablå.

	Lb	St	Riket
Män			
1957.....	73,4	76,3	74,8
1956.....	80,8	82,4	81,5
1954.....	80,0	81,3	80,6
1952.....	79,9	81,8	80,8
Kvinnor			
1957.....	67,0	72,7	70,0
1956.....	76,2	80,0	78,2
1954.....	75,7	79,4	77,6
1952.....	75,3	79,6	77,5

Deltagandet i 1957 års folkomröstning var avsevärt livligare än i folkomröstningen 1955 i högertrafikfrågan, då röstfrekvensen utgjorde endast omkring 53 %, men väsentligt mindre än deltagandet i de allmänna valen under senare år. I själva verket får man gå tillbaka till andrakammarvalet 1944 och kommunalvalen 1946 för att finna en röstfrekvens av ungefär samma storleksordning som vid folkomröstningen år 1957.

En sammanställning av deltagandet i folkomröstningen i de olika länen lämnas i tab. 1. Vid en jämförelse mellan länen visar Malmöhus län det livligaste deltagandet i folkomröstningen (79,7 %), närmast följt av Jönköpings och Södermanlands län (76,8 % resp. 75,4 %). Lägsta siffran noteras för Gotlands län (64,5 %). Länssiffrorna för männens röstningsdeltagande varierar från 80,9 % till lägst 67,9 %; om Gotlands län utelämnas, blir undre gränsen 70,3 %. Detta innebär, att övriga länssiffror har ett spridningsområde av ungefär 10 %. Siffrorna för kvinnornas röstningsdeltagande i olika län har ett större spridningsområde än männens, ungefär 15 % (från 78,6 till 63,2 %, om Gotlands län utelämnas).

De nämnda regionala olikheterna i deltagandet i folkomröstningen är delvis desamma, som konstaterats vid de senaste årens allmänna val. Länen med den högsta röstfrekvensen vid folkomröstningen hade sålunda det livligaste valdeltagandet vid 1956 års riksdagsmannaval. Den mest frapperande olik-

heten är den låga röstfrekvensen i Gotlands län vid folkomröstningen. Vid nämnda riksdagsmannaval låg valdeltagandet på Gotland över riksmedeltalet, och skillnaden mellan riksdagsmannavalets och folkomröstningens frekvens-tal utgjorde icke mindre än 17 %. Andra län med väsentligt lägre deltagande i folkomröstningen än i riksdagsmannavalet var Blekinge och Uppsala län, där motsvarande skillnad uppgick till 11 resp. 10 %.

Antalet avgivna godkända röstsedlar och dessas fördelning på folkomröstningens olika alternativ. Antalet avgivna godkända röstsedlar redovisas i tab. 2 länsvis med fördelning på de i lagen om denna folkomröstning föreskrivna alternativen: förslag nr 1 (»linje 1»), förslag nr 2 (»linje 2»), förslag nr 3 (»linje 3») samt blanka röstsedlar. Uppgifterna härom grundar sig på avskrifter av röstsammanräkningsprotokollen, vilka enligt meddelad föreskrift insänts till statistiska centralbyrån av länsstyrelserna. Tabellen meddelar även för varje län en procentuell fördelning på olika alternativ.

I de anförda läns-siffrorna ingår även godkända röstsedlar, som avlämnats till röstmottagare (poströster). I den till röstsammanräkningsprotokollet fogade tabellen har poströsterna redovisats i en för hela länet gemensam summa. Detta förfarande, som för övrigt överensstämmer med vad som är föreskrivet om redovisning av poströster vid andrakammarval och allmänna kommunalval, är anledning till att den i tab. 2 lämnade särredovisningen för Göteborgs stad icke upptager poströsterna.

Antalet avgivna röstsedlar utgjorde 3 552 865, varav 3 542 583 giltiga och 10 282 ogiltiga. Häri ingick 85 414 poströster, varav 84 952 giltiga.

De godkända röstsedlarna fördelade sig med 1 624 131 eller 45,8 % på förslag nr 1, 530 576 eller 15,0 % på förslag nr 2, 1 251 477 eller 35,3 % på förslag nr 3 samt 136 399 eller 3,9 % på blanka röstsedlar.

Förslag 1 erhöll halva antalet röster eller mera i åtta län i mellersta och norra Sverige. Endast i tre län, nämligen Gotlands, Skaraborgs och Kristianstads, understeg antalet röster på förslag 1 en tredjedel av de avgivna. Högsta värdet kom på Norrbottens län (64,6 %), närmast följt av Gävleborgs och Västmanlands län. Inslaget av röster till förmån för förslag 2 var störst i Gotlands och Hallands län (37,6 resp. 34,8 %), följda av Kronobergs, Kalmar och Skaraborgs län, men nådde ej en tiondel av antalet avgivna röstsedlar i Stockholms stad och län samt Göteborgs och Bohus län. I Stockholms stad och i Göteborgs och Bohus län var däremot anhängare av förslag 3 starkt företrädda (44,4 %); närmast kom Kristianstads, Skaraborgs och Jönköpings län. Antalet röstsedlar på förslag 3 understeg å andra sidan en fjärdedel av de avgivna i Norrbottens, Kopparbergs och Gävleborgs län. Antalet blanka röstsedlar var relativt störst i Örebro län (5,6 %).

Efter antalet röstsedlar, som de tre förslagen samlade, var rangordningen mellan dessa i allmänhet 1—3—2. Detta var förhållandet i samtliga län i Svealand och Norrland. I tre län (Jönköpings, Kristianstads och Skaraborgs)

blev emellertid rangordningen 3—1—2 och i två län (Gotlands och Hallands) 2—1—3.

Fördelningen av poströsterna på olika alternativ jämfört med den totala fördelningen utmärkes framför allt av en kraftig röstanhopning på förslag 3. Rösterna fördelade sig med 24,2 % på förslag 1, 7,7 % på förslag 2 och 65,2 % på förslag 3; återstående 2,9 % utgjordes av blanka röstsedlar. Motsvarande fördelning av godkända poströster för varje län framgår av tab. 3.

Antalet vid sammanräkningen ogiltigförklarade röster uppgick till 10 282, motsvarande 2,9 promille av samtliga avgivna röster. I jämförelse med statistik från allmänna val under senare år får denna siffra betecknas som låg.

Stickprovsundersökningen

Materialet. Urvalet har verkställts i röstlängderna för samtliga omröstningsdistrikt i riket och omfattar alla i röstlängd upptagna personer, som är födda den 15 dagen i månaden. Med vissa undantag, som närmare beröres i fortsättningen, återfinnes i urvalet ingående personer i statistiska centralbyråns befolkningsregister, varigenom stickprovsundersökningen kan tillgodogöra sig uppgifter i befolkningsregistret.

De statistiska uppgifterna i befolkningsregistrets hålkortskartotek hade, då stickprovsundersökningen påbörjades, aktualiserats fram till den 1 januari 1956, varför alla data i registret avsåg läget vid denna tidpunkt. 1957 års röstlängd avser däremot närmast förhållandena tio månader senare, d. v. s. vid tidpunkten för mantalsskrivningen för år 1957. Denna tidsskillnad medför, att i röstlängden ej ingår till registret hörande personer, som avlidit, utvandrat eller överförts till bok över obefintliga efter den 1 januari 1956. Däremot ingår i röstlängden och därmed även i urvalet ett antal personer, som invandrat i riket eller överförts från bok över obefintliga efter den 1 januari 1956 och mantalsskrivits samma år. Av det anförda följer, att befolkningsregistret icke innehåller några uppgifter för sistnämnda grupp av personer. De har därför i föreliggande sammanhang uteslutits från fortsatt bearbetning. Urvalets omfattning blir av anförda skäl något beskuret, vilket framför allt drabbar kategorien ej röstberättigade. Då den föreliggande undersökningen uteslutande inriktas på kategorien röstberättigade, torde resultaten ej nämnvärt beröras av att urvalets omfattning minskats. Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att det för undersökningen bearbetade urvalet omfattar i 1957 års röstlängd upptagna röstberättigade personer födda den 15, som tillika återfinnes i befolkningsregistret den 1 januari 1956.

Bearbetningen

Bearbetningsproceduren har i korthet varit följande. För varje person i längden, som tillhörde urvalet, överfördes på hålkort genom s. k. marksensingsförfarande uppgift om födelsår, födelsemånad och födelsenummer,

vidare uppgift om rösträtt respektive hinder för rösträtt (utlänning; omyn- digförklarad; född 1936) samt slutligen uppgift om deltagande i omröst- ningen, varvid deltagande genom poströstning fick särskild markering. Ar- betsinstruktionen föreskrev i den mån kostnadsramen så medgav viss kon- troll för att säkerställa i största möjliga utsträckning att ingen person i urvalet blev överhoppad eller eventuellt medtagen mer än en gång. Genom collatorförfarande sammanfördes dessa hålkort med korten i befolknings- registrets hålkortskartotek. Från registerkortet överfördes till omröstnings- korten uppgifter om bosättningsort (län, tätort), civilstånd, näringsgren och yrkeställning (egen och makes) samt inkomst (sammanräknad nettoin- komst) enligt 1956 års taxering. Fördelningen efter yrkeställning (företa- gare, tjänstemän och arbetare) har skett enligt inkomststatistikens mate- rial beträffande uppdelningen på företagare och anställda, medan bland de senare tjänstemän och arbetare särredovisats i enlighet med de klassifice- ringsprinciper, som tillämpas vid folkräkningarna. Som företagare har räk- nats var och en som driver egen rörelse även inbegripet personer, som arbe- tar för egen räkning utan anställd personal. Fördelningen efter inkomst har skett efter den sammanräknade nettoinkomsten, d. v. s. summan av in- komsttagarnas enligt förordningen om statlig inkomstskatt uppskattade inkomster av olika förvärvskällor (jordbruksfastighet, annan fastighet, rö- relse, tjänst, tillfällig förvärvsverksamhet och kapital), sedan avdrag gjorts för eventuellt underskott å förvärvskälla men icke för övriga allmänna av- drag, såsom skatter, försäkringsavgifter o. d.

Som förut nämnts, finnes en tidsskillnad mellan röstlängdens och befolk- ningsregistrets uppgifter i fråga om aktualitet. Detta förhållande har dock ej ansetts utgöra hinder för att med hjälp av registeruppgifter närmare be- lysa faktorer, som kan antagas påverka röstfrekvensen. Vid den regionala redovisningen kan dock inträffa, att kyrkoskrivningsortens tätortskaraktär enligt befolkningsregistret ej alltid svarar mot den som gäller enligt 1957 års röstlängd. Det har därför ansetts tillrådligt att i den här framlagda tabel- lariska redovisningen begränsa den regionala uppdelningen till tre områden: Stockholms stad, Göteborgs stad och riket i övrigt.

Samtliga i 1957 års röstlängd upptagna personer har beräknats till 5 130 000, varav 4 907 700 röstberättigade. Det urval, som verkställts ur denna population och där de enskilda individerna kunnat indentifieras i befolkningsregistret, omfattar 165 421 personer, varav 159 618 röstberätti- gade. Av skäl, som anförts i det föregående, motsvarar detta urval en urvals- kvot (0,03225), som är något mindre än den som normalt skulle ha gällt vid en uttagning av samtliga personer födda den 15 (0,03285). I förhållande till antalet röstberättigade i populationen representerar det för bearbetning ut- tagna urvalet av röstberättigade en urvalskvot av 0,03252, varav 0,03259 för män och 0,03246 för kvinnor. Uteslutningen av vissa personer i det ur- sprungliga urvalet från fortsatt bearbetning minskar stickprovets relativa

omfattning med mindre än 2 %, vilket i förevarande sammanhang ej ger anledning till erinran.

Bearbetningen av stickprovets material har begränsats till röstberättigade personer. Tre råtabeller har utarbetats, vilkas resultat i sammandragen form redovisas i tab. 4, 5 och 6.

Vid planeringen av dessa tabeller har det i främsta rummet gällt att studera, hur deltagandet i röstningen varierat med de röstandes kön, ålder, civilstånd, yrkesförhållanden och ekonomiska villkor. I sistnämnda hänseende har fördelning skett efter inkomst. Det är särskilt angeläget att i detta sammanhang understryka, att gift inkomsttagare, som är samboende med make, genomgående grupperats efter makarnas sammanlagda inkomst i stället för den egna inkomsten.

I tab. 4 har samtliga i stickprovet ingående röstberättigade personer fördelats på yrkesverksamma och ej yrkesverksamma. Inom dessa huvudgrupper har uppdelning ägt rum efter kön och ålder. Bland de yrkesverksamma har särredovisats personer med minst 3 000 kronors inkomst år 1955.

Av de i urvalsundersökningen ingående röstberättigade personerna deltog 72,5 % i folkomröstningen. Röstfrekvensen uppgick till 74,9 % för männen och 70,2 % för kvinnorna. Dessa frekvenstal avviker med endast en å två tiondels procent från procenttalen enligt den totala räkningen.

Åldersuppgifterna avser antalet under året före folkomröstningen fyllda åldersår. Födelseåret 1935 svarar sålunda mot en ålder av 21 år, födelseåret 1934 mot 22 år o. s. v.

Om man jämför de båda könen röstfrekvens i olika åldrar, visar sig denna med undantag för den lägsta åldersgruppen vara genomgående högre bland männen. Differensen ökas med åldern och är betydande i den högsta åldersgruppen. Deltagandet i folkomröstningen var livligast i åldern 40—49 år, och frekvensen höll sig bland männen på samma nivå även i närmast högre åldersgrupp men sjönk däremot bland kvinnorna. Personer över 70 år hade relativt låg röstfrekvens, vilket framför allt gäller kvinnorna.

Sammansättningen i åldershänseende av den population, som deltog i omröstningen, kommer i stora drag till synes, om man beräknar median- och kvartilitalen för vardera könet. I nedanstående tablå meddelas dessa median- och kvartilital beträffande 1957 års folkomröstning, och för jämförelser har motsvarande tal beträffande 1956 års riksdagsmannavalet medtagits.

	Deltagare i			
	Folkomröstningen 1957		Riksdagsmannavalet 1956	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Undre kvartilen, år..	35,1	34,6	34,9	34,7
Medianen, år	46,0	45,5	45,7	45,8
Övre kvartilen, år . . .	57,9	57,5	58,0	58,0

De manliga deltagarnas ålder var vid folkomröstningen genomgående något högre än kvinnornas. Sådillvida föreligger en skillnad i jämförelse med 1956 års riksdagsmannaval, då talen var i det närmaste lika för män och kvinnor. I jämförelse med riksdagsmannavalet visar i fråga om männen undre kvartilen och medianen obetydligt högre värden, men i övrigt föreligger en sänkning av åldern. Eftersom de pågående förändringarna i den totala vuxna befolkningens ålderssammansättning tenderar mot högre åldrar, har i realiteten genomgående en förskjutning nedåt av omröstningsdeltagarnas ålder ägt rum. Denna förskjutning har varit starkast för kvinnornas vidkommande.

Röstfrekvensen var i alla åldersgrupper lägre vid folkomröstningen än vid det senaste riksdagsmannavalet. I de arbetsföra åldrarna uppgick skillnaden till 5 à 7 % men steg till det dubbla i de högsta åldrarna, där deltagandet i folkomröstningen, som nämnts, var relativt svagt.

En jämförelse mellan röstfrekvensen i landets båda största städer å ena sidan och riket i övrigt å den andra ger vid handen, att i de förstnämnda deltagandet var väsentligt livligare bland äldre personer i åldern 60 år och däröver. Särskilt bland kvinnorna fanns en markant skillnad.

Vid en jämförelse mellan röstfrekvensen inom olika civilstånd framgår, att såväl gifta män som gifta kvinnor inom alla åldersgrupper visat ett avsevärt livligare valdeltagande än de ogifta och förut gifta. De sistnämnda hade särskilt låg röstfrekvens i åldern under 50 år.

De yrkesverksamma röstfrekvens översteg i allmänhet de icke yrkesverksamma. Om man från de yrkesverksamma utesluter dem, som under år 1955 antingen saknade inkomst eller hade inkomst understigande 3 000 kr., torde man kunna räkna med att de återstående i stort sett utgöres av heltidssysselsatta personer jämte makar. Inom denna grupp konstateras ett betydligt livligare deltagande i omröstningen än bland de lägsta inkomsttagarna, något som var genomgående för alla åldrar. Röstfrekvensen var högst i åldern 50—59 år med 82,5 % bland män och 79,5 % bland kvinnor.

Tab. 5, som upptar fördelningen efter näringsgren och yrkesställning, är begränsad till yrkesverksamma med minst 3 000 kronors inkomst år 1955. Deltagandet i omröstningen var livligast bland tjänstemännen, vilket gällde såväl män som kvinnor. Särskilt hög röstfrekvens kan konstateras bland manliga tjänstemän inom industri och allmän förvaltningstjänst med 85 % deltagande i omröstningen. Röstfrekvensen var bland männen högre hos företagare än hos arbetare, medan förhållandet var det motsatta bland kvinnorna. Bland de manliga arbetarna drages medeltalet ned av jordbruksarbetarnas och de inom samfärdsel och handel anställdas lägre röstfrekvens. På samma sätt verkar den låga röstfrekvensen bland kvinnliga jordbruksföretagare, vilka till stor del utgöres av äldre personer (änkor o. d.). En annan grupp med lågt deltagande i omröstningen var de i husligt arbete yrkesverksamma.

I tab. 6 har fördelning skett efter inkomst, kön och civilstånd inom tre större åldersgrupper, nämligen åldrarna 21—29 år, 30—59 år samt 60 år och däröver. Ett tydligt samband mellan röstfrekvens och inkomst gör sig märkbart såtillvida, att den förra snabbt stiger med inkomsten och når maximum bland inkomsttagare med 30 000 kr. inkomst och däröver. Medan röstfrekvensen i den lägsta inkomstklassen utgjorde endast 49,8 % för män och 45,4 % för kvinnor, steg den för inkomsttagare i skiktet 10 000—19 999 kr. till 83,0 resp. 81,3 % och i den högsta inkomstklassen till över 90 %. Detta samband mellan röstfrekvens och inkomst är en företeelse, som är genomgående för var och en av de nämnda åldersgrupperna och även för de olika civilstånden.

Tabell 1. Folkomröstningen den 13 oktober 1957: röstberättigade och deltagare i omröstningen

Län	Röstberättigade			I omröstningen deltagande					
	Män	Kvinnor	Summa	Män		Kvinnor		Summa	
				Antal	%	Antal	%	Antal	%
Stockholms stad	251 032	304 962	555 994	187 300	74,6	221 884	72,8	409 184	73,6
Stockholms	127 890	131 368	259 258	95 410	74,6	93 993	71,5	189 403	73,1
Uppsala	53 048	56 196	109 244	38 509	72,6	37 781	67,2	76 290	69,8
Södermanlands	72 388	74 260	146 648	56 483	78,0	54 143	72,9	110 626	75,4
Östergötlands	117 969	121 594	239 563	89 217	75,6	85 153	70,0	174 370	72,8
Jönköpings	93 418	94 100	187 518	74 846	80,1	69 133	73,5	143 979	76,8
Kronobergs	55 456	52 672	108 128	41 060	74,0	35 714	67,8	76 774	71,0
Kalmar	80 446	79 221	159 667	58 251	72,4	52 074	65,7	110 325	69,1
Gotlands	18 249	18 169	36 418	12 389	67,9	11 083	61,0	23 472	64,5
Blekinge	48 436	48 741	97 177	34 072	70,3	31 566	64,8	65 638	67,5
Kristianstads	86 648	87 212	173 860	64 508	74,4	60 108	68,9	124 616	71,7
Malmöhus	197 983	215 176	413 159	160 266	80,9	169 139	78,6	329 405	79,7
Hallands	56 571	56 306	112 877	42 417	75,0	39 021	69,3	81 438	72,1
Göteborgs och									
Bohus	197 802	210 143	407 945	143 196	72,4	145 846	69,4	289 042	70,9
Göteborgs stad	126 987	140 029	267 016	93 509	73,6	99 495	71,1	193 004	72,3
Älvsborgs	123 124	125 691	248 815	93 910	76,3	88 656	70,5	182 566	73,4
Skaraborgs	84 739	83 961	168 700	62 928	74,3	56 151	66,9	119 079	70,6
Värmlands	99 901	97 266	197 167	74 532	74,6	65 768	67,6	140 300	71,2
Örebro	86 150	88 098	174 248	63 438	73,6	60 978	69,2	124 416	71,4
Västmanlands	70 718	69 722	140 440	53 137	75,1	48 530	69,6	101 667	72,4
Kopparbergs	93 603	92 881	186 484	66 687	71,2	59 487	64,0	126 174	67,7
Gävleborgs	98 923	98 699	197 622	70 661	71,4	64 131	65,0	134 792	68,2
Västernorrlands	96 146	95 093	191 239	74 168	77,1	68 112	71,6	142 280	74,4
Jämtlands	48 834	45 647	94 481	34 481	70,6	28 855	63,2	63 336	67,0
Västerbottens	77 933	72 633	150 566	59 892	76,9	50 764	69,9	110 656	73,5
Norrbottens	77 970	72 513	150 483	55 211	70,8	46 649	64,3	101 860	67,7
Hela riket	2 415 377	2 492 324	4 907 701	1 806 969	74,8	1 744 719	70,0	3 551 688	72,4
Landsbygden	1 250 686	1 178 187	2 428 873	918 079	73,4	789 715	67,0	1 707 794	70,3
Städerna	1 164 691	1 314 137	2 478 828	888 890	76,3	955 004	72,7	1 843 894	74,4

Tabell 2. Folkomröstningen den 13 oktober 1957: absolut och relativ fördelning av godkända röstsedlar på de olika alternativen

Län	Antal godkända röstsedlar					Fördelning i % på			
	Förslag nr 1	Förslag nr 2	Förslag nr 3	Blanka	Summa röstsedlar	Förslag nr			Blanka
						1	2	3	
Stockholms stad...	185 441	20 557	181 064	20 838	407 900	45,5	5,0	44,4	5,1
Stockholms.....	88 896	18 272	73 737	8 156	189 061	47,0	9,7	39,0	4,3
Uppsala.....	35 463	12 186	24 848	3 667	76 164	46,6	16,0	32,6	4,8
Södermanlands.....	56 556	12 386	36 795	4 587	110 324	51,3	11,2	33,3	4,2
Östergötlands.....	85 738	26 448	55 538	6 134	173 858	49,3	15,2	32,0	3,5
Jönköpings.....	52 894	27 970	58 434	4 448	143 746	36,8	19,5	40,6	3,1
Kronobergs.....	27 018	22 670	24 435	2 526	76 649	35,2	29,6	31,9	3,3
Kalmar.....	44 676	28 724	33 713	2 982	110 095	40,6	26,0	30,6	2,8
Gotlands.....	7 162	8 818	6 530	929	23 439	30,6	37,6	27,9	3,9
Blekinge.....	31 262	7 972	24 891	1 554	65 679	47,6	12,1	37,9	2,4
Kristianstads.....	40 733	25 002	53 569	4 884	124 188	32,8	20,1	43,2	3,9
Malmöhus.....	143 357	41 842	130 187	11 952	327 338	43,8	12,8	39,8	3,6
Hallands.....	27 052	28 258	21 986	3 993	81 289	33,4	34,8	27,0	4,8
Göteborgs o. Bohus	130 482	20 580	127 863	9 265	288 190	45,3	7,1	44,4	3,2
Göteborgs stad ¹ .	90 069	7 327	84 662	6 040	188 098	47,9	3,9	45,0	3,2
Älvsborgs.....	73 410	34 520	68 081	6 055	182 066	40,3	19,0	37,4	3,3
Skaraborgs.....	37 051	28 566	48 567	4 747	118 931	31,2	24,0	40,8	4,0
Värmlands.....	72 016	19 562	43 904	4 546	140 028	51,4	14,0	31,4	3,3
Örebro.....	62 849	20 266	34 090	6 928	124 133	50,7	16,3	27,4	5,6
Västmanlands.....	57 286	13 830	25 954	4 302	101 372	56,5	13,7	25,6	4,2
Kopparbergs.....	65 548	25 479	28 709	6 119	125 855	52,0	20,2	22,8	5,0
Gävleborgs.....	76 921	22 211	30 911	4 533	134 576	57,2	16,5	22,9	3,4
Västernorrlands.....	77 022	22 356	38 842	3 980	142 200	54,2	15,7	27,3	2,8
Jämtlands.....	31 167	12 087	17 719	2 260	63 233	49,3	19,1	28,0	3,6
Västerbottens.....	48 415	18 917	38 940	4 259	110 531	43,8	17,1	35,2	3,9
Norrbottnens.....	65 716	11 097	22 170	2 755	101 738	64,6	10,9	21,8	2,7
Hela riket.....	1 624 131	530 576	1 251 477	136 399	3 542 583	45,8	15,0	35,3	3,9
Landsbygden ¹	716 433	419 274	467 226	59 423	1 662 356	43,2	25,2	28,1	3,5
Städerna ¹	887 138	104 747	728 854	74 536	1 795 275	49,4	5,8	40,6	4,2
Poströster.....	20 560	6 555	55 397	2 440	84 952	24,2	7,7	65,2	2,9

¹ Röstsedlar, som avgivits vid röstning inför röstmottagare (poströster), ej inräknade.

Tabell 3. Folkomröstningen den 13 oktober 1957: antalet på postanstalt, beskickning och konsulat avgivna godkända röstsedlar (poströster) med procentuell fördelning på omröstningens olika alternativ

Län	Antal avgivna godkända röstsedlar	Därav med fördelning i procent på omröstningens olika alternativ			
		Förslag 1	Förslag 2	Förslag 3	Blanka röstsedlar
Stockholms stad	10 263	17	4	76	3
Stockholms	4 736	21	6	69	4
Uppsala	2 317	19	6	72	3
Södermanlands	2 482	25	8	64	3
Östergötlands	4 542	24	9	65	2
Jönköpings	3 513	21	10	67	2
Kronobergs	1 833	25	12	60	3
Kalmar	2 521	21	12	65	2
Gotlands	487	19	13	66	2
Blekinge	1 553	23	6	69	2
Kristianstads	2 895	17	9	71	3
Malmöhus	7 700	19	6	73	2
Hallands	1 633	18	13	67	2
Göteborgs o. Bohus	6 148	18	5	74	3
Älvsborgs	3 898	23	9	65	3
Skaraborgs	2 804	19	9	70	2
Värmlands	3 387	31	7	61	1
Örebro	3 185	26	7	64	3
Västmanlands	2 189	31	7	59	3
Kopparbergs	2 853	31	9	57	3
Gävleborgs	2 997	35	7	55	3
Västernorrlands	3 557	35	9	54	2
Jämtlands	1 846	35	11	52	2
Västerbottens	2 923	36	7	55	2
Norrbottens	2 690	39	7	51	3
Hela riket	84 952	24	8	65	3

Tabell 4. Folkmörstningen den 13 oktober 1957: röstberättigade

Åldersår	Yrkesverksamma						Därav med minst				
	Män			Kvinnor			Män			Kvin-	
	Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	
		Antal	%		Antal	%		Antal	%		
<i>Stockholm</i>	7 321	5 523	75,4	6 326	4 767	75,4	7 030	5 374	76,4	5 901	
21—29	1 149	742	64,6	1 186	835	70,4	1 017	653	64,2	1 078	
30—39	1 832	1 368	74,7	1 498	1 128	75,3	1 784	1 348	75,6	1 451	
40—49	1 812	1 402	77,4	1 535	1 179	76,8	1 780	1 392	78,2	1 469	
50—59	1 395	1 137	81,5	1 261	1 005	79,7	1 357	1 126	83,0	1 181	
60—64	533	423	79,4	444	331	74,5	519	418	80,5	385	
65—69	316	247	78,2	262	198	75,6	310	244	78,7	221	
70— ω	284	204	71,8	140	91	65,0	263	193	73,4	116	
<i>Göteborg</i>	3 695	2 819	76,3	2 638	1 905	72,2	3 554	2 740	77,1	2 421	
21—29	603	415	68,8	585	400	68,4	546	375	68,7	526	
30—39	978	728	74,4	672	491	73,1	965	723	74,9	637	
40—49	862	681	79,0	643	480	74,7	848	674	79,5	617	
50—59	703	559	79,5	488	354	72,5	682	550	80,6	452	
60—64	264	211	79,9	125	100	80,0	252	205	81,3	109	
65—69	164	132	80,5	87	61	70,1	154	128	83,1	58	
70— ω	121	93	76,9	38	19	..	107	85	79,4	22	
<i>Riket i övrigt</i>	61 238	46 988	76,7	31 359	22 705	72,4	57 266	44 808	78,2	27 025	
21—29	10 063	6 756	67,1	8 344	5 605	67,2	8 918	6 083	68,2	7 165	
30—39	13 819	10 727	77,6	7 460	5 637	75,6	13 410	10 508	78,4	6 934	
40—49	14 628	11 871	81,2	6 900	5 361	77,7	14 200	11 671	82,2	6 259	
50—59	12 044	9 767	81,1	5 460	4 133	75,7	11 421	9 430	82,6	4 575	
60—64	4 435	3 500	78,9	1 565	1 085	69,3	4 060	3 285	80,9	1 142	
65—69	3 254	2 423	74,5	972	611	62,9	2 871	2 194	76,4	607	
70— ω	2 995	1 944	64,9	658	273	41,5	2 386	1 637	68,6	343	
<i>Hela riket</i>	72 254	55 330	76,6	40 323	29 377	72,9	67 850	52 922	78,0	35 347	
21—29	11 815	7 913	67,0	10 115	6 840	67,6	10 481	7 111	67,8	8 769	
30—39	16 629	12 823	77,1	9 630	7 256	75,3	16 159	12 579	77,8	9 022	
40—49	17 302	13 954	80,6	9 078	7 020	77,3	16 828	13 737	81,6	8 345	
50—59	14 142	11 463	81,1	7 209	5 492	76,2	13 460	11 106	82,5	6 208	
60—64	5 232	4 134	79,0	2 134	1 516	71,0	4 831	3 908	80,9	1 636	
65—69	3 734	2 802	75,0	1 321	870	65,9	3 335	2 566	76,9	886	
70— ω	3 400	2 241	65,9	836	383	45,8	2 756	1 915	69,5	481	

¹ Uppgifterna grundar sig på ett urval omfattande cirka 1/30 av antalet i röstlängderna upptagna personer.

och deltagare i omröstningen efter kön och ålder¹

3 000 kr		Ej yrkesverksamma						Samtliga					
nor		Män			Kvinnor			Män			Kvinnor		
Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande	
Antal	%		Antal	%		Antal	%		Antal	%		Antal	%
4 531	76,8	546	348	63,7	3 282	2 326	70,9	7 867	5 871	74,6	9 608	7 093	73,8
773	71,7	62	48	77,4	114	83	72,8	1 211	790	65,2	1 300	918	70,6
1 104	76,1	10	3	..	485	389	80,2	1 842	1 371	74,4	1 983	1 517	76,5
1 154	78,6	14	5	..	531	445	83,8	1 826	1 407	77,1	2 066	1 624	78,6
958	81,1	23	9	..	515	410	79,6	1 418	1 146	80,8	1 776	1 415	79,7
291	75,6	19	9	..	341	255	74,8	552	432	78,3	785	586	74,6
172	77,8	78	53	67,9	371	255	68,7	394	300	76,1	633	453	71,6
79	68,1	340	221	65,0	925	489	52,9	624	425	68,1	1 065	580	54,5
1 788	73,9	313	190	60,7	1 726	1 183	68,5	4 008	3 009	75,1	4 364	3 088	70,8
362	68,8	24	16	..	63	38	60,3	627	431	68,7	648	438	67,6
477	74,9	12	6	..	288	237	82,3	990	734	74,1	960	728	75,8
468	75,9	7	5	..	346	263	76,0	869	686	78,9	989	743	75,1
334	73,9	15	9	..	291	223	76,6	718	568	79,1	779	577	74,1
88	80,7	19	9	..	192	135	70,3	283	220	77,7	317	235	74,1
45	77,6	43	34	..	182	126	69,2	207	166	80,2	269	187	69,5
14	..	193	111	57,5	364	161	44,2	314	204	65,0	402	180	44,8
20 409	75,5	5 600	3 085	55,1	35 574	23 910	67,2	66 838	50 073	74,9	66 933	46 615	69,6
4 948	69,1	347	247	71,2	1 979	1 331	67,3	10 410	7 003	67,3	10 323	6 936	67,2
5 352	77,2	98	32	32,7	6 213	4 822	77,6	13 917	10 759	77,3	13 673	10 459	76,5
5 003	79,9	108	36	33,3	7 165	5 652	78,9	14 736	11 907	80,8	14 065	11 013	78,3
3 643	79,6	238	109	45,8	6 589	4 905	74,4	12 282	9 876	80,4	12 049	9 038	75,0
851	74,5	336	202	60,1	3 349	2 322	69,3	4 771	3 702	77,6	4 914	3 407	69,3
428	70,5	644	434	67,4	3 349	2 071	61,8	3 898	2 857	73,3	4 321	2 682	62,1
184	53,6	3 829	2 025	52,9	6 930	2 807	40,5	6 824	3 969	58,2	7 588	3 080	40,6
26 728	75,6	6 459	3 623	56,1	40 582	27 419	67,6	78 713	58 953	74,9	80 905	56 796	70,2
6 083	69,4	433	311	71,8	2 156	1 452	67,3	12 248	8 224	67,1	12 271	8 292	67,6
6 933	76,8	120	41	34,2	6 986	5 448	78,0	16 749	12 864	76,8	16 616	12 704	76,5
6 625	79,4	129	46	35,7	8 042	6 360	79,1	17 431	14 000	80,3	17 120	13 380	78,2
4 935	79,5	276	127	46,0	7 395	5 538	74,9	14 418	11 590	80,4	14 604	11 030	75,5
1 230	75,2	374	220	58,8	3 882	2 712	69,9	5 606	4 354	77,7	6 016	4 228	70,3
645	72,8	765	521	68,1	3 902	2 452	62,8	4 499	3 323	73,9	5 223	3 322	63,6
277	57,6	4 362	2 357	54,0	8 219	3 457	42,1	7 762	4 598	59,2	9 055	3 840	42,4

Tabell 5. Folkmörningen den 13 oktober 1957: röstberättigade och deltagare i omröstningen yrkesställning.

Näringsgrenar Yrkesställning	Män									Samt- ber.
	21—29 år			30—59 år			60—∞ år			
	Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		
		Antal	%		Antal	%		Antal	%	
<i>Jordbruk med binä- ringar</i>	1 766	1 206	68,3	9 622	7 499	77,9	3 684	2 601	70,6	15 072
Företagare	185	134	72,4	5 857	4 808	82,1	2 896	2 053	70,9	8 938
Tjänstemän	79	57	72,2	618	515	83,3	108	87	80,6	805
Arbetare	1 502	1 015	67,6	3 147	2 176	69,1	680	461	67,8	5 329
<i>Byggnadsverksamhet</i>	876	608	69,4	5 704	4 521	79,3	1 176	896	76,2	7 756
Företagare	10	7	..	561	430	76,6	209	154	73,7	780
Tjänstemän	90	72	80,0	458	386	84,3	61	50	82,0	609
Arbetare	776	529	68,2	4 685	3 705	79,1	906	692	76,4	6 367
<i>Industri o. hantverk i övr.</i>	4 321	2 966	68,6	16 923	14 073	83,2	3 469	2 791	80,5	24 713
Företagare	50	39	78,0	1 389	1 150	82,8	390	296	75,9	1 829
Tjänstemän	600	481	80,2	3 396	2 932	86,3	602	510	84,7	4 598
Arbetare	3 671	2 446	66,6	12 138	9 991	82,3	2 477	1 985	80,1	18 286
<i>Samfärdsel</i>	1 271	748	58,9	4 780	3 586	75,0	760	612	80,5	6 811
Företagare	25	16	..	624	498	79,8	85	67	78,8	734
Tjänstemän	192	136	70,8	1 006	760	75,5	303	257	84,8	1 501
Arbetare	1 054	596	56,5	3 150	2 328	73,9	372	288	77,4	4 576
<i>Handel</i>	1 430	993	69,4	5 513	4 430	80,4	1 125	901	80,1	8 068
Företagare	46	33	..	1 581	1 250	79,1	482	389	80,7	2 109
Tjänstemän	993	716	72,1	2 907	2 434	83,7	438	363	82,9	4 338
Arbetare	391	244	62,4	1 025	746	72,8	205	149	72,7	1 621
<i>Allmän förvaltnings- tjänst</i>	710	515	72,5	3 096	2 690	86,9	534	451	84,5	4 340
Tjänstemän	646	473	73,2	2 637	2 317	87,9	451	384	85,1	3 734
Arbetare	64	42	65,6	459	373	81,3	83	67	80,7	606
<i>Fria yrken</i>	104	72	69,2	768	599	78,0	151	119	78,8	1 023
Företagare	6	3	..	302	236	78,1	65	51	78,5	373
Tjänstemän	69	49	71,0	385	300	77,9	73	59	80,8	527
Arbetare	29	20	..	81	63	77,8	13	9	..	123
<i>Husligt arbete</i>	—	—	—	1	—	..	1	1	..	2
<i>I övrigt</i>	3	3	..	40	24	..	22	17	..	65
<i>Samtliga näringsgrenar</i>	10 481	7 111	67,8	46 447	37 422	80,6	10 922	8 389	76,8	67 850
Företagare	322	232	72,0	10 315	8 373	81,2	4 129	3 012	72,9	14 766
Tjänstemän	2 670	1 985	74,3	11 412	9 648	84,5	2 039	1 711	83,9	16 121
Arbetare	7 489	4 894	65,3	24 720	19 401	78,5	4 754	3 666	77,1	36 963

¹ Uppgifterna grundar sig på ett urval omfattande cirka 1/30 av antalet i röstlängderna upptagna personer.

bland den yrkesverksamma befolkningen med minst 3 000 kronor inkomst efter näringsgren, kön och ålder¹

liga		Kvinnor											
		21—29 år			30—59 år			60- ω år			Samtliga		
		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande	
Antal	%		Antal	%		Antal	%		Antal	%			
11 306	75,0	250	169	67,6	1 344	991	73,7	429	235	54,8	2 023	1 395	69,0
6 995	78,3	8	6	..	340	239	70,3	296	145	49,0	644	390	60,6
659	81,9	13	9	..	39	30	..	4	4	..	56	43	76,8
3 652	68,5	229	154	67,2	965	722	74,8	129	86	66,7	1 323	962	72,7
6 025	77,7	51	42	82,4	152	124	81,6	24	16	..	227	182	80,2
591	75,8	—	—	—	3	3	..	1	—	..	4	3	..
508	83,4	41	35	..	40	35	..	4	3	..	85	73	85,9
4 926	77,4	10	7	..	109	86	78,9	19	13	..	138	106	76,8
19 830	80,2	2 067	1 438	69,6	6 803	5 389	79,2	633	486	76,8	9 503	7 313	77,0
1 485	81,2	24	14	..	285	211	74,0	74	53	71,6	383	278	72,6
3 923	85,3	665	496	74,6	954	793	83,1	63	53	84,1	1 682	1 342	79,8
14 422	78,9	1 378	928	67,3	5 564	4 385	78,8	496	380	76,6	7 438	5 693	76,5
4 946	72,6	632	469	74,2	1 115	882	79,1	118	87	73,7	1 865	1 438	77,1
581	79,2	1	—	—	9	7	..	2	1	..	12	8	..
1 153	76,8	588	441	75,0	797	640	80,3	80	63	78,8	1 465	1 144	78,1
3 212	70,2	43	28	..	309	235	76,1	36	23	..	388	286	73,7
6 324	78,4	2 967	2 034	68,6	7 488	5 803	77,5	887	648	73,1	11 342	8 485	74,8
1 672	79,3	24	17	..	631	491	77,8	291	214	73,5	946	722	76,3
3 513	81,0	2 443	1 729	70,8	4 621	3 702	80,1	335	252	75,2	7 399	5 683	76,8
1 139	70,3	500	288	57,6	2 236	1 610	72,0	261	182	69,7	2 997	2 080	69,4
3 656	84,2	1 883	1 327	70,5	4 806	3 927	81,7	551	435	78,9	7 240	5 689	78,6
3 174	85,0	1 676	1 195	71,3	3 338	2 773	83,1	365	298	81,6	5 379	4 266	79,3
482	79,5	207	132	63,8	1 468	1 154	78,6	186	137	73,7	1 861	1 423	76,5
790	77,2	370	274	74,1	823	641	77,9	97	80	82,5	1 290	995	77,1
290	77,7	15	12	..	191	147	77,0	33	25	..	239	184	77,0
408	77,4	220	167	75,9	371	296	79,8	37	32	..	628	495	78,8
92	74,8	135	95	70,4	261	198	75,9	27	23	..	423	316	74,7
1	..	531	318	59,9	944	656	69,5	245	150	61,2	1 720	1 124	65,3
44	67,7	18	12	..	100	80	80,0	19	15	..	137	107	78,1
52 922	78,0	8 769	6 083	69,4	23 575	18 493	78,4	3 003	2 152	71,7	35 347	26 728	75,6
11 617	78,7	73	50	68,5	1 462	1 100	75,2	698	439	62,9	2 233	1 589	71,2
13 344	82,8	5 668	4 087	72,1	10 254	8 347	81,4	914	726	79,4	16 836	13 160	78,2
27 961	75,6	3 028	1 946	64,3	11 859	9 046	76,3	1 391	987	71,0	16 278	11 979	73,6

Tabell 6. Folkomröstningen den 13 oktober 1957: röstberättigade och deltagare i omröst-

Civilstånd Inkomst	Män									
	21—29 år			30—59 år			60- ω år			Samt-
	Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.	Röstande		Röst- ber.
		Antal	%		Antal	%		Antal	%	
<i>Ogifta</i>	8 099	5 188	64,1	8 629	5 528	64,1	2 211	1 173	53,1	18 939
< 3 000 kr....	1 588	986	62,1	1 361	592	45,5	1 070	436	40,7	4 019
3 000—9 999 »....	5 232	3 331	63,7	4 940	3 192	64,6	934	577	61,8	11 106
10 000—19 999 »....	1 260	855	67,9	2 208	1 651	74,8	170	130	76,5	3 638
20 000—29 999 »....	18	15	..	98	75	76,5	19	16	..	135
30 000— ω »....	1	1	..	22	18	..	18	14	..	41
<i>Samboende gifta</i>	4 064	2 995	73,7	38 051	31 767	83,5	11 989	9 038	75,4	54 104
< 3 000 kr....	90	59	65,6	477	288	60,4	1 037	577	55,6	1 604
3 000—9 999 »....	1 709	1 202	70,3	11 436	8 816	77,1	6 741	4 829	71,6	19 886
10 000—19 999 »....	2 077	1 572	75,7	21 642	18 596	85,9	3 306	2 800	84,7	27 025
20 000—29 999 »....	169	144	85,2	3 205	2 865	89,4	542	497	91,7	3 916
30 000— ω »....	19	18	..	1 291	1 202	93,1	363	335	92,3	1 673
<i>Samtliga</i>	12 248	8 224	67,1	48 598	38 454	79,1	17 867	12 275	68,7	78 713
< 3 000 kr....	1 685	1 046	62,1	1 995	934	46,8	3 761	1 726	45,9	7 441
3 000—9 999 »....	6 987	4 555	65,2	17 338	12 576	72,5	9 257	6 401	69,1	33 582
10 000—19 999 »....	3 368	2 444	72,6	24 557	20 706	84,3	3 827	3 216	84,0	31 752
20 000—29 999 »....	188	160	85,1	3 366	2 991	88,9	606	552	91,1	4 160
30 000— ω »....	20	19	..	1 342	1 247	92,9	416	380	91,3	1 778

¹ Uppgifterna grundar sig på ett urval omfattande cirka 1/30 av antalet i röstlängderna upptagna personer.

ningen efter inkomst (för samboende gifta familjeinkomst), kön, ålder och civilstånd¹

liga		Kvinnor													
		21—29 år				30—59 år				60-∞ år			Samtliga		
		Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande		Röst-ber.	Röstande	
Antal	%	Antal	%		Antal	%		Antal	%		Antal	%			
11 889	62,8	5 002	3 064	61,3	6 758	4 397	65,1	4 152	2 062	49,7	15 912	9 523	59,8		
2 014	50,1	1 356	748	55,2	2 226	1 062	47,7	2 376	891	37,5	5 958	2 701	45,3		
7 100	63,9	3 413	2 134	62,5	3 445	2 402	69,7	1 449	910	62,8	8 307	5 446	65,6		
2 636	72,5	227	177	78,0	1 025	881	86,0	286	226	79,0	1 538	1 284	83,5		
106	78,5	3	2	..	52	44	84,6	36	30	..	91	76	83,5		
33	..	3	3	..	10	8	..	5	5	..	18	16	..		
43 800	81,0	7 104	5 135	72,3	38 036	30 439	80,0	8 798	6 008	68,3	53 938	41 582	77,1		
924	57,6	442	271	61,3	823	478	58,1	886	433	48,9	2 151	1 182	55,0		
14 847	74,7	2 715	1 871	68,9	11 853	8 677	73,2	5 180	3 411	65,8	19 748	13 959	70,7		
22 968	85,0	3 526	2 617	74,2	20 719	17 175	82,9	2 178	1 678	77,0	26 423	21 470	81,3		
3 506	89,5	358	317	88,5	3 274	2 845	86,9	334	282	84,4	3 966	3 444	86,8		
1 555	92,9	63	59	93,7	1 367	1 264	92,5	220	204	92,7	1 650	1 527	92,5		
58 953	74,9	12 271	8 292	67,6	48 340	37 114	76,8	20 294	11 390	56,1	80 905	56 796	70,2		
3 706	49,8	1 850	1 047	56,6	4 310	2 248	52,2	7 927	3 095	39,0	14 087	6 390	45,4		
23 532	70,1	6 232	4 065	65,2	17 213	12 347	71,7	8 977	5619	62,6	32 422	22 031	68,0		
26 366	83,0	3 762	2 799	74,4	22 071	18 323	83,0	2 727	2 102	77,1	28 560	23 224	81,3		
3 703	89,0	361	319	88,4	3 355	2 912	86,8	409	343	83,9	4 125	3 574	86,6		
1 646	92,6	66	62	93,8	1 391	1 284	92,3	254	231	90,9	1 711	1 577	92,2		

KUNGL. BIBL.
4 JUNI 1959
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1959

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård
Fångvårdsanstalters optimala storlek. [6]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning
Kompetensfördelningen av administrativa besvärsmål mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och regeringsrätten. [4]
Lokala skyddstjänstemän samt arbetarskyddsstyrelsens organisation. [9]
Författningsutredningen: IV. Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957. [10]

Kommunalförvaltning

Statens och kommunernas finansväsen

Politi

Nationalekonomi och socialpolitik
Preliminär nationalbudget för år 1959. [3]

Hälso- och sjukvård
Läkemedelsförsörjningens organisation. [5]

Allmänt näringsväsen

Fast egendom. Jordbruk med binärningar
Statligt stöd till jordbrukets inre rationalisering. [1]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk

Industri

Handel och sjöfart

Kommunikationsväsen

Bank-, kredit- och penningväsen
Statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. [7]

Försäkringsväsen

**Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.
Andlig odling i övrigt**
Filmstöd och biografnöjesskatt. [2]
Utbildning av lärare i yrkesämnen för industri och hantverk samt handel. [8]

Försvarsväsen

Utrikes ärenden. Internationell rätt